GESCHIEDENIS VAN DE NEDERDUITS HERVORMDE KERK IN ZUID-AFRIKA

DEEL II

DR. S. P. ENGELBRECHT

GESCHIEDENIS VAN DE NEDERDUITS HERVORMDE KERK IN ZUID-AFRIKA.

GESCHIEDENIS VAN DE
NEDERDUITS HERVORMDE KERK IN ZUID-AFRIKA

DOOR

Dr. S. P. ENGELBRECHT

DEEL II

DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ J. H. DE BUSSY, PRETORIA.
1925

Opgedragen aan mijn Vriend

Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman,

Huis ter Heide,

bij Utrecht (Nederland).

VOORBERICHT.

Langer dan ik verwacht heb, heeft dit tweede deel van de Geschiedenis van de Ned. Hervormde Kerk in Zuid-Afrika op zich laten wachten. Bij de verschijning er van wil ik met nadruk er op wijzen, dat het verre van mijn bedoeling is om de twistpunten van het verleden *opnieuw aan te blazen. Ik wil alleen de historie laten spreken. Mocht iemand deze studie gebruiken willen om allerlei persoonlikheden uit te halen, dan wete hij, dat ik voor hem niet geschreven heb.*

Aan het eind heb ik gemeend kort te moeten zijn, en het teboekstellen van de wijze waarop men in de negentiger jaren in verschillende Gemeenten met de Verenigde Kerk tot schikking is gekomen, alsook de lotgevallen en de verdere ontwikkeling van de Hervormde Kerk sedert 1894 en haar grote bloei in de laatste jaren, aan de latere geschiedschryvers te moeten overlaten. Ik wil de hoop uitspreken, dat men in de Kaapse Kerk ons kerkelik standpunt beter begrijpen zal, en er zodoende een betere verstandhouding komen zal, daar het door misverstand was, en onbekendheid met de Transvaalse toestanden, dat de verhouding vaak veel te wensen heeft overgelaten.

Allen, die mij 'n behulpzame hand geboden hebben, betuig ik mijn oprechte dank.

S. P. ENGELBRECHT.

Pretoria, 8 Januarie 1925.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

Blz.

De Eerste Jaren na de Afscheiding.

De tot hier toe vloeibare toestand neemt vastere vormen aan. 1
Ds. van Warmelo te Zoutpansberg 15
Voortekenen van een nieuwe scheuring 33

HOOFDSTUK II.

De Afscheiding onder Ds. F. Lion Cachet.

Lijdenburg en Utrecht 37
De Gemeente Lijdenburg 41
Ds. F. Lion Cachet 54
De Scheuring 67

HOOFDSTUK III.

De Hervormde Kerk in haar verhouding tot de Gereformeerde en de Ned. Gereformeerde Kerk.

De Verhouding tot de Gereformeerde Kerk. 80
De Verhouding tot de Nederduits Gereformeerde Kerk . 85

HOOFDSTUK IV.

Uitbreiding en Groei.

Nieuwe Gemeenten gesticht 112
De Inwendige Toestand 120
De Anneksatie 138
Ds. van der Hoff overleden. 147

HOOFDSTUK V.

Blz.

Kerkvereniging en Disorganisatie.

De Voorgeschiedenis 150
De Samenkomst der beide Kommissies voor Kerkvereniging 155
Het Kommissie-Rapport voor de beide Algemene Kerkvergaderingen 163

HOOFDSTUK VI.

Reorganisatie.

De Konsulents-Gemeente wil niet verenigen 175
De Komst van Ds. M. J. Goddefroy 189
De Prokuratie-Kommissie 202

BIJLAGEN.

I. Verklaring van de Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg betreffende vereniging dier Gemeente. I

II. Verklaring van de Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg betreffende Konsulentschap Eerw. Lion Cachet II

III. Verzoek van de Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg aan Ds. P. A. C. van Heyningen om als Konsulent van die Gemeente op te treden. III

IV. Verzoek Ds. P. A. C. van Heyningen om te worden losgemaakt van zijn betrekking tot de Ned. Geref. Kerk der Z. A. R.. IV

V. Verzoek van de Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente van Lijdenburg, aan Ds. van Warmelo om het beroep naar die Gemeente aan te nemen. V

VI. Mededeling van de Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente van Lijdenburg aan Ds. van Warmelo van het op hem uitgebracht beroep voor die Gemeente. VI

VII. Brief van de Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg aan Ds. G. W. Smits betreffende beroep naar die Gemeente VII

VIII. Verklaring van de Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg betreffende de vereniging met de Ned. Herv. Kerk in de Z. A. R. VIII

IX. Brief van Ds. P. A. C. van Heyningen aan de Uitvoerende Raad betreffende het kerkverband der Gemeente Lijdenburg XI

HOOFDSTUK I.

De Eerste Jaren na de Afscheiding.

De tot hiertoe vloeibare toestand neemt vastere vormen aan.

Een slechte karakter-eigenschap van het Afrikaander volk is voorzeker afgunst. Deze faktor heeft voor een groot deel de geschiedenis van Zuid-Afrika beheerst, vooral van Transvaal, waar persoonlike naijver zijn stempel gezet heeft op de staatkundige en de kerkelike ontwikkeling. Onder de Voortrekkers zien wij het ook. Hoe heilig hun vrijheids-ideaal ook was, toch laten zij toe dat telkens en telkens dit ideaal door onderlinge afgunst verdonkerd wordt, waardoor er zoveel vertroebeling in hun leven is gekomen. Telkens en telkens waren zij zonder leidslieden, doordat persoonlike naijver het niet gedoogde, dat deze of gene aan het hoofd van zaken zou staan. Er werd maar al te veel op de personen gelet, waardoor de beginselen uit het oog werden verloren.

Zo was het ook in de eerste jaren van de Zuid-Afrikaanse Republiek. De twisten tussen de Generaals Pretorius en Potgieter waren pas op zulk een treffende wijze bijgelegd, [1]) toen de dood op beiden de hand legde. De grote vraag was toen, wie zou hen opvolgen? De jonge M. W. Pretorius trad in de plaats van zijn vader in het Potchefstroomse, en Piet Potgieter in de plaats van Hendrik Potgieter in het Zoutpansbergse, doch een jaar daarna werd hij te Makkapaanspoort vermoord, waar later het dorp Piet Potgietersrust is uitgelegd en naar hem genoemd. Toen zijn weduwe hertrouwde met Stephanus Schoeman, meende deze Schoeman, dat hij nu de erfelike opvolger geworden was van

---

[1]) Zie Deel I, blz. 48.

de oude Potgieter. Het dorpje, door Hendrik Potgieter in het verre noorden gesticht onder de naam Zoutpansberg, hernoemde Schoeman naar zichzelf onder de naam van Schoemansdal; en nu was de grote vraag, wat zou de verhouding zijn tussen M. W. Pretorius en Steph. Schoeman, zou de een onder de ander willen staan?

Het was Ds. van der Hoff, die het voortdurend de mensen onder het oog bracht, dat de jeugdige Republiek een Grondwet moest hebben, en een centrale Regering. Toen dan ook in 1855 een Grondwet werd opgetrokken, en weer door de Volksraad verworpen werd, ging Ds. van der Hoff zover, wegens deze regeringloosheid zijn bedanking als predikant in te zenden, hoewel hij die bedanking nog dezelfde dag van indiening weer introk. Dit had toch tengevolge, dat met het vaststellen van de Grondwet ernst werd gemaakt. Eindelik was alles zover dat in Dec. 1856 een Grondwet werd ingevoerd, en Pretorius in Januarie 1857 als President werd ingezworen; ook werd een vlag vastgesteld, de bekende vierkleur, waarvan Ds. van der Hoff zeer waarschijnlik de ontwerper is. Met medewerking van Ds. van der Hoff werd die vlag op 6 Jan. 1857 te Potchefstroom gehesen, op 23 Februarie te Pretoria en op 9 Maart te Rustenburg. De Rustenburgers konden geen rood vlaggedoek bekomen, waarop men zich maar met bruin doek behielp. Bij al deze gelegenheden was Ds. van der Hoff aanwezig, en sprak hij de mensen toe, hun aanradende zich als één man om die vlag te scharen. [1]) Bij gelegenheid van het hijsen van de vlag te Pretoria werd het nieuwe kerkgebouw ingewijd, en had de Algemene Kerkvergadering zitting.

Over de oorsprong van Pretoria verkeren velen nog enigszins in het duister. Sommigen beweren, dat het dorp genoemd is naar Generaal Andries Pretorius, anderen weer naar zijn zoon Martinus Wessel, terwijl niet verklaard kan worden hoe de naam Pretori*a* ontstaan is uit Pretori*us*. Een onderzoek hiernaar heeft aan het licht gebracht dat Ds. van der Hoff, die bij zijn komst in Transvaal de Gemeenten Potchefstroom, Rustenburg, Zoutpansberg en Lijdenburg vond, nog een vijfde Gemeente heeft gesticht, in het centrum van deze vier Gemeenten, onder

1) Staatsarchieven R. 1376/57.

de naam Pretoria Philadelphia, of Pretorius broederschap, met de nadrukkelike vermelding, dat deze naam gegeven werd ter nagedachtenis aan Generaal Andries Pretorius. [1]) Het jaar daarop is deze kerkplaats tot dorp uitgegeven, onder de naam van Pretoria, met weglating van het woord Philadelphia.

Op 22 Februarie 1857 werd de eerste kerk aldaar ingewijd door Ds. van der Hoff, dezelfde kerk die in 1882 is afgebrand. Bij gelegenheid van de inwijding heeft Ds. van der Hoff 114 kinderen gedoopt en over de 100 nieuwe lidmaten voorgesteld; terwijl de kollekte de voor die dagen eksorbitant hoge som van ruim twaalf pond sterling opbracht, en geen wonder, want er waren over de 200 wagens, behalve een menigte mensen te paard. Het kerkgebouw was dan ook veel te klein voor de menigte, niettegenstaande de mensen zelfs boven op de balken zaten. Op Maandag de 23ste is de vierkleur voor het eerst te Pretoria gehesen, bij welke gelegenheid Ds. van der Hoff, gelijk als te Potchefstroom, een zegenwens uitsprak. De volgende dag, Dinsdag de 24ste is de zesde Algemene Kerkvergadering geopend. De vergadering was zeer eensgezind, hoewel de Zoutpansbergse afgevaardigden „diep ter neder geslagen „waren wegens de politieke verwikkelingen". [2]) Deze vergadering heeft dan ook gemeend, dat de tijd gekomen was om als hoogste kerkelike gezag een woord te spreken ten einde eensgezindheid te verkrijgen, en richtte daartoe de volgende brief aan die hoofden M. W. Pretorius, Stephanus Schoeman en F. Joubert: [3])

Edele Heeren!

> Ofschoon het niet in onze roeping ligt en ook niet tot onze werkkring behoort, om ons eenigzins in te laten met de politiek, zoo rekenen wij het toch van onzen plicht, om met U over den tegenwoordigen toestand van zaken te spreken. Wij zien de ongelukkige verdeeldheid, die er bestaat in de politieke aangelegenheden,

---

[1]) Staatsarchieven R. 671/54.
[2]) Staatsarchieven R. 1362/57.
[3]) Staatsarchieven R. 1355/57.

en wij huiveren voor de gevolgen, die daaruit zullen kunnen voortvloeien — daarom verzoeken wij U, om onderling eene bijeenkomst te houden en zelf in persoon tegenwoordig te zijn, en tot die bijeenkomst uittenoodigen de verstandigste en godsdienstigste lieden, ten einde onder Gods zegen broederlijk met elkander te vereenigen, en den band van eenheid, vrede en liefde onder ons te herstellen.

De ondergeteekenden zouden gaarne, vertegenwoordigd door een commissie uit hun midden, deze bijeenkomst willen bijwonen, om U met hunnen raad te dienen, en verzoeken U dus beleefdelijk zulk een bijeenkomst te Rustenburg te houden, en wel, ofschoon wij U hierin geen wetten voorschrijven, zoo spoedig mogelijk, opdat het kwaad alsnog in zijne geboorte, met Gods hulp zou kunnen gestuit worden.

Indien U van deze aanbieding gelieve gebruik te maken, hebt dan de goedheid ons in tijds aan te schrijven.

Ten slotte maken wij U opmerkzaam op de broederlijke eensgezindheid die er bestaat tusschen de verschillende kerkeraden, hier vertegenwoordigd, die thans gezamelijk met algemeene stemmen eene kerkelijke wet voor deze republiek hebben goedgekeurd en vastgesteld.

Die eensgezindheid in onze geestelijke zaken moge U ten spoorslag strekken, om ook in het politieke dezelfde eensgezindheid te bevorderen.

En hiermede eindigende beveelen wij U onder de gunstige bescherming en besturing des Allerhoogste, die alle Uwe paden regt make.

Rechtstreekse resultaten had dit schrijven niet. Eerst tien maanden later zou het resultaat gedeeltelik bereikt worden. Schoeman meende nog eerst te moeten volharden bij het verzet van 29 Jan. 1859 tegen de Grondwet, tegen het Presidentschap van Pretorius, en tegen zijn benoeming als Kommandant-Generaal. Dat verzet was niets anders dan dat Schoeman meende, dat Pretorius als president te veel macht ontving „om kwaad „te doen”. Geen Staats-President, maar alleen een Volksraad!

dat was de leuze. Het taktloos antwoord van Pretorius hierop was een proklamatie van 14 Mei 1857, waarin Schoeman en zijn medestanders tot Rebellen verklaard werden en tevens vogelvrij. Schoeman bracht toen de Zoutpansbergers in een kommando bijeen, en marcheerde op naar Pretoria, terwijl hulp bij de Vrijstaat gezocht werd. Het was feitelik het uitbreken van een burgeroorlog, die zijn diepste oorzaak vond in afgunst. Pretorius organiseerde eveneens zijn kommando's. Gelukkig is het niet tot een botsing gekomen; er vond een schikking plaats, waarop Schoeman het Kommandant-Generaalschap van de Republiek aanvaardde, en onder zijn leiding werd de vierkleur op 15 Maart 1858 te Zoutpansberg gehesen, nadat die ook nog eens weer officieel te Potchefstroom plaats vond.

Eenheid tussen Potchefstroom en Zoutpansberg was dus verkregen, en alleen in Lijdenburg bewandelde men nog, onder invloed van Bührmann, een eigen weg. Deze eenheid werd al heel spoedig op kerkelik gebied verbroken, door de afscheiding onder Ds. Postma in 1859; en welke pogingen ook aangewend werden om de breuk te helen, zij mislukten allen, doordat de afgescheidenen veelal een andere mentaliteit hadden dan de Hervormden. Op een van de Algemene Kerkvergaderingen, waar gepoogd is om de Afscheiding ongedaan te maken, in April 1859 te Potchefstroom [1]) hebben Ds. S. Hofmeyr van Colesberg en Ds. Louw van Fauresmith, die mede aanwezig waren, hun invloed gebruikt om de Hervormde Kerk te bewegen zich met de Kaapse Synode te verenigen, en geen predikanten te beroepen dan die te Kaapstad waren gelegitimeerd. De minder optimistiese stemming, door de afscheiding teweeg gebracht, werkte dan ook in de hand, dat een voorstel van Ds. Hofmeyr aangenomen werd, waarin gezegd werd, dat de Regering, alsook de Algemene Kerkvergadering, een vereniging met de Kaapse Synode wenselik achtten, en een kommissie werd benoemd om op de eerstvolgende Algemene Kerkvergadering van September van hetzelfde jaar, een „beredeneerd rapport" hierover voor te leggen. Van die kommissie was de Vrijstaatse predikant Ds. Louw de Voorzitter.

[1]) Deel I, blz. 125—130.

In het voorstel, door deze Kommissie aan de Algemene Kerkvergadering voorgelegd, werd de wens uitgesproken „Onder „de zorg en het bestuur der Kaapse Synode te komen, met „in achtnemen der Kerkelike wetten en reglementen door de „Kaapse Synode uitgevaardigd of nog uit te vaardigen, in „zoverre al die wetten niet in strijd zijn of komen met „art. 9, 11, 20, 21 en 25 van de Grondwet van de Staat." Als reden, waarom men dit verlangde, werd genoemd „omdat de „Ned. Hervormde Kerk in de Z. A. R. op zich zelf bestaande „en geheel afgescheiden van de Kaapse Synode niet tot die „hoogte is opgeklommen, dat zij zichzelve kan besturen." De verwarring door de afscheiding onder Ds. Postma, en de scheuring van Lijdenburg hadden de groei te zeer gestremd, en de zwakheid van op eigen benen te staan werd zeer gevoeld.

De Uitvoerende Raad maakte echter bezwaren, vooral tegen de „bewoordingen" van het besluit, omdat er een tegenstrijdigheid was met de aangehaalde artikelen van de Grondwet, en de onafhankelikheid van de Kerk niet kon worden aangetast. [1]) Op de eerstvolgende Algemene Kerkvergadering, gehouden te Pretoria op 2 September 1861 en de volgende dagen, is de verhouding tot de Ned. Gereformeerde Kerk in de Kaap Kolonie nog eens in behandeling genomen. De toestand van de Hervormde Kerk was inmiddels veel beter geworden. In het begin van 1861 waren er twee nieuwe predikanten bij gekomen, Ds. A. J. Begemann te Pretoria en Ds. G. W. Smits te Rustenburg. De Algemene Kerkvergadering achtte de toestand dan ook zodanig, dat de Hervormde Kerk haar eigen bestuur niet behoefde prijs te geven, en zond het volgende schrijven aan de Synode te Kaapstad:

Aan de Hoog-Eerwaarde Synode der Nederduitsch-Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika!

Hoog-Eerwaarde Heeren!

De Algemeene Kerkvergadering der Nederduitsch Hervormde Kerk in de Zuid Afrikaansche Republiek, benoorden Vaalrivier, geeft bij dezen aan U Hoog Eerw.

---

1) Gouvernements Courant, 7 Oktober 1859.

kennis van het besluit genomen in hare vergadering, den 3den September 1861.

Dit besluit houdt in, dat de Nederduitsch Hervormde Kerk in deze Republiek haar eigen bestuur hebben zal.

Het is de wensch der Algemeene Kerkvergadering om voortdurend in eene zusterlijke betrekking te blijven tot Uwe Synode, en alle andere Gereformeerde Kerken, waar te lande ook.

Met dit doel wordt deze kennisgeving aan U Hoog Eerw. gerigt, met verzoek om door U als zustergemeente te worden erkend, ten einde op U Hoog-Eerw. voorlichting en inlichting te mogen rekenen.

Eene Commissie uit de Algemeene Kerkvergadering, bestaande uit de predikanten Van der Hoff, Begemann en Smits, elk met een hunner ouderlingen, is benoemd om de bestaande kerkwet te herzien, en die herziene wet bij de eerstvolgende Algemeene Kerkvergadering aan haar voor te leggen. Van die wetten hoopt de Algemeene Kerkvergadering U een exemplaar toe te zenden.

De Almagtige God en Vader van onzen Heer Jezus Christus, zij U Hoog-Eerw. met den bijstand en zegen des Heiligen Geestes nabij.

Uwe Medebroeders en Dienaren in den Heer,

A. J. Begemann, *Praeses*, V.D.M. van Pretoria,
G. W. Smits, *Scriba*, V.D.M. van Rustenburg,
D. van der Hoff, V.D.M. van Potchefstroom,
[en de verdere leden der Vergadering.]

Ook in deze brief wordt evenals in het schrijven aan de Actuaris Ds. Faure op 22 Nov. 1853 [1]) uitdrukkelik gezegd, dat de Hervormde Kerk met de Kaapse Synode in een zusterlike betrekking wilde blijven. Jammer is het, dat, tengevolge van allerlei misverstand, alsook van het partij kiezen in de Transvaalse twisten, de Kaapse Broeders, niettegenstaande zij de toestanden niet begrepen; en vooral door het drijven

[1]) Zie Deel I, bijlagen, blz. XCV.

van verschillende Kaapse predikanten, met name Ds. Neethling van Stellenbosch, zoals verder in dit werk zal worden aangetoond, er in de loop der jaren van die „zusterlijke betrekking" niet veel gezien is. De Kaapse Synode van 1862-1863 erkende in haar schrijven van 11 November 1862 de Hervormde Kerk als een zusterkerk, [1]) doch was dit een jaar later blijkbaar weer vergeten, toen op 16 Oktober 1863 op voorstel van Ds. S. Hofmeyr, gesekondeerd door Ds. Wm. Robertson, de legitimatie van Ds. van der Hoff, Begemann en Smits vervallen verklaard werd, terwijl aan de betrokken personen niet eens kennis gegeven werd van dit besluit, wat inderdaad een vreemdsoortige handelwijze was. Toen de Hervormde Kerk voortaan haar predikanten zelf ging legitimeren, werd er in latere jaren door de Kaapse Broeders hiervan een verwijt gemaakt omdat men in de Hervormde Kerk predikanten ging beroepen, die niet eerst aan de Kaap gelegitimeerd waren. Alsof de Hervormde Kerk nog enige waarde kon hechten aan vervallen verklaarde legitimatie-akten! Dit is ook een van de oorzaken waardoor de Kaapse Kerk wegens *onbekendheid* met Transvaalse zaken, hoe langer hoe meer van haar Transvaalse dochter vervreemdde.

Langzamerhand kwam er in Transvaal meer orde, de dingen kregen een vaste vorm, en de wetgeving werd geregelder. Ook in de Kerk werd het langzaam beter. De Algemene Kerkvergadering had op 13 September 1859 twee blanko-beroepsbrieven naar Holland gezonden aan de Kommissie die in Amsterdam de godsdienstige belangen van de Emigranten wilde behartigen [2]) om te trachten twee predikanten te bekomen voor de Republiek. De beide blanko-beroepsbrieven [3]) waren ondertekend door al de leden der Algemene Kerkvergadering, alsmede door de Staats-President M. W. Pretorius, de Goevernements-Sekretaris en de Voorzitter van de Volks-

---

[1]) Zie Handelingen der Tiende Vergadering van de Synode der Kaapse Kerk, 1862, blz. 65.

[2]) Vgl. Deel I, blz. 27.

[3]) Een ervan, die in Holland uitgereikt is aan Ds. G. W. Smits, is in 't bezit van de schrijver.

raad, terwijl de Algemene Kerkvergadering te zamen met de Staats-President en de Goevernements-Sekretaris er nog het volgend begeleidend schrijven aan toevoegden:

Pretoria, den 13den September 1859.

WelEerw. Zeer Geleerde Heer!

Wij achten het noodzakelijk U bij nevensgaanden beroepsbrief eenige ophelderingen te geven. De plaats Uwer bestemming is niet bepaald in den zelven genoemd en gij zoudt daaruit kunnen afleiden, dat Uwe standplaats geheel onbestemd was. Er zijn echter vele bloeijende plaatsen, welke een predikant zeer behoeven, en meenen het voor U en de gemeente wenschelijk te zijn, dat gij zelf Uwe keus op een derzelve vestigen zoudt.

Gij zult ligtelijk kunnen beseffen, dat in een jeugdigen Staat vele der dingen gemist worden, welke den beschaafden Europeër eene behoefte geworden zijn; nogtans leert ons de ondervinding dat het wonen in ons midden niet altijd onaangenaam is, vooral daar wij van harte voornemens zijn, door erkentelijkheid en liefde U, zooveel in ons is, te vergoeden wat gij ontberen zult.

De bezoldiging, welke wordt aangeboden, is wel niet ruim, maar toch voldoende om in al Uwe behoeften en die van Uw huisgezin te voorzien. Zij wordt U door de regering gewaarborgd en wij hebben geen enkele reden om te twijfelen aan de geregelde uitbetaling van dezelve.

Wij wenschen Uwe spoedige komst in ons midden, hopende dat gij het Evangelie zuiver zult prediken, zooals hetzelve in de formulieren onzer kerk wordt verklaard.

Indien wij mogten veronderstellen dat gij gehuwd waart, zoo zouden wij U mededeelen dit, ingeval wij, wat God verhoede, U door den dood moesten verliezen, wij, zooveel in ons vermogen is, voor Uwe nagelatene betrekkingen zullen zorg dragen.

Er is bovendien van wege de K. Synode, op billijke voorwaarden, een ruim pensioen verzekerd.

U Godes besten zegen toewenschende, teekenen wij ons na heilbede,

Uwe dw. en liefhebbende broeders in den Heere Jezus Christus,

D. VAN DER HOFF, V.D.M.,
Praeses en *Scriba.*

[Voorts getekend door de verdere leden van de Algemene Kerkvergadering, de Staats-President en de Goevernements-Sekretaris.]

In Holland vond de Kommissie de beide proponenten A. J. Begemann en G. W. Smits bereid om de beroepen aan te nemen, en reikte hen de beroepsbrieven uit. Ds. A. J. Begemann stamde uit een bekende predikantenfamilie van de 18de en 19de eeuw, een priesterfamilie zooals hij placht te zeggen. Zijn vader was predikant te Dongen, en zijn grootvader en over-grootvader waren ook predikanten. Hij zelf was op het tijdstip, dat hij aangezocht werd voor Transvaal, hulpprediker te Lichtenvoorde. [1]) Na het aannemen van de beroeping is hij door de Kommissie voor de Indiese Protestantse Kerk in de Grote Kerk te 's-Gravenhage geordend op 7 Maart 1860, [2]) dezelfde Kommissie door wie ook Ds. van der Hoff acht jaar geleden was geordend, en vertrok daarop met het zeilschip Johanna Maria naar Kaapstad, en vandaar naar Natal, waar hij per ossenwagen afgehaald werd. Toen hij in de Republiek kwam, koos hij Pretoria uit als standplaats, waar hij op 27 Januarie 1861 door Ds. van der Hoff bevestigd is.

Hoe anders was de toestand nu reeds in vergelijking met acht jaren vroeger, toen Ds. van der Hoff in het land kwam! Bij de bevestiging van Ds. Begemann heeft Ds. van der Hoff dit dan ook in herinnering gebracht. Het land was weliswaar

---

[1]) Geboren op 15 Junie 1831. Werd student te Utrecht op 18 September 1849, door Prov. Kerkbestuur van Utrecht toegelaten tot de Evangeliebediening 1855.

[2]) *Boekzaal der Geleerde wereld*, 1860, Deel I, blz. 311-312.

Ds. A. J. BEGEMANN.

nog een woestenij, maar er was toch meer orde in de samenleving gekomen. Door de aangenomen Grondwet was de grondslag gelegd voor een solied gebouw: de mogelikheid was geopend voor de jonge Staat om inwendig sterk te worden, en tot innerlike rust en kalmte te komen, al zouden de burgeronlusten van het volgend jaar nog de staatkundige hemel verdonkeren. In zijn bevestigingsrede noemde Ds. van der Hoff het land, zoals door Ds. Begemann gevonden, een beschaafd land in vergelijking met acht jaren vroeger, toen hij in deze streken kwam. Zijn leven was feitelik een leven van rondtrekken, vol van onrust. Acht jaren lang was hij de enige predikant in de Republiek, en door dit voortdurend op reis zijn leed zijn huiselik leven, en werd zijn huiselik geluk door hem opgeofferd aan bearbeiding van zijn Gemeenten. Ja, door dit alles was hij in de eerste jaren een vreemdeling in zijn eigen huis, waardoor zijn huiselike vrede grof verstoord werd.

Het strekt dan ook geenszins tot eer van de later ingekomen predikanten, die alle gemakken van een geordende samenleving en een Europese beschaving hier konden vinden, en die de hitte des daags en de koude des nachts niet hebben gedragen, dat zij allerlei verwijten, gepaard met verdachtmakingen van het slechtste allooi, aan deze eerste predikant van Transvaal hebben gemaakt. Moeilik was zijn werk in deze toenmaals onherbergzame oorden. Eens op een keer, 24 Mei 1855, brak hij gedurende een ambtsreis zijn been, toen hij op een gevaarlik ogenblik uit de ossenwagen moest springen. Geruime tijd werd hij op een boereplaats verpleegd, zodat hij 'n deel van zijn herderlik werk, zoals het dopen van kinderen, moest verrichten, terwijl hij in bed lag. Door allerlei valse geruchten is hij benadeeld, men denke slechts aan de Smellekamp-twist. Bij de bevestiging van Ds. Begemann heeft hij hieraan herinnerd, en er op gewezen hoe men in 1861 betrekkelik veilig kon reizen in vergelijking met vroeger, toen hij meer dan eens gedurende zijn ambtsreizen in gevaar verkeerde door de Kaffers vermoord te zullen worden. Het was dan ook tot zeer grote steun van Ds. van der Hoff, dat Ds. Begemann en Ds. Smits in de Republiek kwamen en te Pretoria en te Rustenburg respektievelik bevestigd werden.

De vader van Ds. Smits [1]) was eveneens predikant van de Hervormde Kerk in Holland. Ook hij is na 't aannemen van het beroep naar Transvaal door de Kommissie voor de Indiese Protestantse Kerken te 's-Gravenhage geordend, en wel op 7 Mei 1860. [2]) Op 21 April 1861 werd hij te Rustenburg bevestigd. De Hervormde Kerk telde nu drie predikanten, en alle drie waren rechtstreeks uit Holland gekomen. Meer dan eens is aan de Hervormde Kerk het verwijt gemaakt, dat men daar de voorkeur gaf aan predikanten uit Holland boven predikanten die uit de Kaap Kolonie afkomstig waren. In latere jaren heeft de Hervormde Kerk zich wel degelik meer en meer naar Holland georiënteerd, instede van naar de Kaap. Doch wie dit de Hervormde Kerk als een euvel aanrekent, verraadt daardoor gebrek aan kennis van de psychologiese achtergrond van de kerkelike ontwikkeling in Transvaal. De Schotse predikanten hadden in de Kaap Kolonie een sterk methodisties element gebracht, dat vooral door de opwekkingen van de zestiger jaren en later zeer versterkt is. Toen de Voortrekkers, die vooral uit de *grens*bewoners van de Kaap Kolonie bestonden, over de Oranje Rivier trokken, waren zij door dat Schotse methodisme nog niet beïnvloed. Zij hielden vast aan oud-Hollandse kerkelike beschouwingen en voelden zich in een Hollandse atmosfeer meer thuis dan in de Schots methodistiese dampkring. In de Engelse Kolonie Natal, waar de predikanten uit de Kaap Kolonie zich na de anneksatie van Natal wel wilden vestigen, werden met hun komst de methodistiese invloeden ook geïmporteerd, [3]) alsook in de Vrijstaat (vgl. Dl. I

---

[1]) Geboren op 19 Junie 1836, werd student te Utrecht op 26 Julie 1854. Door Prov. Kerkbestuur van Utrecht toegelaten in 1859.

[2]) *Boekzaal* 1860, Deel I, blz. 364. Bij de ordening van Ds. Smits was evenals bij de ordening van Ds. Begemann, de Kommissie ter behartiging van de Godsdienstige belangen der Transvalers vertegenwoordigd.

[3]) Een staaltje van de ziekelike methodistiese beschouwingen van Ds. H. E. Faure, in de jaren 1853—58 predikant te Pietermaritzburg, deelt Ds. A. W. Bronsveld ons mede in zijn *Souvenirs*, blz. 203—205, alwaar hij verhaalt van een samenkomst te Neerbosch in 1875: „De „broeder (n. l. Dr. H. E. Faure, S. P. E.), die de leiding had, vertelde, „dat hij op zijn overtocht naar Brighton geweldig geplaagd was door „zeeziekte. Hij had zich echter voorgesteld, dat een glas *ale* of *porter*

I.

Ds. G. W. SMITS

blz. 34). Doordat de mensen in Transvaal door Hollanders bearbeid werden, heeft het methodisme in de Hervormde Kerk nooit wortel geschoten. Van speciale bekeringsdiensten, zowel als van methodistiese elementen in de openbare eredienst, als van biduren, op methodistiese wijze gehouden, was men in de Hervormde Kerk altijd afkerig, alsook van „storietjes ver- „tellen" in de preek, zoals methodistiese predikanten graag doen.

Het loont de moeite na te gaan *hoe* de Hervormde Kerk er toe gekomen is langzamerhand de verwachting prijs te geven om geestelike hulp uit de Kaap Kolonie te bekomen. Het is reeds uiteengezet hoe na meer dan zeventien jaren smekens geen hulp uit de Kaap Kolonie opdaagde, en de eerste predikant uit Transvaal toch nog per slot van rekening uit Holland moest komen. [1]) Toen was iemand als Generaal Andries Pretorius al moede van het streven van predikanten uit de Kaap Kolonie, die de Boeren in hun nationale belangen tegenwerkten. Zo schreef hij reeds op 6 Maart 1847 in een open brief aan zijn „Waarde Landgenooten": „Soo gij een vrijje „volk wilde blijven zoude ik U.E. stellig raaden van de tegen- „woordige Leeraars hier of Elders geen te nemen", en raadde hij aan predikanten uit Holland te beroepen. [2]) Wat de deputaties van predikanten aanbetreft, het is ten overvloede bekend,

---

„hem wel spoedig restaureeren zou; maar zijn gastheer had hem geen „anderen drank aangeboden dan water. Trouwens, zoo vervolgde de „spreker, er staat in Jesaja 55 dan ook: Komt tot de *wateren*. Aan de „koffij-tafel vroeg een mij onbekende broeder, wat mij dacht van deze „tekstverklaring. Ik antwoordde, dat ik deze letterlijke opvatting niet „deelen kon; en dat door den profeet de dorstigen ook worden opgewekt „om ‚wijn' te koopen, wat dus tegen de geheel-onthouding zou pleiten.

„Mijn interpellant betuigde, dat men geen predikant behoefde te „wezen, om dat op te merken. Ik was dit volkomen eens met hem. In „den namiddag werd ons verteld, dat een broeder, die zichzelven hield „voor een graankorrel, de buitenplaats niet durfde binnengaan waar hij „ten eten genoodigd was, omdat hij vreesde door een kip opgepikt te „worden. De toepassing luidde, dat wij van ons zelven even gering „moesten denken als de man, die zich voor een graankorrel hield, en „even bang moesten wezen voor de zonde als hij 't was voor een kip — Ik „moet bekennen, dat ik toen heen ben gegaan, en de vrije lucht opzocht."

[1]) Deel I, blz. 54, v. v.

[2]) Staatsarchief R. 74/41.

hoe zij hun invloed gebruikt hebben om de Boeren te bewegen de Britse vlag te erkennen. [1]) Van de eerste deputatie, bestaande uit Di. Murray en Albertijn schreef Sir Harry Smith, die kort tevoren Andries Pretorius met het geestelike zwaard gedreigd had, openlik, dat hij ze zond met „christelijke en „politieke" oogmerken. [2]) Hun reiskosten zijn dan ook door het Britse Goevernement betaald. Toen deze dingen meer en meer bekend werden, maakten ze 'n diepe indruk in de Hervormde Kerk. De herhaaldelike beroepen naar de Kaap Kolonie om predikanten zijn dan ook hoofdzakelik hierom afgewezen, doordat de Engelse vlag in Transvaal nog niet geplant was.

Ook na de komst van Ds. van der Hoff, heeft de gemeente van Rustenburg nog weer op 20 Maart 1854 'n beroep uitgebracht op Ds. Andrew Murray, die toen nog te Bloemfontein stond, welk beroep ook nog in de Kerkbode gepubliceerd is. Veel meer dan 'n jaar later, op 15 Julie 1855, was er nog geen antwoord gekomen, daar Ds. Murray blijkbaar verbolgen was om 't feit, dat men in Transvaal niet onder de Kaapse Synode wilde staan. In een tweede schrijven [3]) drong de Kerkeraad weer bij hem aan toch het beroep aan te nemen. Deze keer verbrak Ds. Murray het stilzwijgen, en schreef zes weken later, op 29 Augustus 1855, dat hij zich te krachteloos gevoelde naar zulk een uitgestrekte en onbearbeide gemeente als die van Rustenburg te gaan. Wel wilde hij, of Ds. Neethling van Stellenbosch, Rustenburg in dat jaar een bezoek brengen, en tevens nodigde hij de gemeente uit om afgevaardigden te sturen naar de Ring van Transgariep. Nu was het weer de beurt van de Kerkeraad en de Gemeente om verontwaardigd te worden. Op 24 September 1855 schreef de Kerkeraad aan Ds. Murray, dat men dan liever van 'n gewoon bezoek van hem of Ds. Neethling wenste verschoond te blijven, daar zulk een bezoek na zijn brief niet aangenaam zou zijn. Ook wilde men geen

---

[1]) Deel I, blz. 38—41. A. D. W. Wolmarans, *Kerkhistoriese Feiten*, blz. 34—37.

[2]) Zie de brief van Sir Harry Smith d.d. 29 Mei 1849, in "The Commercial Advertiser" van 2 Sept. 1848.

[3]) De kopie is nog aanwezig in het archief van de Kerkeraad van de Hervormde Gemeente van Rustenburg.

afgevaardigden naar de Ring van Transgariep zenden, daar men niet wenste te ressorteren onder de Kaapse Synode. [1]) Op 30 Augustus 1855 besloot de Kerkeraad dan ook officieel, na het gevoelen van de Gemeente te hebben ingewonnen, om een predikant uit Holland te beroepen. Toen men van de komst van Ds. Postma hoorde, wachtte men op hem, maar daar aan de verwachting niet beantwoord werd, zo werd hun wens eerst door de komst van Ds. Smits vervuld.

Tot nu toe was de wetgeving in de Hervormde Kerk wel wat zwevend. De Voortrekkers hadden zich steeds gehouden aan de „Reglementen voor het Bestuur der Ned. Hervormde Kerk in Zuid Afrika", zoals ontworpen en aangenomen in de Algemene Kerkvergadering, die in November 1824 te Kaapstad gehouden was. [2]) Reeds in de eerste Algemene Kerkvergadering, die in Transvaal gehouden is, in Aug. 1853, werd de behoefte uitgesproken 'n eigen Kerkelik Wetboek vast te stellen, waarop Ds. van der Hoff in 1857 'n Kerkwet ontwierp, en in de Staats-Courant publiceerde. Deze Kerkwet is echter nooit door de Volksraad goedgekeurd. In 1862 publiceerde de Kommissie der Algemene Kerkvergadering de „Reglementen voor de Nederduitsch Hervormde Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek" die het volgend jaar door de Algemene Kerkvergadering werden aangenomen en door de Volksraad goedgekeurd. [3]) Zo kwam er ook meer vastheid in de Kerk.

Ds. van Warmelo te Zoutpansberg.

Blij was het vooruitzicht dat in die jaren geopend werd voor Zoutpansberg, om een eigen predikant te krijgen. De Gemeente Zoutpansberg, vroeger een wijk van de Gemeente Magaliesberg (Rustenburg), werd in 1852 als zelfstandige

---

[1]) Kerkeraadsnotulen van 24 Sept. 1854; vgl. de open brief van Ds. v. d. Hoff aan Ds. Jooste in 1871, blz. 2.

[2]) Dagboek Erasmus Smit.

[3]) Volksraadbesluiten 24 Oktober 1863, art. 127. In de Locale Wetten 1849—1885, uitgegeven door hoofdrechter J. G. Kotze en Fred. Jeppe, wordt op blz. 148 dit besluit medegedeeld en dan daarop het Reglement van 1857 afgedrukt. Dit is foutief, het moet zijn de Reglementen van 1862, waarvan een exemplaar berust in de Staatsarchieven te Pretoria.

Gemeente gesticht. In dat jaar brachten de heren Di. H. J. Neethling en A. Murray aldaar een bezoek, en in 1854 weer Ds. van der Hoff. De moeilike toestanden van de Republiek maakten echter, dat Ds. van der Hoff er in de eerstvolgende jaren niet heen kon. In 1858 deed Ds. P. Huet, daartoe afgevaardigd door de Kaapse Synode, een reis in Oostelik Transvaal, en bezocht ook Zoutpansberg. Deze Ds. Huet begreep niet veel van de toestanden in Transvaal, zoals de verhalen in zijn berucht boekje *„Het lot der Zwarten in Transvaal"* [1]) getuigen.

In dit boekje tekent hij, evenals in zijn tijdschrift-artikelen in Holland, de Transvaalse Boeren met de zwartste kleuren. De predikanten van de Hervormde Kerk, benevens Piet Joubert (de latere Kommandant-Generaal) en anderen moesten het vooral ontgelden. Zoutpansberg met zijn dorp Schoemansdal vooral was in zijn ogen berucht. De Kaffers waren de onschuldige lammeren, die door de wreedaardige Boeren gewoonlik onnodig beoorloogd werden, om hen dan tot slavernij te doemen. Ds. Huet was in deze een echte discipel van Dr. van der Kemp en Dr. Philip. [2]) Hij was een wonderbaarlike persoonlikheid, altijd verviel hij in uitersten. In zijn studentejaren was hij uiterst losbandig, als jong predikant weer ultra „vroom", en orthodox, en daarop volgde weer de ontdekking, dat hij nog nooit „bekeerd" was; toen was hij weer de methodist, daarop de vrijzinnige, toen weer spiritist, daarop weer perfectionist. In 't kort, hij was een man, fijn besnaard, maar, doordat hij te veel gemoedsmens was, werd hij meegevoerd door allerlei winden, gelijk een riet heen en weer bewogen. [3]) Tot zijn eer kan echter gezegd worden, dat hij het bij dit alles oprecht meende. In Schoemansdal poogde hij wel om de bevolking op

---

[1]) Verschenen in 1869, met het doel, zoals de schrijver zelf zegt in de inleiding, blz. 13, om ook op deze wijze het Engels Goevernement te bewegen „het gezag over de Hollandsche Republieken in handen te nemen" wat hij een *weldaad* zou noemen als het mocht gebeuren.

[2]) Zie Deel I, blz. 15 en 16.

[3]) Hij beschrijft zichzelf in de Gereformeerde Kerkbode van 1855 blz. 262 als „iemand met dichterlijke aanleg, levende onder den indruk „van het oogenblik, altijd vervoerd door zijne verbeelding, altijd dweepende „met iets, hetzij in hem, hetzij buiten hem."

Ds. N. J. van WARMELO.

te bouwen, en begon zelfs school te houden. Sommigen begeerden hem aldaar als predikant, en dientengevolge werd een verzoekschrift naar de Uitvoerende Raad gericht om toekenning van salaris. De Uitvoerende Raad heeft echter dit beroep afgekeurd, waarschijnlik door toedoen van Komd.-Gen. Steph. Schoeman, die bij de zitting aanwezig was, „omdat de Raad de grondige „bewijzen heeft, dat de Eerwaarde Heer Huet een rusteloos persoon „is, en verwarring in het land zal bewerken." [1]) De Regering des lands vreesde, dat Ds. Huet met zijn neiging om tot uitersten te vervallen, alleen zou afbreken zonder op te bouwen. Zijn latere geschriften geven de indruk, dat hij best in staat zou geweest zijn, tijdens een Kafferoorlog door zijn overdreven Kafferliefde de partij van de Kaffers te kiezen tegen de blanken. Dat het in de Kafferkwestie gaat om het behoud van de Europese beschaving, heeft hij evenmin als Dr. van der Kemp begrepen.

Onder het konsulentschap van Ds. Smits had de Kerkeraad daar gezamenlik met Kommandant F. H. Geyser en Veldkornet A. P. Duvenage geijverd om gelden bijeen te krijgen „teneinde „een Leeraar uit Holland te kunnen laten uitkomen". Op 5 Mei 1862 was voor dit doel reeds de som van £ 250 bijeen, en in bewaring gesteld van de „ouden braven heer Piet Venter", [2]) ouderling in de Gemeente Zoutpansberg. [3]) Nadat Ds. Smits met zijn vrouw in April 1863 naar Kaapstad was afgereisd, ontmoette hij aldaar ten huize van zijn schoonvader de Vos een jonge proponent, de heer N. J. van Warmelo. Deze ontmoeting heeft er toe geleid, dat hij predikant werd van de Hervormde Kerk in Transvaal. Ds. van Warmelo is een van de merkwaardigste figuren uit 't kerkelik verleden van ons

---

[1]) Uitvoerende Raads Notulen van 15 September 1855, Art. 27. In de Alg. Kerkvergadering van Jan. 1859 deden de Zoutpansbergse Afgevaardigden verslag van hetgeen te Zoutpansberg „geschied is, in verband „met de komst, het verblijf, het prediken enz. van de Eerw. heer Huet, „welk verslag ten volle goedgekeurd wordt." De notulen maken echter van de inhoud van het verslag geen melding.

[2]) Uit een brief van Ds. Smits.

[3]) Zie over hem Almanak Ned. Herv. Kerk, 1923 waarin zijn portret voorkomt.

land, en het is de moeite waard bij zijn persoon enigszins uitvoerig stil te staan, ten einde het werkzaam aandeel, dat deze man van zieleadel had in de opbouwing van de Hervormde Kerk, des te beter te verstaan. Hij was een man van onkreukbare trouw, die veel geleden heeft voor wat hem heilig was. Zijn levensopvatting leerde hem de konsekwenties van zijn daden ten volle te moeten aanvaarden, al ging het ook door een zee van lijden en zelfverloochening, en al moest hij daardoor gebukt gaan onder een zwaar kruis. Toen hij in latere jaren op zes-en-vijftigjarige leeftijd op zijn sterfbed ter neder lag met een gebroken hart, was het omdat hij meende de gevolgen te moeten dragen van een stap in een richting, die hem gebleken was de verkeerde richting te zijn, waar hij zich bedrogen zag door mensen van wie hij meende, dat zij even eerlik waren als hij zelf. Bij deze merkwaardige figuur moeten wij even stilstaan.

Ds. N. J. van Warmelo, [1]) 'n nazaat van de heren van Warmelo, die reeds vóór 1350 bloeiden, en het kasteel Warmelo gesticht hebben, dat nog bij Diepenheim in Overijsel gevonden wordt — zij het ook niet zoals het oorspronkelik gebouwd was — werd op 8 September 1835 te Gouda geboren, waar zijn vader predikant bij de Ned. Herv. Kerk was. In 1853 liet hij zich als student in de theologie te Leiden inschrijven, waarheen zijn moeder, inmiddels weduwe geworden, verhuisd was, en in 1858 werd hij als Kandidaat tot de Heilige Dienst tot het predikambt toegelaten. In die dagen was er in Holland een overvloed van proponenten, en het gebeurde wel eens, dat de proponent van Warmelo met 'n twaalftal op beroep preekte. Onder invloed van de moderne hoogleraren te Leiden waren zijn theologiese gevoelens van die aard, dat hij bij het orthodoxe deel der Kerk niet in de smaak viel. In 1862 had hij nog geen beroep, en toen hij in aanraking kwam met de Kaapstadse Dr. J. W. G. van Oordt, besloot hij naar Zuid-Afrika te gaan, en te trachten daar een standplaats te krijgen. Op 22 Oktober 1862 zette hij

---

[1]) Een portret van hem met een levenschets door Ds. L. E. Brandt, komt voor in de Almanak van de Ned. Herv. Kerk, 1907.

te Kaapstad voet aan wal, en begon zijn merkwaardige Zuid-Afrikaanse loopbaan. [1])

Bij de Actuarius van de Kaapse Synode, Ds. A. Faure, diende Ds. van Warmelo zijn credentialen in, en verzocht om volgens de kerkelike wetten gelegitimeerd en toegelaten te worden als predikant. In die dagen was dit de gebruikelike weg: de Actuarius legitimeerde wanneer al de stukken in orde waren. Daar al de stukken van Ds. van Warmelo in orde waren, kon de Actuarius hem dan ook niet weigeren, en de legitimatie werd toegestaan. Maar zie, er waren invloeden aan het werk, die Ds. van Warmelo uit de Kerk wilden weren, omdat men hem ongewenst achtte om zijn Leidse opleiding, waarop de Actuarius legitimatie uitstelde. Ds. van Warmelo richtte zich toen rechtstreeks tot de Synode, die juist zitting had, en had alle reden om te verwachten, dat zijn verzoek zou worden toegestaan, waartegen hoegenaamd niets ter wereld in te brengen was. Bovendien was tien dagen te voren het verzoek van de heer F. Lion Cachet toegestaan, terwijl zijn stukken niet in orde waren. Hij was zendeling en lidmaat van de Schotse Kerk, en had, zoals wij later zien zullen, op wederrechtelike wijze de status van predikant verkregen.

Het Schotse element in deze Synode was zeer sterk, wat veel heeft bijgedragen tot deze willekeurige handelwijze om de Schotse zendeling wel als predikant te legitimeren, maar de Hollandse Kandidaat tot de Heilige Dienst te weren, want Ds. van Warmelo is geweerd. [2]) De worsteling, die door deze Synode ingeluid werd, culmineerde in Ds. Andrew Murray, een Schot, en Ds. J. J. Kotzé, een Leidse Kwekeling. De stroming door de eerste vertegenwoordigd, propageerde in Zuid-Afrika het Engels Methodisme, terwijl de stroming van de laatste weer de Theologiese gedachten van Scholten wilde doen doordringen. Het ging er toen om wie zijn stempel zou afdrukken op de Kaapse Kerk, Ds. Andrew Murray of Ds. J. J.

---

[1]) Van Ds. van Warmelo is een uitgebreide korrespondentie bewaard gebleven, waaraan de meeste gegevens van hem in dit hoofdstuk ontleend zijn.

[2]) Het was dezelfde persoon nl. de Schot Dr. William Robertson, Scriba van de Synode, die voorgesteld had om F. Lion Cachet aan te nemen, en van Warmelo af te wijzen.

Kotzé; de eerste heeft het gewonnen, wat weer veroorzaakt heeft, dat vele volgelingen van Ds. Andrew Murray bang zijn voor Holland, dat hen een spooksel is, terwijl zij door hun Schotse bril daar niets goeds kunnen ontdekken, en niets anders kunnen ontwaren dan geestverwanten van Ds. Kotzé. Deze averechtse blik heeft gemaakt, dat in latere jaren een groep van de Kaapse Kerk bij Dr. Kuyper en de Vrije Universiteit zou gaan hospiteren, waardoor een stroming ontstaan zou, die op den duur ontbindend zou werken in de Kaapse Kerk.

Ds. van Warmelo is geweerd, en wel op een wijze, in strijd met alle rechtsgevoel. Er werd een Colloquium Doctum ingesteld en, alsof een wetsartikel terugwerkende kracht heeft, werd bepaald, dat Ds. van Warmelo, wilde hij predikant worden, zich daaraan moest onderwerpen. [1]) Het was hem duidelik genoeg, dat men niet van hem gediend was, en bovendien wilde hij zich ook niet daaraan onderwerpen. De gronden daarvoor geeft hij zelf op in een brief in de Kerkbode van 13 December 1862, die aldus luidt:

> In het laatst uitgekomen nummer van de Kerkbode komt onder het Kerknieuws, de handelingen der Synode bevattende, deze zinsnede voor: „De proponent van Warmelo verzoekt legitimatie zonder Colloquium Doctum, hetgeen hem niet werd toegestaan." Daar deze voorstelling van mijne zaak zeer onjuist is, zoo neem ik de vrijheid haar te verbeteren. Men zou door de lezing daarvan den indruk kunnen erlangen, alsof ik op eene bestaande wet eene uitzondering wenschte ten mijne behoeve; en dat werp ik verre van mij. Ik wenschte juist dat de wet in al hare kracht werd gehandhaafd. Reeds lang te voren, tijdens art. 63 nog niet was veranderd, had ik bij den Actuarius aanzoek gedaan om

[1]) Tegen dit onrechtmatig besluit protesteerden of verzochten in de Notulen aantekening van tegenstem de predikanten: P. Huet, J. H. du Plessis, W. Murray, J. H. Hofmeyr, J. F. Reitz, W. A. Krige, Ch. Marais, P. B. Borcherds, J. G. Horak, J. H. Neethling, A. F. du Toit, W. F. Heugh, D. van Velden, T. J. v. d. Riet, J. Spijker, S. P. Heyns, H. van Broekhuizen, L. F. G. Biccard, John Mc.Carter en J. J. Kotzé.

legitimatie. Uitgaande van het eenvoudig beginsel, dat geene wet als afgeschaft kan worden beschouwd, zoolang er geen nieuwe is vastgesteld, en dat nimmer kan geanticipeerd worden op eene aanstaande wetsverandering, die nog bediscussieerd moet worden, en waarvan dus de aanneming of verwerping nog twijfelachtig is, heb ik mij, toen de Actuarius meende te moeten weigeren, uit eigen beweging tot de Synode gewend, met verzoek om legitimatie volgens de toen vigerende wet. De Synode heeft toen besloten het verzoek niet toe te staan, maar het te behandelen, *nadat* het bewuste artikel was veranderd; en het spreekt wel vanzelf, dat zij daarna, op dat standpunt, niet anders doen kon, dan mij aan te nemen onder de nieuwe wet. Ik heb dus nimmer gevraagd om legitimatie zonder Colloquium Doctum, maar alleen handhaving der wet.

N. J. VAN WARMELO.

Over dit Colloquium Doctum heeft Ds. van Warmelo zich later nog eens in het openbaar uitgelaten, en wel toen twee afgevaardigden van de Kaapse Synode, de predikanten du Plessis en Steytler, op 24 April 1872 de Kommissie der Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk te Potchefstroom ontmoetten. Hierover schrijft „een oog- en oorgetuige" in *Het Volksblad* van 21 Mei 1872:

> De predikant van Warmeloo verklaarde, dat hij indertijd, toen hij zich wilde laten legitimeeren, geweigerd had, zich aan die bepaling [1]) te onderwerpen. Met aandacht had hij gedurende de discussies in de Kaapsche Synode over dat punt geluisterd. Hij meende te zullen hooren, dat men de uit Holland of van elders komende predikanten onderwerpen zou aan een *geleerd gesprek*, zooals het woord dan ook beteekende; dat men vragen zou doen betrekking hebbende op de kennis van de Hebreeuwsche, Grieksche en Latijnsche talen; kennis van

[1]) Nl. van het Colloquium Doctum.

dogmatiek en moraal; kennis van exegese enz. — met één woord — kennis van al datgene wat behoort tot de Theologische Wetenschappen. Doch ziet niets van dat alles zou in dat Colloquium te berde worden gebracht; alleen de vraag: „Zijt gij bekeerd?"

Onder Colloquium Doctum wilde de Synode verstaan „een „onderzoek naar de gevoelens omtrent de wedergeboorte door „den Heiligen Geest, en de persoonlijke ondervinding van Gods „genade, alsmede een gehechtheid aan de leer der Kerk". Dit onderzoek omtrent de wedergeboorte, dat zuiver in de lijn van het methodisme ligt, achtte Ds. van Warmelo buiten de menselike bevoegdheid der Synode. Bovendien kon hij, de man met het onkreukbaar gevoel voor recht en gerechtigheid, zich er niet mee verzoenen, dat de Synode in zijn geval aan deze bepaling een terugwerkende kracht verleende. Lion Cachet werd gelegitimeerd, en onderwierp zich geheel vrijwillig, zonder dat het voor hem nodig was, aan het Colloquium Doctum. [1])

Door die strijd verwierf Ds. van Warmelo zich vele vrienden. Inmiddels stond hij de oude afgeleefde Lutherse predikant, Ds. Kloek van Staveren, meermalen bij door voor hem de diensten waar te nemen, en fungeerde hij een tijdlang als hulpprediker voor Ds. Spijker.

De kennismaking met de Transvaalse predikant, Ds. Smits, had grote gevolgen. Ds. Smits deelde hem mede, dat men in Zoutpansberg gereed was 'n predikant te beroepen, en vroeg aan Ds. van Warmelo of hij geen lust had er heen te gaan. Na zich vrijwel op de hoogte gesteld te hebben van de eisen verbonden aan 't predikambt in Transvaal, nam hij het onwrikbaar besluit naar Zoutpansberg te gaan, en zijn krachten te stellen in de dienst voor de uitbreiding van het Koninkrijk Gods in Transvaal, en aan dit besluit is hij getrouw gebleven, en hij heeft zich vastgehouden als ziende de onzienlike. Waren vooral in het begin zijn leerstellige beschouwingen niet altijd conform met de canones, van hem gold ten volste het woord

---

[1]) Zie Handelingen van de Synode van 1862, blz. 20, 34, 54, 56, 57, 64, 65, 69; alsmede Lion Cachet: *Vijftien jaar in Zuid Afrika*, blz. 189.

van de kerkvader, dat de ziel van nature christinne is. Zijn levenswandel getuigde ervan, dat het woord van de Heiland in zijn ziel leefde: zo wie achter Mij wil komen, die verloochene zichzelve en neme zijn kruis op en volge Mij. Zijn leven was een leven van zelfverloochening, en als zijn plicht hem riep dan gehoorzaamde hij, al werd daardoor ook de zwaarste zelfkruisiging geëist.

Toen hij eenmaal besloten was naar Zoutpansberg te gaan, keerde hij nog eerst naar Holland terug, om zich in de echt te verbinden met Mej. Josina van Vollenhoven, met wie hij reeds enige jaren verloofd was. Bij zijn vertrek uit Kaapstad ontving hij het bewijs, dat hij zich vele vrienden gemaakt had, die hem hun hoge achting toedroegen; hem werd op een zilveren schotel [1]) een afscheidsadres en een beurs met £ 150 aangeboden.

In Maart 1864 kon hij Holland voor de tweede maal verlaten, vergezeld van zijn jonge vrouw, klein en onaanzienlik van persoon, maar „vastberaden en moedig" van karakter. Reeds in de maand Mei was hij in Natal, op weg naar Transvaal. Te Pietermaritzburg ontmoette hij de meer gemelde Ds. P. Huet, met wie zijn verhouding evenwel zeer gedrongen bleef, want hun wegen liepen te zeer uiteen. Toch vroeg Ds. Huet hem voor zich te preken, waarover Ds. van Warmelo aan zijn moeder schreef:

> Dat Huet mij gevraagd heeft, mij den uitgebannene, heeft mij verwonderd, en toch, plezier gedaan, en ik van mijne zijde heb zorg gedragen geen aanstoot te geven. Onze conversatie is toch gedrongen en beperkt; wij verschillen te veel; ook weet ik te veel van hem.

De bekende Jacobus Stuart en zijn vrouw, die toen te Pietermaritzburg woonden, konden hem met veel praktiese raadgevingen dienen, en deden alles om de Zoutpansberger reizigers te helpen, en bij te staan.

Op 28 Mei kwam Ds. van Warmelo te Pretoria aan, waar hij voor enige dagen zijn vrouw in de pastorie achterliet,

---

[1]) Deze zilveren schotel is tans het eigendom van de heer Dietlof van Warmelo te Pretoria.

om in gezelschap van Ds. Begemann naar Potchefstroom te gaan, waar de Kommissie der Algemene Kerkvergadering juist zitting zou nemen. Nadat hij door deze Kommissie behoorlik was gelegitimeerd, is hij op Zaterdag 15 Junie 1864 door de aanwezige predikanten Di. D. van der Hoff, A. J. Begemann en G. W. Smits, plechtiglik met de handoplegging geordend. De terugreis naar Pretoria werd na een paar dagen aanvaard, waarna hij met zijn vrouw de weg naar Schoemansdal vervolgde.

Dankbaar was hij gestemd, dat hij nu na veel tegenwerking eindelik zijn arbeid als herder over de Kudde des Heren kon aanvaarden, en de toekomst lag voor hem als een heldere morgenzon. Later hebben sommigen van zijn vijanden door een schouderophalend en enigszins verdacht spreken over de oorzaak van zijn vertrek uit Holland en de moeilikheden door hem in Kaapstad ondervonden, getracht een blaam op zijn karakter te werpen, terwijl uit dit alles juist blijkt, hoe hij als eerlik man terwille van de waarheid liever wilde schade lijden, dan zich anders voor te doen dan hij was, of iets te doen tegen zijn overtuiging in.

Op 30 Julie is hij te Schoemansdal in de tegenwoordigheid van een grote schare, waaronder ook de Staats-President en de leden van de Uitvoerende Raad, die juist in dat dorp waren, door Ds. Smits van Rustenburg bevestigd, die als tekst genomen had Johannes 15 : 14 „Gij zijt Mijn vrienden, zoo gij doet wat Ik u gebiede." Zijn intree-predikatie hield hij over Johannes 3 : 16. Een diepe indruk maakte dit alles, en Ds. van Warmelo was ten zeerste geroerd, nu hij zijn grote verantwoordelikheid voelde. Zijn jonge vrouw, afkomstig uit de beste kringen van Rotterdam, had zich eveneens aangegord voor de grote en geweldige roeping om in de wildernissen te arbeiden tot de bloei en de opbouw van een volk, dat uitgeleid was naar die onherbergzame streken, om daar als baanbrekers orde en beschaving te brengen. Naar Holland schreef zij dat hij

> nogal zenuwachtig was. Bij zijn intree heeft hij woorden gesproken uit het hart tot het hart; het zijne was toen zeer vol, toen hij zich daar verbond aan een gemeente, die voortaan de zijne zou wezen. Hij gevoelde er zoo al de verantwoordelijkheid van.

Er was vooral in die dagen een ruim veld van arbeid in het Zoutpansbergse. Het dorp van dat gewest, Schoemansdal, was een belangrijk centrum. Een bloeiende handel, vooral in ivoor, werd met het aangrenzend Portugees gebied gedreven, en enige uren van het dorp af was een Portugese Konsul, Joa Albasini. Er was tevens een niet onbelangrijke houtzagerij, en het gezaagde hout werd dan naar Pretoria en andere plaatsen gebracht en verhandeld of verkocht. Ook waren er wagenmakers, smeden en timmerlieden. In die dagen gaf men een grote os voor vier yards materiaal voor een broek. [1]) De bevolking was soms ruw, en de drankduivel bekleedde bij de feesten vaak de vooraanzitting.

De pastorie zou voortaan het middelpunt van het dorp en van het distrikt zijn, door de kracht en de inspirering, die daarvan uitgingen. De deur stond steeds voor iedereen open, want gastvrij waren Ds. en Mevr. van Warmelo. Velen kwamen er troost en raad zoeken, en gingen gesterkt weer heen. Nooit behandelde hij, de aristokraat, zijn gemeenteleden uit de hoogte, en nooit hield hij zijn inderdaad prachtige meubelstukken te mooi voor de eenvoudigen. Ook begon hij dadelik met het oprichten van een school en gaf zelf onderwijs, totdat hij later een voortreffelike onderwijzer vond in de persoon van de latere waarnemende Staats-Sekretaris, de heer C. van Boeschoten.

Zijn vrouw liet iedere Vrijdag de jonge meisjes bij zich komen, om ze allerlei handwerken te leren. Bij dit alles was Ds. van Warmelo zeer streng in het bestraffen van het kwaad. De Gemeente hield dan ook van haar leraar en voorzag hem van alles. Vooral wanneer de wagens met de avondmaalsviering in het dorp kwamen, werd de pastorie met allerlei geschenken overladen, meest in de vorm van mondbehoefte. Op een keer kreeg hij tegelijk „achttien kippen, hanen, eene eend, drie „schapen, koren, mielies, china's appelen, zeep, vleesch, boter, „eieren, vogels, pampoen, aardappels, kool, brood, kaarsen, „erwten, boonen, patattas, tabak, struisvogelei, enz. enz."

Doch reeds na een halfjaar werd de pastorie door een ontzettende ramp getroffen, toen op 28 Januarie 1865 zijn

---

[1]) Steph. Hofmeyr: *Twintig Jaren in Zoutpansberg*, blz. 26.

geliefde vrouw, die hem in dit alles zo getrouw terzijde stond, hem door de dood werd ontnomen. Verslagen was hij, ja bijna wanhopig! Door een gevoel van „neergedruktheid, slapheid en „lusteloosheid" werd deze sterke man overweldigd. „Om wat „te herstellen" en hem „wat af te leiden" nam hij na een half jaar een uitnodiging aan van Ds. Smits en Ds. Begemann om wat bij hen te logeren. Het was gedurende deze reis dat hij in Julie 1865 te Rustenburg met de zitting van de Kommissie der Algemene Kerkvergadering als scriba ageerde, waar Ds. F. Lion Cachet begon om bittere twist en verdeeldheid op kerkelik gebied in de Republiek te brengen. Te Potchefstroom hielp hij Ds. van der Hoff het Avondmaal bedienen. De reis had hem wel goed gedaan en enige afleiding bezorgd, doch „eene zekere „mate van matheid en onverschilligheid" hadden de plaats ingenomen van de „vroegere veerkracht en opgewektheid", hij kon maar niet zijn smart vergeten.

> Mijn lot is niet gelukkig — klaagde hij in een brief aan zijn broeder [1]) — en ware het niet, dat ik zulk een buitengewone voldoening mag ondervinden in mijnen arbeid, mijn ambt en mijne betrekking, en voelde ik niet, dat mijn verblijf alhier tot zegen is van honderden mijner medemenschen, dan zoude het mij inderdaad moeielijk vallen, het hier op den duur uit te houden en er mij in te schikken.

Maar hij was te zeer gehecht aan zijn werk te Zoutpansberg om de Gemeente te kunnen verlaten, hoewel het werk daar uit de aard der zaak gepaard ging met de meest mogelike mate van zelfverloochening. Hij had zich ten volle gegeven aan het werk tot uitbreiding van het Godsrijk in het Noorden van Transvaal. „Ik beschouw de geheele gemeente als mijne „familie", schreef hij aan zijn zuster in Holland. [2])

Hoewel zijn verwanten er op aandrongen, dat hij die eenzame oorden zou verlaten door terug te keren naar Holland, of naar een andere Gemeente te gaan, toch wilde hij er niet weg

---

[1]) 17 Januarie 1866.

[2]) 1 September 1866.

gaan en bedankte voor twee beroepen, voor een naar Lijdenburg, en voor een naar Heidelberg.

> Hoe beklagenswaardig ik ook mag beschouwd worden — schreef hij aan zijn zuster [1] — van wege de ramp, mij verleden jaar getroffen, waardoor mijn huiselijk geluk vernield is geworden, mag ik toch groote vergoeding ondervinden door den zegen op mijnen arbeid. Ik heb hier werk en ben nuttig. Het ambt zelf verpligt mij tot zelfverloochening; ik gevoel in mijn binnenste de kracht der godsdienst, die ik prediken moet, en daarom, geloof ik, vind ik de weg tot de harten mijner hoorders. [2]

Ja waarlik, hij had de weg gevonden tot de harten van zijn gemeenteleden, en op meer dan een wijze heeft de Gemeente van haar kant hem de hoge blijken gegeven van de grote achting, die hem toegedragen werd, en hoe in zijn lijden met hem geleden werd. Als hij op huisbezoek ging, te midden van de gevaarvolle wegen, gaf men hem een gewapend escorte mee, uit vrees hem te zullen moeten verliezen. Eens na een dergelike grote reis schreef hij aan zijn moeder: [3]

> Ik ben ditmaal verbaasd geweest over de kiesheid en attentie van zulke, anders onbeschaafde menschen. De plaatsen, waar ik logeren zou, waren van te voren aangewezen; en de eigenaars hadden te voren naauwkeurig geïnformeerd op het dorp, welke mijn gewoonten en manieren waren, en waaraan ik alzoo gewend was, en men had zich beijverd om daaraan ten naauwkeurigste te voldoen.

De liefde en toegenegenheid waarmede hij omringd werd, openbaarden zich soms op een zodanige fijngevoelige wijze, zoals men niet verwachten zou van de enigszins ruwe bevolking in die afgelegen oorden. Toen hij in de maand April van

---

[1] 1 September 1866.

[2] Aan zijn moeder schreef hij op 28 November 1866: „Ik ben hier „tevreden, en wat meer zegt, tot groot nut en zegen; mijn pligt vordert „gebiedend om hier te blijven, ook al krijg ik een ander beroep."

[3] 28 November 1866.

Potchefstroom was terug gekeerd, waar hij de zitting van de Algemene Kerkvergadering had bijgewoond, schreef hij aan zijn moeder: [1])

> Toen ik te huis kwam hebben de dorpelingen mij eene verrassing bereid, die een getuigenis aflegt van hunne oplettendheid en toegenegenheid, die men misschien hier niet zou zoeken. Er was een gedenkteeken opgerigt op het graf van mijne vrouw. Van steen opgetrokken, geheel wit gepleisterd, in den voorgevel op eene zwarte zerk deze woorden alleen: Josina van Warmelo, van Vollenhoven. Een metselaar was er voor aangenomen, een ieder had mede geholpen, en juist toen ik te huis kwam, was het gereed. Eene heining van rozen is er rondom geplant, een treurwilg er voor. Ik was er zeer aangedaan over, en als bewijs, hoe ook zij, de dorpelingen, die haar het meeste gekend hebben, hare nagedachtenis willen vereeren en bewaren, acht ik het zeer hoog. Er werd bijgevoegd, dat men verleden jaar door de bestaande onlusten verhinderd was geworden, om aan het reeds vroeger vastgestelde plan gevolg te geven, maar dat zij nu mijne afwezigheid hadden waargenomen om het te volvoeren.

Dankbaar, als hij van aard was, stelde hij dit alles op hoge prijs, en voelde de band, die hem aan de Gemeente bond. Op een andere keer schreef hij aan zijn moeder: [2])

> Terwijl ik nu door mijn gevoel van pligt, door de hartelijke genegenheid mijner gemeente, den zegen op mijn arbeid, en door het bewustzijn van iets goeds misschien tot stand te kunnen brengen, mij verpligt gevoel om te blijven waar ik ben, en mij met tevredenheid in mijn lot zoek te schikken. Zelfverloochening is de voorwaarde van ons bestaan. Vraag dat maar eens aan E. [3]) Wij hebben er samen zoo menigmaal over ge-

---

[1]) 25 April 1866.

[2]) Nov. 1866.

[3]) Zijn zwager van Eeden, de vader van de schrijver Frederik van Eeden.

sproken, en wie van ons beiden is nu het best in de gelegenheid om aan die voorwaarde te voldoen?

Ik mag mij niet toegeven aan mijne droefheid. Dat is zoo. Elke brief van huis of van Rotterdam ontvangen, doet mij te meer mijne drukkende eenzaamheid gevoelen, het gemis van die trouwe ziel, die zoo waarachtig aan mij gehecht was, mijn groote steun in dit vreemde land. Indien ik al eens iets schreef, wat niet aangenaam was, zou het medelijden met mij en mijnen verlaten toestand niet boven alles de overhand moeten hebben? Sedert twee jaren bijna oefen ik mij in geduld en onderwerping en draag mijn kruis in stilte, en tracht mij te buigen onder Gods kastijdende hand, en gij, die daar in Holland leeft in het midden van een welingerigte maatschappij en onder vele vrienden en bekenden en familie, die men door jaren langen omgang kent als zichzelven, en op wie men zich verlaten kan, gij weet het nog niet wat het zegt om op Zoutpansberg alleen zijne dagen door te brengen, met de herinnering van het verledene, en eene toekomst even eenzaam als vandaag.

Van zijn onverschrokken aard heeft Ds. van Warmelo meer dan eens blijk gegeven. Eén geval is te merkwaardig om niet vermeld te worden. Het was in het jaar 1865, dat het Kaffer-Opperhoofd Katlagter, die dicht bij Schoemansdal woonde, begon met allerlei moeilikheden te geven, die op een oorlog uitliepen. Bovendien woedde er in deze tijd een hevige koorts, waaraan ongeveer een derde van de bevolking bezweek. Ds. van Warmelo was onvermoeid in het geven van hulp bij het oppassen van zieken, en sprak de mensen moed in en vertroostte de treurenden. Door al die rampen nam de weerbaarheid af, en durfden de mensen niet langer in hun eigen huizen te blijven; zij betrokken weer de oude schans, en stonden in een lager. Uit die dagen is nog een merkwaardige brief voorhanden, [1]) waarin hij aan de lager-autoriteiten vroeg naar zijn pastorie terug te gaan.

---

[1]) ged. 8 Nov. 1868.

> Ik wil nu niet — aldus schreef hij — veel spreken over de weinige gelegenheid die ik heb, om rustig te studeren, en mij behoorlijk voor te bereiden voor mijn predikwerk, terwijl toch de gemeente verlangt, dat ik iederen Zondag gereed zal zijn om hen in de godsdienstoefening voor te gaan. Dientengevolge kom ik tot U met een eerbiedig en nederig verzoek, of het mij zal worden toegestaan weder in mijn eigen huis te mogen wonen; ik vraag dit als een voorregt, als een gunst en als eene uitzondering. Daar het niet veilig zou zijn, om alleen daar te wonen, zoo wenschte ik eene wacht bij mij te plaatsen bestaande uit den Heer Breedt, de beide Heeren Klopper en Jufvr. Grobler met hare zonen. Ik spreek uit hunnen naam, daar zij zich bereid hebben verklaard, om ter bescherming van mijn huis, rondom mij te wonen.

Dit verzoek werd toegestaan, en Ds. van Warmelo keerde terug naar de pastorie. Op de Kaffers maakte deze onversaagdheid een grote indruk. Later, toen het weer rustig was, hebben verschillende Kaffers dan ook verteld, hoe dat zij meer dan eens op hem wilden schieten, wanneer zij des avonds de eenzame man zagen zitten bij zijn lamp, zonder de minste vrees. Maar zij durfden niet, door een bijgelovige vrees werden zij terug gehouden: iemand die zo onverschrokken was, moest door een hogere macht beschermd worden, en daarom durfden zij hem geen kwaad doen. [1])

In Zoutpansberg arbeidde in die dagen de zendeling Stephanus Hofmeyr onder de Kaffers. Hij was de opvolger van Mc.Kidd, over wie de Kerkeraad reeds in 1863 had moeten klagen, dat hij ook kinderen van de blanke Gemeente doopte. Stephanus Hofmeyr was vol geestelike hoogmoed, en achtte zichzelve

---

1) Het is inderdaad eigenaardig om zendeling Stefanus Hofmeyr, die niet vrij te pleiten is van geestelike hoogmoed, in zijn *„Twintig jaren in Zoutpansberg"*, blz. 92, te horen vertellen, dat de mensen in die oude dagen uit bijgelovigheid graag de gevaarlike Makapaanspoort in gezelschap van een zendeling passeerden, omdat men zich dan veilig achtte; om die reden zou Ds. van Warmelo eens ook de wens uitgesproken hebben om samen met Hofmeyr door de Makapaanspoort te reizen!!

uitnemender dan zijn Hervormde broeders. Hoewel hij uit de Kaap Kolonie gestuurd was om onder de Kaffers te arbeiden, strekte hij later, zoals wij zien zullen, zijn werkkring ook uit tot de blanken, en bracht scheuring teweeg. Tussen hem en Ds. van Warmelo was geen omgang van vertrouwlike aard. Uit zijn boek „*Twintig jaren in Zoutpansberg*" leren wij hem kennen als een dweper, die ten enemale de gave miste zich in het gemoedsleven van een ander te verplaatsen. De Hervormden waren voor hem gelijk aan de onbekeerde heidenen. Zo verhaalt hij in zijn boek, dat hij in 1865, toen hij er kwam, geen blanke ontmoet had, die hem zeggen kon „ik weet in „wien ik geloof". [1]) De Hervormden waren voor deze kafferzendeling de afgedwaalden, en in latere jaren ging hij in biduren „voor de arme Hervormde menschen" bidden! [2]) Over het gedrag van Hofmeyr zal evenwel later gehandeld worden.

Ds. van Warmelo heeft met lust en ijver gearbeid in Zoutpansberg. Een bittere teleurstelling was het voor hem toen de Krijgsraad van het Kommando, dat onder de leiding van de Kommandant-Generaal S. J. P. Kruger gezonden was om de Zoutpansbergers te helpen, besloot het dorp te verlaten en aan de Kaffers over te geven, hetgeen ook geschiedde op 15 Julie 1867. De kerk, de pastorie, de school, ja het hele dorp werd afgebrand, en de bewoners van Zoutpansberg in de grootste ellende gedompeld. Ds. van Warmelo had alles gedaan wat hij kon, om deze fatale stap te verhinderen, maar het was tevergeefs. Hij heeft deze maatregelen dan ook beschouwd als „eene schande aan de Transvaalsche Republiek aangedaan". [3])

Twee jaren lang konden de inwoners zich zelf handhaven tegen de Kaffers, doch nu dat er tot hulp een kommando van het Zuiden gezonden was onder leiding van de Kommandant-Generaal zelf, besloot de Krijgsraad van dat kommando om het dorp met al de kostbare eigendommen, waarvan kerk, school en pastorie door de Gemeente zelf waren opgebouwd, en uit eigen middelen in stand gehouden, aan de Kaffers ten

---

[1]) *Twintig Jaren in Zoutpansberg*, blz. 24.
[2]) Idem, blz. 173.
[3]) Brief van de Kerkeraad aan de Uitvoerende Raad, 30 Julie 1867.

prooi te geven. In een brief aan de Uitvoerende Raad zette de Kerkeraad zijn grieven hierover uiteen en schreef o. a.:

De Kerkeraad betuigt zijn leedwezen over deze maatregelen van den Krijgsraad, waardoor eene schande aan de Transvaalsche Republiek wordt aangedaan, en aan de Republiek wordt toegebragt, die niet te berekenen is, terwijl de eerste ondergeteekende, de dienstdoende Leeraar van dit district, die meer dan drie jaar alhier werkzaam is geweest, en, naar hij vertrouwt, niet zonder zegen heeft gearbeid voor de ontwikkeling en opvoeding van ouden en jongen, voornamelijk zijne smart moet te kennen geven, niet alleen dat hij van zijne woning is beroofd, maar dat hij vele vruchten van zijnen arbeid moet zien verloren gaan, niet geregeld in eene Kerk kan prediken, omdat daarvoor geen gebouw te vinden is, niet geregeld godsdienstonderwijs kan geven, omdat er geen punt van vereeniging meer bestaat, terwijl het schoolonderwijs eensklaps is vernietigd geworden, omdat de kinderen her- en derwaarts zijn verstrooid geworden.

De H. Ed. Uitv. Raad zal het met ons moeten inzien, hoe pijnlijk ons zulke herinneringen moeten vallen, omdat genoemde kerkeraad zich bewust is, al het mogelijke te hebben gedaan voor kerk en school, die twee groote krachten van een volk, dat prijs stelt op den naam van een christelijk en beschaafd volk te worden genoemd; dat die Kerkeraad zijn inspanning heeft aangewend in een tijd van toenemende verarming en verval, te midden van oorlogen en geruchten van oorlogen, terwijl de inwoners worstelden met plagen, die hun vee en gewas aantastten, klaagden over achteruitgang in alle zaken, en dat de Kerkeraad toch dankbaar moest erkennen, dat, door den zegen der Voorzienigheid, alles wat tot de Kerk en de school behoorde, in zulk eene orde werd bevonden, dat in die opzigten geen achteruitgang was te bespeuren.

Het verlaten van Schoemansdal was voor Ds. van Warmelo zijn hele leven door een grief tegen President Kruger, welke

hij maar niet vergeten kon. De meeste mensen trokken toen weg uit het distrikt, en Zoutpansberg werd aan zijn lot overgelaten. Indien dit niet zo gelopen was, hoe anders zou dan in menig opzicht de geschiedenis van Transvaal geweest zijn. De handel zou zich meer en meer naar de zeehaven Lourenço Marques gekeerd hebben, en niet naar de Engelse haven van Natal, waardoor men ook minder de invloeden van Engeland en de bemoeizucht der Britten zou hebben gevoeld.

Ds. van Warmelo beschouwde nu zijn werk in Zoutpansberg als geëindigd, en nam reeds in het begin van het volgend jaar een beroep aan naar Heidelberg.

Voortekenen van een nieuwe scheuring.

Verdeeldheid heeft de kracht van het Transvaalse volk meer dan eens geknakt. Vooral in de eerste jaren was het moeilik de bevolking bijeen te houden, doordat de leidslieden niet altijd wilden samenwerken. De verdeeldheid op kerkelik gebied zou echter nooit zulke afmetingen hebben aangenomen, indien niet telkens en telkens predikanten uit de Kaap Kolonie in Transvaal kwamen, en met voorbijgaan van de Kerkelike Autoriteiten kerk hielden en ontevredenen om zich verzamelden. Ontevreden mensen waren er altijd en zullen er altijd zijn, en niets is gevaarliker voor de verstoring van de orde, dan juist om zulke ontevreden mensen te sterken in hun weg. Zoals wij reeds vroeger gezien hebben, [1]) waren het Ds. J. H. Neethling en Ds. A. A. Louw, die in 1856 op een bezoek uit de Kaap Kolonie in Transvaal kwamen, en zonder de minste rekening te houden met de officiële Kerkeraden, op verschillende plaatsen kerk bestelden, en op eigen gezag kinderen doopten, waarvan de namen niet eens opgezonden werden om in de aangelegde dooplegisters te worden ingeschreven. Zo moest de Kerkeraad van Rustenburg, na hun bezoek in die streek, moeite doen voor het verzamelen van de doopnamen, ten einde die toch in te schrijven, en zoals aangetoond kan worden, zijn al die doopnamen niet eens ingeschreven.

In het jaar 1862 weer was het Ds. A. Murray, die Transvaal

---

[1]) Deel I, blz. 95-96.

bezocht, en met voorbijgaan van het Kerkbestuur op verschillende plaatsen optrad. Doordat men in de Kaap Kolonie geen zuiver denkbeeld kon krijgen van de Transvaalse kerkelike aangelegenheden, had men daar ook allerlei verkeerde beschouwingen. Transvaal werd door sommigen in de Kaap Kolonie feitelik beschouwd als een „missie land", en toen in 1857 de Kaapse Synode weer bijeenkwam, stond als eerste beschrijvingspunt op de lijst: „Evangelisatie der Transvaalse Emi„granten". Met recht moest een van de predikanten zich daarom afvragen, „of de Emigranten geheel tot het heidendom waren „vervallen". [1])

Aan de andere kant begonnen de Transvalers de Kaapse Synode te wantrouwen, zoals toen ook gebleken is, toen Ds. Andrew Murray in de maanden April, Mei en Junie een reis ondernomen had naar Transvaal, om de twee zendelingen McKidd en Gonin te plaatsen. Te Potchefstroom moest hij van de oude landdrost J. C. Steyn veel horen van het geestelike zwaard waarmee Sir Harry Smith gedreigd had, en de mensen zagen in de komst van die twee zendelingen de vervulling van die bedreiging. Te Potchefstroom en te Rustenburg heeft hij, bij de afwezigheid van de plaatselike predikanten, in de Hervormde Kerk gepreekt, waartegen sommige kerkeraadsleden van Rustenburg bij de Kommissie der Algemene Kerkvergadering hebben geprotesteerd. Van de Hervormde predikanten heeft hij alleen Ds. Begemann van Pretoria ontmoet, en toen Ds. Begemann hem vroeg de Zondag de dienst voor hem waar te nemen, kwamen een twaalftal gemeenteleden onder leiding van de heer Bart Pretorius, een broer van Genl. A. W. J. Pretorius, voor de kerkdeur met een protest en weigerden zijn dienst bij te wonen; liever bleven zij bij hun wagens zitten. Openlik verklaarden zij, dat zij de komst van de twee zendelingen wantrouwden, en het beschouwden als een list om de Transvaalse Gemeente onder de Kaapse Synode te brengen! Zo was er langzamerhand een wantrouwen ontstaan, mede hierdoor

---

[1]) Zie de Handelingen, blz. 16; diezelfde Synode verklaarde ook dat zij „weinige kennis heeft van de toedragt van zaken in het Transvaalsche", Handelingen, blz. 78.

veroorzaakt, dat sommigen in de Kaap de besturen van de Hervormde Kerk niet wilden erkennen. Te Potchefstroom verweet de landdrost J. C. Steyn het aan Ds. Murray, dat hij volgens eigen verklaring niets met de Transvaalse Kerk te doen wilde hebben. Dit alles bracht verwijdering, waartoe vooral heeft bijgedragen de houding die Ds. Murray veelal had aangenomen tegen de staatkundige onafhankelikheid van de Boeren, en met name zijn reis naar Engeland in 1854 om tegen de opheffing van de Oranje Rivier Soevereiniteit te protesteren. „De Emigranten zijn het nog niet vergeten, wat zijn politieke „daden zijn geweest aan Zandrivier in 1852, en de daarop- „volgende reis naar Engeland", zo zeide men. [1])

Te Hartebeestfontein, waar een zeer klein groepje ontevredenen woonde, [2]) ging Ds. Murray niet alleen prediken, maar bediende ook voor dat ontevreden groepje het Avondmaal, en doopte er kinderen, hetgeen Ds. J. H. Neethling en Ds. A. A. Louw in 1856 ook gedaan hadden. Ja, Ds. Murray deed nog meer, hij stelde ook nog een paar kerkeraadsleden aan, die evenwel eerst vier jaren later door de Vrijstaatse predikant Ds. H. van Broekhuizen, die de ontevredenen in de jaren 1862—66 bezocht, in hun ambt werden bevestigd. Zo werd te Hartebeestfontein de kiem gelegd tot verdeeldheid en scheuring, en later zullen wij zien hoe in 1866 dat groepje formeel tot een Gemeente zou worden georganiseerd, en een van de middelpunten zou worden, waaruit Ds. F. Lion Cachet zijn scheuringswerk zou voortzetten over de gehele Republiek.

In het noorden was het weer de zendeling Hofmeyr, de opvolger van McKidd, die tegenover de Hervormde predikant onder de blanken begon te arbeiden; zoals wij gezien hebben moest de Kerkeraad reeds in 1863 over de zendeling Mc Kidd klagen, dat hij kinderen van Hervormde ouders doopte. Stephanus Hofmeyr verhaalt [3]) hoedat het in 1865 bij velen in Zoutpansberg de gewoonte was, bij het aanbreken van de dag te zingen, en 's avonds moesten de kinderen rondom de grote tafel in het

---

1) *De Zuid Afrikaan*, 7 Julie, 10 Julie en Augustus 1862.

2) Zie Deel I, blz. 62.

3) *Twintig Jaren in Zoutpansberg*, blz. 24.

voorhuis hun boeken nemen en leren. Nu weten wij, hoe het vroegere geslacht des morgens vroeg placht te zingen, niet alleen Psalmen en Gezangen, maar ook de godsdienstige liederen van Van Lodensteyn, Sluiter en Groenewegen, terwijl de boeken, waaruit de kinderen des avonds moesten leren, kinderbijbels waren, of bijbelse vragenboeken, of het bekende Kort Begrip.

Godsdienst was dat voor Stephanus Hofmeyr niet, want hij zegt: „Er was zeker niet veel godsdienst aan de Zoutpansbergen in „1865." De mensen keken dan ook „vreemd op" toen *hij* de godsdienst daar bracht onder de blanken in de vorm van „*biduren*, *conferenties*, *huisbezoek* en *zendingzaak*". Des Zondags, zegt Hofmeyr, werd er wel op sommige plaatsen godsdienst gehouden, waarbij soms hij, die het beste las, voorging, „al „was hij ook een ongeloovige". Uit zijn hele boek blijkt, hoe Stephanus Hofmeyr zich bevoegd achtte om uit te maken wie gelovig was en wie niet, wat hij dan ook graag deed, en wel zo, dat zijn statistiek ten nadele van de Hervormde mensen was, en ten gunste van de kleurling-familie Buijs en van zijn geringe aanhang onder de blanken, al was die aanhang in sommige gevallen ook ontstaan vanwege het toepassen van de kerkelike tucht door de Kerkeraad van de Hervormde Gemeente wegens grove zonden, zoals het geval was met zijn voornaamste blanke ondersteuner. Geen wonder dan ook, dat Stephanus Hofmeyr al het mogelike deed om proselieten te maken onder de Hervormden, vooral in latere jaren, toen de scheuring finaal voltrokken was, en hij behalve van zijn kleurlingen-Gemeente, ook nog aan het hoofd stond van een kleine Ned. Gereformeerde Gemeente. Hij wilde zieltjes winnen onder de „arme Hervormde „menschen", hetzij door in zijn eigen kring een biduur te houden voor hun bekering,[1]) of „om hen te lokken door nartjes, azijn, „zuurlimoenen, boeken, enz. enz."![2]).

Zo is langzaam maar zeker de kerkelike eenheid ondermijnd geworden, en is in vele opzichten het pad voorbereid voor Ds. F. Lion Cachet, die in 1866 een nieuwe kerkelike gemeenschap zou stichten.

---

[1]) *Twintig Jaren in Zoutpansberg*, blz. 173.

[2]) Idem, blz. 249.

HOOFDSTUK II.

De Afscheiding onder Ds. F. Lion Cachet.

Lijdenburg en Utrecht.

In de Kerkelike geschiedenis van Transvaal nemen de Gemeenten Lijdenburg en Utrecht een biezondere plaats in. Lijdenburg was de plaats waar de verbrokkeling van de jeugdige Staat opnieuw begon, nadat de staatkundige eenheid verkregen was, en van uit Utrecht en over Lijdenburg heen liep de weg van de kerkelike afscheiding in de zestiger jaren onder Ds. F. Lion Cachet. Om die afscheiding goed te begrijpen is het nodig een blik te werpen op de eerste geschiedenis van beide Gemeenten.

Zoals vroeger beschreven is, [1]) had de Gemeente Lijdenburg zich in het jaar 1854 losgemaakt van de Transvaalse kerkelike organisatie. Achter de losmaking zat Bührmann, de man, die zulk een twijfelachtige rol gespeeld heeft. Die scheuring, eenmaal op kerkelik terrein begonnen, werd overgeplant op het staatkundige, want de Lijdenburg-groep van de Volksraad, hoewel van de vier distrikten het kleinste deel van de bevolking vertegenwoordigende, [2]) wilde in de Volksraad toch de andere distrikten overheersen. Het was, zoals Ds. van der Hoff op 7 December 1853 aan Professor Lauts schreef: [3])

---

1) Deel I, blz. 82—90.

2) Mr. C. Hiddingh, die in 1856 door Transvaal gereisd heeft, geeft de volgende schatting van de bevolking in verschillende distrikten: Zoutpansberg 200, Lijdenburg 400, Rustenburg 800, Potchefstroom 2000.

3) Deel I, Bijlage XXXVI.

Die Volksraad is een wondersoort van ligchaam; het is alles: justitie-raad, hoog en laag geregtshof, hof van appèl, met een woord een amalgama. Men wil die inrichting veranderen, men wil 1°. uit elk distrikt evenveel raadslieden kiezen. Er zijn namelijk vier distrikten of kolonies, te weten: dat van Lijdenburg, Zoutpansberg, Rustenburg en Mooirivier of P.C.Stroom, dat het grootste is. Nu heeft Lijdenburg, dat het kleinste is, het meeste aantal leden in de raad en Mooirivier dat het grootste is, het minste. Het is dus meer dan billijk om die onevenredigheid weg te nemen, doch dit ontmoet van de Lijdenburgsche leden een sterke tegenwerking. Thans wilde men dit hier reeds tot stand brengen, doch is niet doorgegaan. Nu, weet ik, zal men een anderen weg inslaan. Men zal de weg van wettige petitioneering inslaan en zulk eene petitie inleveren bij de eerstvolgende zitting van de raad, die plaats hebben zal in Junij 1854 te Rustenburg. Als de raad zich dan nog blijft verzetten, vrees ik het ergste; ik heb echter veel invloed en zal, zoo ik biddend hoop, den weg van openbaar geweld wel zien af te leiden. 2°. Wil men een hoog geregtshof vormen, hetzij uit leden van de raad of uit andere personen. 3°. Wil men op elk dorp een commissieraad vestigen, die de loopende zaken regelt, doch helaas! het stuit alles af op de Lijdenburgsche leden, die zoo naijverig op hun gezag zijn, dat zij elke verandering schijnen te schuwen. Het zal er echter toe moeten komen, zoo ik vrees, nolens volens.

Er was dus niet veel nodig om scheuring te doen ontstaan. Bührmann vooral had belang bij die scheuring, want dat was voor hem de enige weg om een rol te kunnen spelen. Tijdens het leven van Kommandant-Generaal Andries Pretorius heeft hij tegen deze hoofdaanvoerder der Boeren op allerlei wijze gestookt, en eens wilde hij hem zelfs om het leven brengen. [1]

---

[1] J. Stuart: *De Hollandsche Afrikanen*, blz. 192—202; Deel I, blz. 44—46; zie verder het register van Deel I *in voce* Bührmann.

Hoe teleurgesteld Generaal Andries Pretorius was met Bührmann, en welke geringe dunk Generaal Hendrik Potgieter van hem had, komt ook duidelik uit in een brief van Generaal Hendrik Potgieter aan Generaal Andries Pretorius geschreven te Zoutpansberg op 20 December 1849 — dus toen Bührmann nog geen twee jaar in Transvaal was — waarin Potgieter o. a. schrijft: [1])

> U Ed. schrijft dat Bührmann U zoo zeer geblameerd en beklad heeft, zelf na dat hij met u aan Kriegerspost heeft afgemaakt, een zoortgelijke bewijs van zijne onvergeevelijke wraakzucht is juist de reden waarom ik mijne naamtekening op het besluit aan Olifantsrivier genomen getekend heb terug getrokken want na dat wij verzoend waren heeft hij weder in tegenwoordigheid van veele menschen gezegd dat hij alles zoude aanwenden om mij ten onder te brengen, wie kan onder een maatschappij buigen waar zulk een persoon de heerschende magt in zijne handen neemt en als een dwingeland wil regeeren; die zelf zoo ik verneem hoegenaamd in geene betrekking staat en rond reist om onder de schandelijkste voorwendzelen personen van hunne woningen en Hoofden weg te lokken, die onder een schijn van vredelievendheid de grootste tweedragt zaaid, zelf onder een Maatschappij waarvan hij veinst een getrouwe lid te zijn. Neen mijn waarde vriend, nooit kan het ons wel of voorspoedig gaan zoo lang dien man getollereerd word onder ons te blijven of zich met onze zaken te bemoeien, zijne plannen zijn te duidelijk te bemerken en Wee ons wanneer hij aan het Hoofd des bestiers is.

Buiten de grenzen van de Republiek was inmiddels een ander soort van vrije gemeenschap gevormd. In het jaar 1854, op 8 September, hadden drie boeren: J. C. Kloppers, C. J. van Rooyen en A. T. Spies, voor honderd beesten van de Kafferkoning Panda „als een Eeuwig durende Eigendom der Emi-

---

[1]) Staatsarchieven, R 188/49.

„granten" een stuk grond gekocht, waarvan door een traktaat bepaald werd, dat:

> de lijn zal zijn alwaar bloedrivier in buffelrivier loop langs bloedrivier op, en van daar langs de buitenste spruit op, onder de gebergte langs, tot aan de ronde kop tusschen de twee spruiten van Poncola, en tot aan de lijn der vrije Republiek en alle ingesloten gronde tot aan de Britsche lijn. [1])

Twee maanden later werd er een Kerkelike Gemeente gesticht door Dr. H. E. Faure van Pietermaritzburg, met de naam van Utrecht, genoemd naar de Nederlandse stad Utrecht, waar Dr. Faure gestudeerd had. Die Gemeente, zo werd bepaald, zou behoren tot de Ned. Gereformeerde Kerk van de Kaap Kolonie, en evenals Lijdenburg ressorteren onder de Ring van Transgariep.

Deze nederzetting, voortaan bekend onder de naam van Utrecht, was geen Republiek in de eigenlike zin des woords. Er was geen wetgevend lichaam, alleen een landdrost met heemraden, een kommandant en veldkornet. In Mei 1858 verenigde Utrecht zich met Lijdenburg, waarbij nog eens de nadruk gelegd werd op de bepaling, dat Utrecht in het kerkelike onder de Kaapse Synode zou staan.

President Pretorius poogde immer om de afgescheurde delen weer bij de Republiek te voegen, en zocht ook een vereniging met de Vrijstaat, om zodoende bijeen te brengen wat bijeen behoort. De weg, waarlangs hij zijn ideaal wilde verwezenliken, was niet altijd even verstandig; soms wilde hij de vereniging forceren, wat ook met Utrecht het geval was. Enige maanden nadat Utrecht in de Republiek Lijdenburg was opgenomen, wilde President Pretorius, die met het gebeurde waarschijnlik onbekend was, Utrecht bij de Zuid-Afrikaanse Republiek inlijven, waarvoor hij rechtsgronden meende te hebben. Hij stelde daartoe de heer D. C. Uys, diaken van de Ned. Gereformeerde Gemeente van Utrecht, aan als kommandant. Uys

---

[1]) Aldus aangehaald in de Notulen van de besprekingen van de vereniging van Utrecht met Lijdenburg, Staatsarchieven, T 5/5.

legerde zich op 10 Oktober 1858 met een zestigtal mannen, waaronder nog twee Utrechtse kerkeraadsleden, Ouderling P. W. Jordaan en Diaken G. D. Bezuidenhout, op een uur afstands van het dorp. Zij wilden niet alleen verandering in de Regering brengen, maar ook de Kerkelike Gemeente van Utrecht doen opnemen onder de Hervormde Kerk, de Staatskerk van de Zuid-Afrikaanse Republiek. De Kerkeraad was juist bijeen onder leiding van Ds. P. Huet van Pietermaritzburg, en wilde van dit alles niets weten. Er is dan ook niets van gekomen, doordat Utrecht zich in het Staatkundige zowel als in het Kerkelike afgezonderd van de Zuid-Afrikaanse Republiek wilde houden, en dus een distrikt van de Republiek Lijdenburg bleef uitmaken.

De Gemeente Lijdenburg.

De afscheiding van de Gemeente Lijdenburg van de Ned. Hervormde Kerk op 31 Augustus 1854 was, zoals reeds gezegd, [1]) veroorzaakt door het optreden van de heren Smellekamp en Bührmann, doch vooral van Bührmann, die in Lijdenburg woonde, waar hij zorgde, dat het twistvuur brandende bleef, en zelf naar de macht zocht. Hij was het, die tegen Ds. van der Hoff stookte en samen met Smellekamp het gerucht uitstrooide, dat Ds. van der Hoff nooit met de handoplegging geordend was, [2]) hoewel hij in Feb. 1854 wel bij Ds. van der Hoff aan het Avondmaal was gegaan, en twee van zijn kinderen door hem had laten dopen. Toen Ds. J. H. Neethling van Stellenbosch in 1856 de Gemeente Lijdenburg bezocht, kwam Bührmann bij de Kerkeraad met „gemoedsbezwaren aangaande de echtheid en geldigheid" van die doopbediening, want Ds. van der Hoff was immers volgens hem niet geordend! Ds. Neethling nam echter die „gemoedsbezwaren" weg. [3]) In Februarie 1859 kreeg Lijdenburg een eigen leraar, Ds. P. A. C. van Heyningen, uitgezonden door de Amsterdamse kommissie. [4]) Daar Ds. van Heyningen gehoord

---

1) Zie ook Deel I, blz. 82 tot 93.
2) Over het onware van dit gerucht, zie Deel I, blz. 57.
3) Kerkeraadsnotulen van Lijdenburg, 1 Julie 1856.
4) Zie Deel I, blz. 120.

had van de onware geruchten over de ordening van Ds. van der Hoff rondgestrooid, las hij in de eerste Kerkeraadsvergadering door hem te Lijdenburg gehouden, zijn „Acte van bevestiging" voor, waarop de Kerkeraad besloot dit de volgende dag in het kerkgebouw ook nog eens aan de Gemeente te doen voorlezen, „ten einde alle twijfel aan de wettigheid van des predikants „bevestiging onmogelijk te maken". [1]) Zo wapende Ds. van Heyningen zich alvast tegen een behandeling zoals Ds. van der Hoff was aangedaan.

Doch Ds. van Heyningen zou niet vrij blijven van de laster van Bührmann. [2]) Al spoedig deed Bührmann „in het „geheim en in het openbaar al het mogelijke" om Ds. van Heyningen „in de achting en het vertrouwen" der aan hem „toevertrouwde kudde te krenken". Ds. van Heyningen stoorde zich ter wille van de vrede er echter niet aan, maar liet het over, zoals hij schreef, „aan Dien die regtvaardig oordeelt". Doch Bührmann ging zover, dat hij zich niet schaamde „om „ten aanhoore van den Ouderling Louis Fourie te verklaren, dat „hij het kerkbestuur der gemeente miskende, en elders, dat hij „liever zijn kind zelf zou doopen dan zulks op te dragen aan „de wettig geordende leeraar". Nu wilde de Kerkeraad Bührmann ter verantwoording roepen, doch het bleek toen, dat hij zich nooit bij zijn komst in Transvaal wettiglik bij de Gemeente had aangesloten door een attestatie in te leveren, en toch „bekleedde hij in Lijdenburg ambten welke het lidmaatschap „der Ned. Geref. Kerk vorderden". Toen de Kerkeraad hem om zijn attestatie vroeg, ten einde hem ter verantwoording te kunnen roepen gaf hij zijne „afscheiding te kennen van de „Ned. Geref. Kerk". [3]) Bührmann scheidde zich dus af van de Kerk waarvan hij nooit lid was, een afscheiding die even zinloos was als die van 1854, toen hij zich ook van de Gemeente

---

[1]) Kerkeraadsnotulen van Lijdenburg, 5 Febr. 1859.

[2]) Uit de Staatsarchieven blijkt maar al te duidelik hoe twistziek deze vroegere Amsterdamse kantoorknecht was. Telkens en telkens had hij tegen deze en gene een proceszaak aan de gang, ook was hij in 1862 vijandig gezind tegen de Landdrost C. Potgieter van Lijdenburg, zoals blijkt uit het „Dagboek" van de Landdrost.

[3]) Zie de brief van Ds. van Heyningen aan het Hof van Landdrost en Heemraden te Lijdenburg, op 3 Jan. 1863. Staatsarchieven R 3/63.

had afgescheiden van wege zijn twist met Ds. van der Hoff. Toen, in 1854, is het hem echter gelukt de gehele Kerkeraad en Gemeente met zich mee te slepen, en te breken met Ds. van der Hoff, die niet op Lijdenburg maar op Potchefstroom woonde, en zich dus in Lijdenburg niet kon verdedigen tegen al het agiteren van Bührmann. Nu, in 1862, zou het echter Bührmann niet zo gemakkelik vallen een beslissende breuke te brengen tussen de predikant en de Kerkeraad, want Ds. van Heyningen was ter plaatse aanwezig, waar tegen hem geageerd werd. De Kerkeraad besloot de „hulp der regering" in te roepen, [1]) wat Ds. van Heyningen dan ook deed op 3 Jan. 1863, toen hij zich tot het Hof van Landdrost en Heemraden wendde. [2]) Het Hof besloot om aan het verzoek van Ds. van Heyningen gehoor te geven, en Bührmann aan te schrijven „om zijn kerkelijke attestatie alhier ten kantore te vertoonen". [3]) Bührmann kon dit echter niet doen, en het gevolg was, dat de Kerkeraad op 6 Julie 1863 „met algemeene stemmen" besloot „dat er genoegzame blijken zijn, dat de heer H. T. „Bührmann geene attestatie heeft." ; voortaan zou hij niet meer als gemeentelid beschouwd worden.

Ds. van Heyningen was een geheel ander mens dan Bührmann. Gedurende zijn verblijf in de Zuid-Afrikaansche Republiek heeft hij steeds getracht de klove te dempen, die de gemeente Lijdenburg scheidde van de Ned. Hervormde Kerk, de Staatskerk van de Republiek. In April 1860 had de Republiek van Lijdenburg opgehouden te bestaan, en was als een afzonderlik distrikt opgenomen in de Zuid-Afrikaansche Republiek. In de „overeenkomst", [4]) bij die gelegenheid aangegaan, werd in art. 8 bepaald dat de Gemeente [5]) van Lijdenburg niet onder de Staatskerk behoefde te ressorteren, maar afzonderlik kon blijven bestaan. Nu, dat de eenheid op staatkundig gebied tot stand was gebracht, zocht Ds.

---

[1]) Kerkeraadsnotulen van Lijdenburg, 31 Dec. 1862.

[2]) Staatsarchieven, R 3/63.

[3]) Zie het „Dagboek" van de Landdrost van Lijdenburg in de Staatsarchieven te Pretoria, 8 Jan. 1862.

[4]) Te vinden in: De Locale Wetten der Z. A. R. 1849—1885, blz. 133—139.

[5]) In de Overeenkomst genoemd „Ned. Hervormd Gereformeerde „Gemeente van Lijdenburg."

van Heyningen ook naar de eenheid op kerkelik gebied. Bij zijn komst in Transvaal was hij niet begerig om de Lijdenburgse Gemeente een deel te doen uitmaken van de Hervormde Kerk, want al de geruchten, die hem in de Kaap Kolonie over Ds. van der Hoff verteld waren, maakten hem eerder een tegenstander van de Kerk waarvan Ds. van der Hoff toentertijd de enige predikant was.[1]) Toen hij echter enige tijd in de Republiek was, en zijn oordeel niet meer gegrond was op wat anderen hem verteld hadden, doch toen hij met eigen ogen de toestand had leren kennen en ook Bührmann kon doorzien, oordeelde hij geheel anders.

Vooral op de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk, die van 26 tot 30 April te Potchefstroom gehouden werd, en waarop hij tegenwoordig was, wijzigde hij zijn ongunstig oordeel. Ook was hij aanwezig op de Algemene Kerkvergadering, die 13 September 1859 te Pretoria gehouden werd; en toen de Algemene Kerkvergadering weer op 2 September 1861 te Pretoria bijeen kwam, was hij afwezig, doch had bericht gezonden dat het hem „onmogelijk" was tegenwoordig te zijn. De Kommissie der Algemene Kerkvergadering nodigde hem het volgende jaar uit de Algemene Kerkvergadering in Oktober 1862 bij te wonen; wegens de burgeronlusten is deze vergadering niet doorgegaan. Eerst het jaar daarop in 1863 zou de Algemene Kerkvergadering weer bijeenkomen, maar toen was Ds. van Heyningen afwezig.

Meer en meer werd het aan Ds. van Heyningen duidelik, dat het een ongezonde toestand was, dat de Gemeente van Lijdenburg zou behoren aan de Kaapse Kerk. Als de Synode te Kaapstad zitting had, kon Lijdenburg toch geen afgevaardigden daarheen sturen. Alleen werden afgevaardigden gestuurd naar de Ring van Transgariep, waaronder de Gemeente Lijdenburg ressorteerde. In 1863 was de Ring van Natal gesticht, en Lijdenburg zou voortaan onder Natal ressorteren. Doch de moeilikheden waren vele. In 1862 had het Hoog Gerechtshof te Kaapstad verklaard, dat de Ned. Geref. Kerk krachtens de ordonnantie van 1843 geen recht had zich uit te breiden buiten de grenzen van de

[1]) Zie Deel I, blz. 127—129.

Kaap Kolonie, en op die wijze werd de Kerk in Natal en in de Vrijstaat losgescheurd van de Kerk in de Kaap Kolonie. Hierdoor organiseerden de Kerken van Natal en de Oranje Vrijstaat zich ook ieder afzonderlik.

In de tweede Ringsvergadering van Natal, gehouden in Maart 1864, werd besloten, dat de beide Gemeenten, Utrecht en Lijdenburg, daar zij staatkundig tot de Zuid-Afrikaanse Republiek behoorden, losgemaakt zouden worden van de Natalse kerk. [1]) Beide Gemeenten waren nu los, zonder enig Kerkverband, en ook beide zonder enige officiële verhouding tot elkaar, want alleen de Gemeente van Lijdenburg was door de Regering van de Zuid-Afrikaanse Republiek erkend; die van Utrecht was niet erkend. Nu meende Ds. van Heyningen, dat hij alle pogingen moest aanwenden, om zijn Gemeente te doen opnemen in de Ned. Hervormde Kerk, en toen op 12 September van hetzelfde jaar de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk te Pretoria tezamen kwam, verscheen Ds. van Heyningen ook, en gaf namens de Kerkeraad van Lijdenburg de wens te kennen voortaan onder de Kerkwet van de Hervormde Kerk te ressorteren. „Met ingenomenheid" nam de Vergadering daarvan kennis, en gaf haar „eenparige goed- „keuring te kennen", terwijl Ds. van Heyningen door de praeses der Vergadering, Ds. D. van der Hoff, welkom geheten werd, en hem zitting gegeven werd als afgevaardigde van Lijdenburg. Andere afgevaardigden van Lijdenburg waren niet aanwezig, zij waren „verhinderd door de toestand van het district". [2]) Ds. van Heyningen werd dus als predikant van de Hervormde Kerk erkend, nam zitting in de Vergadering, deed voorstellen en heeft zelfs een enkele maal de voorzitterstoel ingenomen.

Van deze ineensmelting werd in het volgende schrijven door de Vergadering aan de hoge Regering des lands kennis gegeven: [3])

---

[1]) Notulen van de Tweede Ringsvergadering van Natal, art. 23 en 35.

[2]) Notulen van de Alg. Kerkverg. Ned. Herv. Kerk, 12 September 1864. Deze „toestand van het district" waardoor de Lijdenburgers verhinderd waren naar de Vergadering op te komen, was heel waarschijnlik door het oproepen van een kommando tegen Mapoch en Maleeuw in het Lijdenburgse. Zie Staatscourant 17 Maart 1864.

[3]) Staatsarchieven, R 788/64.

PRETORIA, 14 September 1864.

Aan den Hoog Ed. Uitv. Raad
in de Z. A. Republiek te Pretoria.

Hoog Ed. Heeren.

De Algem. Kerkvergadering der Ned. Herv. Gemeenten in de Zuid Afrik. Republiek brengt bij dezen UHEd. ter kennis, dat in hare zitting van 12 en 13 September 1864 de Predikant van Lijdenburg als lid der Kerkvergadering heeft plaats genomen met den wensch om zich en zijne Gemeente voortaan beschouwd te zien als ressorteerende onder de alhier bestaande Kerkwetten en Verordeningen.

De Algem. Kerkvergadering deelt deze kennisgeving met ingenomenheid aan UHEd. mede, vertrouwende dat dezelve gunstig door UHEd. moge ontvangen worden.

Met Eerbied
Hoog Edele Heeren

Namens de Algem. Kerkverg.
A. J. BEGEMANN, *Scriba.*

Uit de Kerkeraadsnotulen van Lijdenburg blijkt echter niet, in hoeverre de Kerkeraad aan Ds. van Heyningen opdracht gegeven had om zich onvoorwaardelik met zijn Gemeente onder het bestuur van de Hervormde Kerk te voegen; doch de Lijdenburgse notulen uit die tijd zijn zeer onvolledig. [1]) In elk geval objekteerde de Kerkeraad van Lijdenburg niet tegen die ineensmelting, ook niet toen het volgend jaar afgevaardigden

[1]) Door de rusteloze Bührmann was er in die dagen veel onaangenaamheid en twist in Lijdenburg. Toen Ds. van Heyningen die Gemeente verliet, en op 5 December 1865 de laatste Kerkeraadsvergadering hield, besloot de Kerkeraad „om alle Kerkelijke papieren, die aanleiding zouden „kunnen geven tot twisten te vernietigen". In hoeverre ook gedeelten van de Kerkeraadsnotulen vernietigd zijn, valt niet te zeggen, te meer daar in de tijd van Ds. van Heyningen de notulen van Lijdenburg meestal op verschillende stukken los papier geschreven zijn.

moesten worden gezonden naar de Algemene Kerkvergadering, die op 20 November 1865 te Pretoria zou bijeenkomen. Integendeel, er werden twee afgevaardigden gekozen, en behoorlik voorzien van een geloofsbrief, getekend door de predikant en drie kerkeraadsleden. [1]) Helaas kon Ds. van Heyningen op deze Algemene Kerkvergadering niet tegenwoordig zijn, en die afwezigheid zou bittere vruchten dragen, want daar te Pretoria ontmoetten de beide Lijdenburgse afgevaardigden ook Ds. F. Lion Cachet, die hen door allerlei verdachtmakingen van de Hervormde Kerk afkerig maakte. Toen is Ds. Lion Cachet begonnen met het zingen van het liedje, dat de Hervormde Kerk liberaal was, dat de naam „Hervormd" gelijk was aan „liberalisme", wat voor hen weer gelijk stond met „godloochening". Deze Lijdenburgse afgevaardigden kwamen toen voor de eerste maal in hun leven in aanraking met het hogere Kerkbestuur van de Hervormde Kerk en de drie andere Hervormde predikanten, en voelden zich uit de aard der zaak nog vreemd in die Vergadering, waardoor Ds. F. Lion Cachet hen gemakkelik kon opzetten tegen de Hervormde Kerk, want ook in deze gold het: „onbekend maakt onbemind". Zij maakten dan ook bezwaar tegen de naam Hervormd, omdat hun geloofsbrief was uitgemaakt als „Ned. Gereformeerd", de naam waaraan men in Lijdenburg nog gewend was, en heel handig had Ds. Lion Cachet hiervan partij weten te trekken. Ook erkenden zij niet de ineensmelting door Ds. van Heyningen.

Deze handelwijze van de Lijdenburgse afgevaardigden was inderdaad heel zonderling; zij wisten, vóórdat zij zich naar de Algemene Kerkvergadering lieten afvaardigen, zeer goed, dat de officiële naam van de Staatskerk was „Ned. Hervormd" en in Lijdenburg erkenden zij wel de ineensmelting, door zich te laten afvaardigen, en ook door de reis naar Pretoria te ondernemen. Doch zij hadden zich laten meeslepen door Ds. F. Lion Cachet. Ook zouden de gebeurtenissen gedurende de eerstvolgende maanden aantonen, hoe de Lijdenburgers waren gelijk een riet door de wind heen en weer bewogen.

---

[1]) Van de Kerkeraadsvergadering waarin zij werden afgevaardigd, ontbreken de notulen.

Op 5 December 1865 kwam de Kerkeraad van Lijdenburg bijeen. De beide afgevaardigden naar de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk te Pretoria, de heren Fourie en Joubert, waren op deze Kerkeraadsvergadering niet aanwezig, zij waren zeer waarschijnlik nog niet terug van Pretoria. Niemand wist dan ook op die Kerkeraadsvergadering van hun eigenaardige handelwijze te Pretoria. Bij die gelegenheid zou Ds. van Heyningen zijn afscheid nemen om naar de Vrijstaat te gaan, en Lijdenburg stond op het punt van herderloos te worden. De Kerkeraad achtte het „wenschelijk dat gedurende „de vacature" Ds. Smits van Rustenburg als consulent zou optreden en toen aan de orde gesteld werd het beroepen van een nieuwe predikant, werd dadelik de wens uitgesproken om Ds. van Warmelo van Zoutpansberg te beroepen. Ds. van Heyningen gaf aan de hand of het niet beter was een blanco-beroepsbrief te sturen naar de professoren van de Kweekschool te Stellenbosch, om van daaruit een predikant te bekomen, maar

> dit wordt algemeen afgekeurd en de Eerw. Heer van Warmelo met algemeene stemmen beroepen als herder en leeraar van de gemeente Lijdenburg op een jaarlijksch traktement van Rds. 4000.
>
> Tevens om de leeraar van Rustenburg (Ds. Smits) te beroepen zoo de leeraar van Zoutpansberg mogt bedanken. De Eerw. Kerkeraad besluit den Eerw. van Warmelo te verzoeken en te magtigen om in naam des Kerkeraads van Lijdenburg de leeraar van Rustenburg te beroepen. [1])

Ongelooflik is het, dat diezelfde Kerkeraad onder leiding van Ds. Lion Cachet op 24 Augustus 1866, dus ruim acht maanden later, in een officieel schrijven aan Ds. Smits zou verklaren, „dat hij zich niet bewust is" dat beroep te hebben uitgebracht. En toch is dat gebeurd! Hoe zo iets mogelik was, dank zij het optreden van Ds. F. Lion Cachet, een bekeerde Jood, die zelf op een onwettige wijze de status van predikant verkregen had, zal nu hier worden aangetoond.

---

[1]) Kerkeraadsnotulen van Lijdenburg, 5 Dec. 1865.

Het was geen geringe ontsteltenis die veroorzaakt werd, toen Ouderling Louis Fourie en Diaken A. B. Joubert terug kwamen van Pretoria met het bericht, dat zij daar Ds. F. Lion Cachet ontmoet hadden en van hem gehoord hadden, dat de ineensmelting van Lijdenburg onder de Hervormde Kerk onwettig zou zijn, en dat hij, Ds. Lion Cachet, gerechtigd was op het konsulentschap van de Gemeente Lijdenburg. Ds. van Heyningen was reeds niet meer predikant van Lijdenburg, doch liet toch de Kerkeraad bijeenkomen, die dan ook op 8 Januarie te Hoedspruit vergaderde om de toestand te bespreken. [1]) Er waren tien van de Kerkeraadsleden aanwezig, en onder die tien aanwezigen waren ook Ouderling Louis Fourie, en Diaken A. B. Joubert, die zich te Pretoria door Ds. Lion Cachet hadden laten bepraten. Er werden drie belangrijke besluiten genomen, die ondertekend werden door al de aanwezigen, en dus ook door Ouderling Louis Fourie en Diaken Joubert, behalve door Ds. van Heyningen die niet meer predikant was van Lijdenburg. De Kerkeraad verklaarde: 1e. dat de ineensmelting van Lijdenburg met de Hervormde Kerk „onvoorwaardelijk geschied is", [2]) ten 2e. dat de Kerkeraad het goedkeurde, [3]) en ten 3e. dat Ds F. Lion Cachet geen aanspraak had op het konsulentschap van Lijdenburg, [4]) want toen Lijdenburg nog deel uitmaakte van de Kerk van Natal, had de eerste Ringsvergadering van Natal in 1863 bepaald, dat Lijdenburg geen bepaald konsulent zou hebben, doch dat het konsulentschap aan de Ring van Natal zou worden opgedragen [5]).

Daar Lijdenburg volgens besluit van de Tweede Natalse Ringsvergadering in Maart 1864 was losgemaakt van de Kerk van Natal, was Lijdenburg dus zonder konsulent. Bovendien had de Kerkeraad bij het afscheid van Ds. van Heyningen het

---

1) Zoals van zovele Kerkeraadsvergaderingen van Lijdenburg ontbreken ook de notulen van deze vergadering.

2) Zie Bijlage I.

3) Zie Bijlage I.

4) Zie Bijlage II.

5) Eerste Ringsvergadering van Natal, 30 April, 1 en 2 Mei 1863, art. 37.

konsulentschap opgedragen aan Ds. Smits, predikant van de Ned. Hervormde Kerk, waarmede Lijdenburg nu in organies verband stond. Daar Ds. Lion Cachet echter de Hervormde predikanten by Ouderling Fourie en Diaken Joubert verdacht gemaakt had, en zichzelf op de rechterstoel geplaatst had, en de uitspraak gedaan had, dat de Hervormde Kerk liberaal was, waren de beide afgevaardigden geschrokken en bang geworden. Daarom besloot de Kerkeraad nu „eenparig" om Ds. van Heyningen „vriendelijk te verzoeken" de Gemeente Lijdenburg „als konsulent tweemaal des jaars" te bezoeken. [1]) De Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk keurde dit besluit op 26 Februarie 1866 goed, met die wijziging om „Ds. van Heyningen volmacht te geven de Gemeente Lijden-„burg te bezoeken en te bedienen, niet als konsulent maar als „Predikant. En dit met het doel om de Gemeente Lijdenburg „te bewaren tegen het indringen van Ds. Lion Cachet en de „gevolgen daaraan verbonden." [2]) Ds. van Heyningen heeft echter Lijdenburg nooit weer bezocht, daar zorgde Ds. Cachet voor, die zich na het vertrek van Ds. van Heyningen met de Lijdenburgers in verbinding stelde. [3]) Inmiddels was er te Lijdenburg nog vóór Ds. Lion Cachet daar persoonlik aanwezig kon zijn, bericht gekomen, dat Ds. van Warmelo voor het beroep bedankt had, en tevens een brief van Ds. Smits, waarin hij „op verzoek van Ds. P. A. C. van Heyningen" zijn diensten aan de Kerkeraad aanbood, en dat hij genegen was in April van dat jaar (1866) naar Lijdenburg te komen. Hierop kwamen op 24 Februarie vijf Kerkeraadsleden bijeen om daarover te spreken. Zij besloten, dat zij „geene vrijheid hadden een be-„paald antwoord hierop te geven, daar men de gevoelens van

---

[1]) Zie Bijlage III.

[2]) Dit besluit is waarschijnlik genomen in overleg met Ds. van Heyningen, die toen in Potchefstroom was, waar de Algemene Kerkvergadering gehouden werd; de vorige dag had hij deel genomen aan de inwijdingsplechtigheden van het Hervormd Kerkgebouw. Hij bevond zich op weg naar de Vrijstaat. Later nog heeft Ds. van Heyningen gedurende enige weken voor Ds. van der Hoff het herderlik werk waargenomen, toen de laatste de ver afgelegen Gemeenten bezocht.

[3]) Zie F. Lion Cachet *Vijftien jaar in Zuid-Afrika*, deel II, blz. 49—51.

„de afwezige leden en de gemeente niet wist", [1]) en dat terwijl ruim twee maanden van te voren door diezelfde Kerkeraad de wens was uitgesproken om Ds Smits als konsulent te vragen, en terwijl toen diezelfde Kerkeraad Ds. van Warmelo en Ds. Smits beroepen had, wat hun niet door Ds. van Heyningen aan de hand gedaan was, daar deze, zoals boven gezegd, een blanco-beroepsbrief naar Stellenbosch wilde zenden! Zo was het zaad, door Ds. Lion Cachet gezaaid, reeds aan het ontkiemen gegaan, en op de kerkelike akker van Transvaal zouden later de bittere vruchten van zondige twisten en een schadelike verdeeldheid geoogst worden.

Door middel van enige Lijdenburgse Kerkeraadsleden had Ds. Lion Cachet op verscheidene plaatsen kerk besteld, waar hij preekte en doopte, en vergadering met de mensen hield, [2]) en drie weken later, op 17 Maart, was er weer Kerkeraadsvergadering te Lijdenburg, waarbij Ds. Lion Cachet aanwezig was, want hij had de Kerkeraadsleden daar besteld. Een eigenaardige indruk krijgt men bij het lezen van die notulen. Oppervlakkig beschouwd maken zij de indruk, alsof Ds. Lion Cachet niet het minst de vergadering gesuggereerd had; hij wilde niet eens als voorzitter ageren, en nam alleen het scribaat waar. Maar als men vraagt, hoe de Kerkeraadsleden nu zo goed op de hoogte waren met de Kerkelike wetten van de Kaap Kolonie, en hoe het kwam, dat zij nu hun vroegere handelingen veroordeelden als in strijd met die wetten, hoe zij nu zulk een kennis aan de dag legden van de Ringsbesluiten van Natal, en die besluiten willekeurig zo uitlegden, om hun eigen vroegere handelwijze daarmee in strijd te doen zijn, dan is het enig antwoord: zij hebben in deze vergadering gehandeld onder suggestie van Ds. F. Lion Cachet. De heer L. Fourie was de Voorzitter. [3]) Nu maakte men uit, dat de ineensmelting van Lijdenburg door Ds. van Heyningen in September 1864 met de Hervormde Kerk „onwettig" was, omdat uit de notulen niet bleek of Ds. van Heyningen dit gedaan had met de goedkeuring van de Kerke-

---

[1]) Kerkeraadsnotulen van Lijdenburg, 21 Febr. 1866.

[2]) *Vijftien Jaar in Zuid-Afrika*, Deel II, blz. 57.

[3]) Zie voor dit alles de notulen van die vergadering.

raad, en of hij de Kerkeraad en de Gemeente kennis ervan had gegeven. [1]) Een van de oud-Kerkeraadsleden, de heer N. P. Prinsloo zeide dat, wat die ineensmelting aanbetreft, Ds. van Heyningen „hiertoe als Leeraar der Gemeente wel regt had, „en dat de gemeente zijne handelingen wel zou goedkeuren, „doch omdat Ds. van Heyningen hiertoe noch door den Kerke- „raad, noch door de gemeente behoorlijk was gevolmagtigd, „nimmer verslag van zijne handelingen in dezen aan den „Kerkeraad of de gemeente gedaan heeft en gehandeld heeft „tegen de wensch der gemeente door Lijdenburg onvoorwaardelijk „te vereenigen als voornoemd de geheele handeling van Ds. van „Heyningen in de zaak der vereeniging voornoemd in Sept. 1864 „onwettig, en van nul en geener waarde moet worden beschouwd „en verklaard", waarmede de Vergadering instemde.

Maar, zou men vragen, hoe kwam het dan, dat diezelfde Kerkeraadsleden, die ruim twee maanden van te voren met hun naamtekening hun goedkeuring aan het werk van Ds. van Heyningen hadden gehecht, nu dat werk veroordeelden? Zij meenden nu, dat hun goedkeuring van die ineensmelting ook onwettig was, en zij verontschuldigden zich, de een door te zeggen, dat hij naar de Vergadering te Hoedspruit „mondeling" door Ds. van Heyningen was uitgenodigd, om het „verslag te hooren van het door Brs. Joubert en „Fourie verrichte op de Algemeene Kerkvergadering te Pretoria", de ander weer, dat hij tot een „kerkebijeenkomst", een derde, dat hij gewoon tot een „bijeenkomst" was uitgenodigd, een vierde had „geene aanschrijving ontvangen", een vijfde was „aangeschreven door den koster" [2]). Tevens waren diezelfde mensen nu van oordeel, dat Ds. van Heyningen, die reeds zijn afscheidspreek had gehouden, toen geen recht meer had, de Kerkeraad bijeen te roepen, alsof Ds. F. Lion Cachet wel het

---

[1]) Men vergat het besluit genomen op 5 Dec. 1865, dus drie en een halve maand te voren, om sommige stukken te vernietigen, waarin twistzaken behandeld zijn.

[2]) De Koster in die dagen te Lijdenburg was de onderwijzer Poen. Uit de notulen blijkt, dat het meer dan eens gebeurde dat hij, op verzoek van Ds. van Heyningen, de Kerkelike bekendmakingen uitschreef en verzond.

recht had zulks te doen; tevens vergaten zij, dat al de Hoedspruitse besluiten door hen zelf en niet door Ds. van Heyningen ondertekend waren; inderdaad, „zij hebben vele vonden gezocht" (Prediker 7 vs. 29). Hun werk van twee maanden vroeger verklaarden zij zelf „van nul en geener waarde". Volgens hun uitleg van het besluit van de Natalse Ringsvergadering van Mei 1863, dat aan de Ring van Natal het konsulentschap van Lijdenburg zou worden opgedragen, werd nu besloten, dat Ds. F. Lion Cachet van Utrecht „de wettige Consulent der Ge„meente Lijdenburg is", en dat, terwijl noch de Gemeente Lijdenburg, noch de Gemeente Utrecht, noch Ds. Lion Cachet meer in enig officiële verhouding stonden tot de Natalse Ring — intussen geworden de Synode van de Ned. Geref. Kerk van Natal, — en terwijl zijzelven ruim twee maanden vroeger te Hoedspruit verklaard hadden, dat volgens genoemd besluit van de Natalse Ringsvergadering Ds. Lion Cachet „geene aan„spraken had als Consulent" van Lijdenburg en dus ten onrechte op het konsulentschap aanspraak maakte. Ook gaf de Kerkeraad nu met zijn nieuwe konsulent Ds. Lion Cachet, „eervol ontslag" aan Ds. van Heyningen, die reeds predikant te Kroonstad was; of Ds. van Heyningen dat op prijs gesteld heeft is te betwijfelen.

De Kerkeraad ging nog verder: het beroep op 5 December, dus ruim drie maanden te voren op Ds. van Warmelo uitgebracht, volgens de wens van de Kerkeraadsleden zelf [1]) werd nu ook „van nul en geener waarde" verklaard, omdat volgens de Kaapse Kerkelike wetten ook de oud-kerkeraadsleden aanwezig hadden moeten zijn bij het uitbrengen van een beroep, en omdat Ds. van Warmelo niet door de Kaapse Synode was gelegitimeerd. De Kerkeraad vergat, dat het beroep op Ds. van Warmelo niet volgens de Kerkelike wetten van de Kaap, maar volgens de Kerkelike wetten van de Ned. Hervormde Kerk van de Zuid-Afrikaanse Republiek was uitgebracht, waartoe Lijdenburg toen behoorde, en tevens, dat Ds. van Warmelo gelegitimeerd predikant van de Hervormde Kerk was. Maar zij rekenden nu hun handelwijze van drie maanden vroeger

[1]) Zoals de lezer weet wilde Ds. van Heyningen dat een blanco beroepsbrief naar Stellenbosch zou gezonden worden.

als onwettig, en toen Ds. Lion Cachet aan de Kerkeraadsleden vroeg, hoe zij toch zulke onwettige dingen hadden kunnen doen, antwoordden zij, „dat zulks geschied is door onbekend„heid met de wetten". Van Ds. Lion Cachet hadden zij dus voor het eerst gehoord wat in de Kerkelike wet stond, ongelukkig was het echter de Kerkelike wet van de Kaap Kolonie, en niet de Kerkelike wet van de Republiek. Ook werd een brief gestuurd aan Ds. Smits, waarin hem „met de meeste „beleefdheid" te kennen gegeven werd, dat men niet meer gediend was van zijn diensten als Konsulent.

In de Hervormde Kerk wist men van dit alles nog niets, want door de verre afstanden duurde het in die tijden dagen en soms weken eer een brief zijn bestemming bereikt had. Toen Ds. van Warmelo dan ook voor het beroep bedankte, zond hij het door aan Ds. Smits, volgens opdracht van de Lijdenburgse Kerkeraadsvergadering van December 1865. Niet wetende, dat Lijdenburg op het punt stond zich opnieuw af te scheiden, schreef Ds. Smits op 9 Maart aan de Kerkeraad dat ook hij voor het beroep bedankte. En zie, toen Ds. Cachet op 24 Augustus weer te Lijdenburg was, kwam de Kerkeraad weer bijeen onder zijn leiding, en verklaarde in een schrijven „zich niet bewust" te zijn een beroep op Ds. Smits te hebben uitgebracht! De brief waarin de Kerkeraad deze verklaring deed, die in strijd was met de waarheid, was echter niet getekend door Ds. Cachet zelve. Hij zorgde, dat alleen de ouderlingen en diakenen hem tekenden, en hield zichzelf er zorgvuldig buiten.

Hoe was het toch mogelik, dat Ds. Lion Cachet dit alles kon tot stand brengen? Het was omdat hij bezig was beroering in de Republiek te bewerken; met een Jehu's ijver had hij een tweede Afscheiding tot stand gebracht, en verkondigde overal in den lande, dat de Hervormde Kerk afgeweken was van de leer der Vaderen, en de liberale weg was opgegaan! Om dit duidelik te doen uitkomen, moet eerst weer een stap in de Kerkgeschiedenis terug gegaan worden.

Ds. F. Lion Cachet.

Om de scheuring goed te begrijpen, is het in de eerste plaats nodig de hoofdbewerker, Ds. F. Lion Cachet, te leren kennen. Hoe

anders was deze tweede afscheiding in vergelijking met de eerste afscheiding onder Ds. D. Postma, zeven jaar vroeger!

Ds. Postma „bewerkte" geen afscheiding, doch hij vond, vooral in Rustenburg, velen, die zich met de bestaande Kerk niet konden verenigen, omdat die Kerk benevens het boek der Psalmen ook nog de Evangeliese Gezangen voor gebruik bij de openbare eredienst aangenomen had. Tegen de prediking van Ds. van der Hoff hadden de eerste Afgescheidenen geen bezwaar, [1]) en zouden tevreden geweest zijn, zo de Gezangen geweerd waren, wat men in de Hervormde Kerk niet wilde. Ds. Postma heeft dan ook geen afscheiding bewerkt, maar alleen de ontevredenen tot een afzonderlike Kerkgemeenschap georganiseerd, omdat hij in hun behoefte voorzag. Toen de afscheiding plaats vond, was er dan ook geen bitterheid tussen de beide partijen; integendeel, toen men uiteenging, gaven Ds. van der Hoff en Ds. Postma „elkander de broederhand der gemeenschap, als over„eenstemmende in hetzelfde geloof, gemeenschappelijk beleden" en gaven elkaar „wederkeerig de verzekering dat het verschil „van gevoelen, omtrent het punt der Evangelische Gezangen, „geen hinderpaal zou zijn, om elkander als broeders in de be„diening te erkennen". In de scheidingsakte drukten deze eerste Afgescheidenen officieel de wens uit, dat „de broederliefde „tusschen de wederzijdsche gemeenten niet verflaauwe". [2])

In die afscheiding was geen bitterheid, en eerst tien jaren later zouden de Afgescheidenen ontdekken, dat de Hervormde Kerk „een valsche Kerk" [3]) was, doch die ontdekking vloeide voort uit het feit, dat de Gereformeerden het goed recht van de Afscheiding bij hun Hollandse broeders moesten verdedigen. Bitterheid was er niet veel. De Hervormde Kerk heeft zelfs bij de Hoge Regering des lands haar invloed gebruikt, om zekere voor de Geref. Kerk hinderlike bepalingen van de Grondwet te doen wijzigen. De beminnelike geaardheid van Ds. Postma wist de gulden stelregel van de Uitvoerende Raad

---

[1]) Verg. hierover *De Hervormer* van 15 Julie en 15 Augustus 1924.

[2]) Zie Deel I, blz. 124-125.

[3]) Deze verklaring wordt nog steeds gedrukt achter de Kerkenordening van de Geref. Kerk.

„eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles „de liefde" [1]) steeds in toepassing te brengen.

Hoe geheel anders was de tweede afscheiding onder Ds. F. Lion Cachet! Bitterheid en nog eens bitterheid werd er door in de harten van de Transvalers gezaaid! Ds. Cachet vond de afscheiding niet voorbereid, integendeel, waar men het vroeger oneens was, openbaarde zich de neiging onder de bevolking tot eenheid hoe langer hoe meer, en de wonde door de Lijdenburgse scheuring geslagen, was aan het genezen. Ds. Cachet heeft deze tweede afscheiding dan ook *bewerkt* en *geforceerd*, en zijn volgelingen er toe overgehaald. Met een weloverwogen veldtochtsplan [2]) doorreisde hij de Republiek, verdeeldheid en twist zaaiende zover hij kwam. Dit kon alleen iemand doen, die strijdlustig van aard was, de twist meer beminnende dan de vrede. Uit de gehele levensloop van Ds. F. Lion Cachet blijkt dan ook hoe twistziek hij was, wat gepaard ging met geestelike hoogmoed, vreemd aan het woord van de apostel „Doet geen „ding door twisting of ijdele eer, maar door ootmoedigheid achte „de een den ander uitnemender dan zichzelven".

Ds. Frans Lion Cachet was in 1835 te Amsterdam uit Joodse ouders geboren en werd in 1849, toen de familie tot het christendom was overgegaan, door doop en belijdenis in de Hervormde Gemeente van Amsterdam opgenomen. [3]) In 1853 ging hij studeren aan het Schotse Seminarium te Amsterdam [4]) waar de kwekelingen opgeleid werden voor het „licentiate for foreign service in the Free Church of Scotland", dus voor zendelingen van de Vrije Kerk van Schotland. De kwekelingen, wanneer zij afgestudeerd waren, hadden geen bevoegdheid voor de Status van Predikant, noch in Holland, noch in Schotland, noch in Zuid-Afrika. F. Lion Cachet vertrok, nadat hij zijn zendelingsdiploma behaald had, naar Zuid-

---

1) De lijfspreuk van de Nederlandse Godgeleerde Hermannus Witsius.

2) Hij zelf spreekt van zijn „plan de Campagne".

3) Volgens zijn eigen verklaring was hij bij de doop nog een ongelovige, zie zijn Afrikaanse Preken, blz. 62.

4) Zie Dr. G. J. Vos Az., *Groen van Prinsteren en zijn tijd*, Deel I, blz. 320-321.

Afrika, met het doel daar zendeling te worden. Hij wilde echter ook de Status van Predikant hebben, en vervoegde zich met dat oogmerk bij Ds. A. Faure, de Actuarius van de Kaapse Synode, ten einde zich te laten legitimeren. Ds. Faure weigerde echter zulks te doen, daar Lion Cachet slechts voor zendeling was opgeleid. Deze was echter niet van plan het hierbij te laten.

In 1860 maakte hij in Kaapstad kennis met Tyo Soga, een bekeerde Kaffer, met wie hij spoedig bevriend werd. Deze Tyo Soga [1]) was een zoon van Soga, een van de invloedrijkste raadslieden van de Kafferkoning Gaika. Hij had in Schotland zijn opleiding tot zendeling ontvangen, was daar met een blanke vrouw getrouwd, en toen teruggekeerd naar Kafferland, waar hij in verband met de Vrije Schotse Kerk als zendeling onder de Kaffers arbeidde. Door hem werd Lion Cachet aangeraden zich naar Kafferland te begeven, waar hij geordend kon worden door het presbyterium van de Schotse Kerk aldaar.

In gezelschap van Tyo Soga deed hij de reis, en werd op 25 Oktober 1860 in de Schotse Kerk geordend door de Schotse predikanten Govan, J. Ross, B. en R. Ross en Calderwood, alsmede Tyo Soga, en de zendelingen Kaiser en Read. [2]) Nu ging hij weer naar Ds. Faure met de vraag of hij zich nu kon laten legitimeren als predikant van de Ned. Geref. Kerk, maar Ds. Faure meende daartoe niet gerechtigd te zijn, en wilde de beslissing overlaten aan de Synode, die in 1862 zou gehouden worden. Inmiddels werd Lion Cachet op aanraden van Ds. A. Faure door de Kerkeraad van Ladysmith en de konsulent Ds. P. Huet uitgenodigd, om daar als waarnemend leraar te ageren. Ds. Huet was ook konsulent van Utrecht, en stelde nu de heer Lion Cachet aan als waarnemend konsulent van die Gemeente. Deze zonderlinge handelwijze was met alle kerkrecht in strijd, want Lion Cachet was toen niet eens lid van de Ned. Geref. Kerk, maar nog steeds van

[1]) Zie over hem: *Tyo Soga, De eerste Kaffer Zendeling,* naar het Engels van J. A. Chalmers, door F. Lion Cachet, waar ook zijn portret in voorkomt.

[2]) Zie F. Lion Cachet *Vijftien Jaar in Zuid-Afrika*, blz. 52—78, en *Tyo Soga*, blz. 97—110.

de Schotse Kerk. [1]) Zonderling voorwaar, dat de heer Cachet in een bepaalde Gemeente kon optreden als waarnemend konsulent, terwijl hij niet eens lid was van de Kerk waartoe die Gemeente behoorde! En dat, terwijl de Kerkeraad van Utrecht op aandringen van Ds. Huet op 12 Mei 1860 besloten had „geen „predikant tot de Synode [2]) niet behoorende toe te laten aan„neming en kerkeraadsvergadering te houden — de prediking des „Woords en de bediening der bondzegelen evenwel toe te staan". [3])

Dit besluit was genomen, omdat de Kerkeraad van Utrecht op 23 April 1860 onder voorzitterschap van Ds. van der Hoff was vergaderd, die toen ook nieuwe leden had aangenomen en bevestigd. Doch zie, op 4 November van datzelfde jaar bevond Ds. Begemann zich te Utrecht op zijn doorreis naar Pretoria – de omweg over Utrecht had hij op speciaal verzoek van Ds. Huet gedaan, waar hij op verzoek van de Kerkeraad nieuwe lidmaten aannam en bevestigde. Men kan zijn ogen haast niet geloven, als men in de Kerkeraadsnotulen van 1 Februarie 1862 leest, hoe de Kerkeraad van Utrecht op die dag onder voorzitterschap van de heer Cachet besloot, om Ds. Begemann, die toen voor de leiding van de Kerkdiensten zich aan de Verzamelbergen bevond, schriftelijk te herinneren aan het besluit van 12 Mei 1860, dat geen predikant, die niet tot de Kaapse Synode behoorde, in Utrecht de Kerkeraadsvergadering kon leiden, en voortaan zou het aan dezulken ook niet meer vergund worden daar te prediken. En dat, terwijl Ds. Begemann gelegitimeerd was aan de Kaap, welke legitimatie toen nog van kracht was, en Ds. Cachet, die toen als voorzitter van de Utrechtse Kerkeraad optrad, noch aan de Kaap gelegitimeerd was, noch lid was van de Ned. Geref. Kerk. En *hij* moest aan Ds. Begemann schrijven, dat zij die niet onder de Kaapse Synode stonden, in Utrecht geen dienst konden doen; hij die zelf toen niet onder de Kaapse Synode

---

[1]) Zie de Notulen van de Eerste Natalse Ringsvergadering, 1863, waar Ds. Huet in de tweede zitting, 1 Mei, mededeelde, dat de heer Cachet tijdens de zitting van de Kaapse Synode van 1862 tot de Ned. Geref. Kerk was overgegaan.

[2]) Nl. van de Kaapse Kerk.

[3]) Kerkeraadsnotulen van Utrecht, 12 Mei 1860.

stond en toch dienst deed! Ook dit werpt een eigenaardig licht op het karakter van Ds. Cachet.

In Oktober 1862 kwam de Kaapse Synode bijeen, en Lion Cachet was ook daar, ten einde aanzoek te doen om gelegitimeerd te worden. De Synode van 1862 heeft zeker verdienstelik werk gedaan door de belijdenis der Kerk te handhaven tegenover het opkomend modernisme, doch heeft zich ook aan velerlei willekeur schuldig gemaakt, waardoor verschillende hooggerechtshofzaken veroorzaakt werden, die ten nadele van de Synode afliepen. Ook ten opzichte van het legitimeren van de heer Cachet was de Synode willekeurig. Terwijl hij geen bevoegdheid had tot de status van predikant, en zich in Kafferland wederrechtelik had laten ordenen, heeft zijn verzoek, gesteund door verschillende predikanten van Schotse origine, toch bijval gevonden bij de Synode, en met 56 tegen 48 stemmen werd op voorstel van Dr. William Robertson, gesekondeerd door Ds. A. Murray Snr., besloten hem te legitimeren. [1]) Zo heeft Lion Cachet zich weten in te dringen als predikant in Zuid-Afrika.

Het was op 3 Februarie 1862, dus nog voor zijn legitimatie als predikant door de Kaapse Synode, dat de heer Cachet zich schriftelik tot de Uitvoerende Raad wendde, met het verzoek het traktement, dat de Grondwet aan elk der leraren van de Ned. Herv. Kerk waarborgde, ook toe te kennen aan Utrecht. In dit schrijven noemde hij zichzelf „waarnemend Consulent der Nederduitsche Hervormde Gemeente van Utrecht". [2]) De

---

[1]) Handelingen van de Synode van 1862, blz. 35. Dr. J. J. Kotzé van Richmond protesteerde tegen dit besluit, „Als in strijd met het beginsel „onzer Kerkelijke Wetten over de toelating van Predikanten in de Ned. „Geref. Kerk van Zuid Afrika"; en Dr. Servaas Hofmeyr van Montagu verzocht aantekening, dat hij in de minderheid gestemd had, „omdat in „de Vrije Kerk van Schotland degenen die den graad hebben ontvangen „van Licentiate for Foreign Service, niet op grond daarvan gelijke regten „hebben met de gewone leeraren dier Kerk, maar alleen in sommige „gevallen, eerst door beslissing van de General Assembly, tot de volle „kerkelijke status worden toegelaten". Onder degenen die lieten aantekenen, dat zij in de minderheid gestemd hadden, waren o. a ook de predikanten Dr. S. P. Heyns, Dr. P. E. Faure en Ds. P. K. Albertijn.

[2] Staatsarchief, R 88/62.

Uitvoerende Raad wees hem er echter op, dat Utrecht niet in organies verband stond met de Hervormde Kerk, al had de heer Cachet voor deze gelegenheid zich ook Hervormd genoemd, en het toekennen van salaris voor een predikant van die Gemeente zou dientengevolge in strijd zijn met de Grondwet. Dit nam niet weg, dat President Pretorius de Gemeente van Utrecht behulpzaam wilde zijn, en mede daarom alsook voor meerdere eenheid, wilde hij, dat Utrecht in het Hervormd Kerkverband zou worden opgenomen. Ten einde dit te verkrijgen, richtte de Uitvoerende Raad een brief aan de Kommissie der Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk hierover, waarop de Voorzitter Ds. Smits van Rustenburg, een uitnodiging zond aan Ds. Lion Cachet om de Kommissievergadering op 26 Junie 1865 te Rustenburg bij te wonen, waarheen zich Ds. Cachet begaf met nog drie leden van de Kerkeraad van Utrecht.

Op deze Kommissievergadering, waarvan Ds. Smits de Voorzitter was en Ds. van Warmelo de Scriba, heeft Ds. Cachet zich voor het eerst aan de Hervormde Kerk in zijn ware gedaante vertoond. Allerlei bezwaren had hij tegen de Kerk, zoals tegen haar naam Hervormd, [1]) de „verwaarlozing" van de belijdenis, en sprak nog over de Gezangen, alsook over het feit dat de Hervormde Kerk de Staatskerk was, waarmede hij niet veel op had. De Kommissie meende echter, dat het beter was, de hele zaak voor de Algemene Kerkvergadering te leggen, en riep met het oog daarop de Alg. Kerkvergadering op, om nog op 20 November van dat jaar te Pretoria bijeen te komen.

Zowel van de zijde van de Hervormde Kerk als van de kant van Ds. Cachet was men reeds vooraf vrijwel overtuigd, dat deze vergadering tot niets zou leiden. Een paar maanden vroeger had de Kommissie der Alg. Kerkvergadering te Rustenburg gezien, hoe Ds. Cachet, een indringer van uit Natal, zichzelf op de rechterstoel geplaatst had, om te oordelen en te veroordelen, om de Hervormde Kerk naar zijn model te vervormen, terwijl

---

[1]) Ds. Cachet was hier blijkbaar vergeten, dat hij zich met het oog op een Goevernementssalaris voor Utrecht, in 1862, zoals wij gezien hebben, ook Hervormd genoemd had.

hij door zijn zelfingenomenheid, zijn lichtgeraaktheid, zijn impulsiefheid en zijn nerveusheid, geen oog had voor de zienswijze van anderen. Toen hij voor de Vergadering te Pretoria kwam, zocht hij overal logies, maar tevergeefs. Eindelik wendde hij zich tot de plaatselike predikant, Ds. Begemann, die hem gastvrij logies aanbood, maar daar ontmoette hij ook de andere Hervormde Predikanten en stoof zo op, dat hij liever dadelik weer de pastorie verliet om naar de tent van de Lijdenburgse afgevaardigde, Ouderling Fourie te gaan, waar hij „eerst een onder„komen" vond, „doch er kwamen later in de tent zoovele menschen" dat hij het ook daar „niet kon uithouden", en die dag „zonder „eten" rondzwierf, en 's avonds bij een Engelse onderwijzer, een zekere heer Jackson, om nachtverblijf aanklopte. Koortsig en nerveus was deze onrustige man door dit alles, en verliet „ijlhoofdig" midden in de nacht weer de woning van Jackson om langs de ossewagen van de Lijdenburgse afgevaardigde te gaan zitten. Hierdoor was hij zo ongesteld, dat hij niet op de bepaalde dag in de Vergadering kon komen en nog eerst een dag moest wachten. [1])

Toen Ds. Cachet in de Vergadering verscheen, was het weer als aanklager en beschuldiger. De naam Hervormd was onwettig en moest verdwijnen, en met het oog daarop stelde hij voor, dat de Kerk haar naam zou veranderen, in „Ned. Gerefor„meerd" voor welke naam hij een warme pleitrede hield. Ds. Smits echter waarschuwde de Vergadering zich door Ds. Cachet „niet om de tuin te laten leiden" en zette met nadruk uiteen, hoe volgens door hem ingewonnen informatie bij de bevolking des lands en bij personen, die de Grondwet hadden helpen vervaardigen, de naam Hervormd aan de Kerk gegeven was door de Hoge Overheid overeenkomstig de wens van het volk, en daarom stelde hij voor, mede doordat de namen Hervormd en Gereformeerd „woorden van een en dezelfde „betekenis zijn", dat de Vergadering besluite „zich te houden „aan de naam Ned. Hervormde Kerk", wat dan ook met algemene stemmen werd aangenomen. [2])

---

[1]) Vgl. hiervoor ook „*Vijftien Jaar in Zuid-Afrika*", Deel II, blz. 36 en 37.

[2]) In de Handelingen van de Tiende Synode (1912) van de Ned. Herv. of Geref. Kerk wordt op blz. 17 door de toenmalige Actuarius (Ds. A. J. Louw van Heidelberg) melding gemaakt van dit besluit, en het zo voor-

Ook is op deze Kerkvergadering over de belijdenis der Kerk gesproken. Het is hier de plaats, deze zaak uitvoerig te behandelen, vooral daar menigmaal, tengevolge van allerlei scheve voorstellingen van het gebeurde op deze vergadering, wapenen ten gebruike tegen de Hervormde Kerk gesmeed zijn, van een kompositie, afkomstig uit de smeltovens van Ds. F. Lion Cachet. Daarom kan men hier niet duidelik genoeg zijn.

Het was op de vierde Algemene Kerkvergadering, gehouden in December 1855 te Potchefstroom, dat een aanvang werd gemaakt met het vaststellen van een eigen kerkelik wetboek. Duidelik werd bepaald en genotuleerd, dat „men is overeen„gekomen tot lijddraad te volgen de Kerkelijke Wetten der Kaap Kolonie". Als men de eerste uitgave van de Kerkelike Wetten, zoals goedgekeurd door de Volksraad in 1863, [1]) nagaat, zal men zien, dat in die Kerkelike Wetten geen legitimatieformulier voorkomt voor de aankomende predikanten, waardoor zij de belijdenis der Kerk moesten onderschrijven; alsook, dat in het eerste artikel toen niet, zoals tans het geval is, de belijdenis der Kerk genoemd wordt. Waarom niet? Omdat de Kerk liberaal was en volstrekte leervrijheid toestond, zoals latere tegenstanders van de Hervormde Kerk beweerd hebben? Neen, in het geheel niet, want het ging niet om het invoeren van het liberalisme, „aan zulk een gruwel werd destijds „volstrekt niet gedacht". [2]) Maar waarom ontbraken deze essentiële dingen dan in de Kerkelike Wet? Het antwoord hierop is duidelik. In art. 20 van de Grondwet van de Republiek was bepaald, dat de Hervormde Kerk de „Kerk van den Staat" zou zijn, en dat de grondbeginselen van de Hervormde Godsdienstleer, zoals vastgesteld in de jaren 1618 en 1619, behouden moesten blijven. Dit was dan ook de standpuntsverklaring der Kerk. Maar, zou men vragen, waarom kon de Kerk dan toch

---

gesteld, alsof door dit besluit op die dag de naam Hervormd voor het eerst is vastgesteld; vgl. ook inhoudsopgave van genoemde Handelingen. Deze voorstelling is geheel en al onjuist. Door dit besluit is de naam „Hervormd" niet voor het eerst vastgesteld, doch precies andersom, er is door dit besluit bepaald, de naam Hervormd niet te veranderen.

[1]) Zie blz. 15 van dit Deel.

[2]) Open brief van Ds. D. van der Hoff aan Ds. J. P. Jooste, 1871, blz. 2.

zelve niet de belijdenis in het eerste artikel van haar wet noemen? Ook hier wordt aan de duidelikheid niets te wensen overgelaten, en het antwoord is eenvoudig: omdat in de Kaapse Kerkwet, die tot leiddraad genomen was, in die dagen ook de belijdenis niet genoemd werd. Eerst in de Kaapse Kerkwet van 1874 is de belijdenis in het eerste artikel opgenomen, terwijl in de Hervormde Kerkwet van 1869 dit reeds gedaan was. [1])

Men ziet dus, wil men de Hervormde Kerk er een verwijt van maken, dan treft dit verwijt de Kaapse Kerk in nog grotere mate. Niemand dacht in 1862 eraan de belijdenis der Kerk, die reeds in de Grondwet genoemd was, nog eens in de Kerkwet te noemen, want er bestond hoegenaamd geen twijfel over. Op de vraag: „welke is de belijdenis der Kerk?" kon men het antwoord vinden in de Grondwet des lands, evenals het antwoord op zulk een vraag aan de Kaapse Kerk, gevonden werd in de Ordonnantie, die de Ned. Gereformeerde Kerk daar in 1843 van het Kaapse Goevernement ontvangen had. Maar — en dit is wel de grootste tegenwerping — waarom moesten de predikanten der Kerk de belijdenis niet onderschrijven? Ook hier is het antwoord geheel duidelik: de eerste predikanten van de Hervormde Kerk waren gelegitimeerd aan de Kaap, en hadden daar dus reeds „in „goeden gemoede" verklaard de belijdenis der Kerk „hartelijk „te omhelzen en getrouw te zullen leeren". Eerst nadat de Kaapse Synode de legitimatie van deze predikanten had ingetrokken, ging men zelf een ondertekeningsformulier opstellen.

Op voorschrift en op order van Ds. Cachet wilde de Algemene Kerkvergadering niet een eigen ondertekeningsformulier opstellen, bovendien stond het op de agenda van deze Vergadering om een „Reglement op de Vacaturen" op te trekken, waartoe ook het ondertekeningsformulier behoorde. Aan Ds. van der Hoff en Ds. Begemann werd dan ook opgedragen een konsept-formulier op te stellen, en op de eerstvolgende Algemene Kerkvergadering van Februarie 1866 — dus drie maanden later — voor te leggen, wat geschied is, toen zij het tans nog gebruikelike

---

[1]) Vgl. hiervoor de verschillende uitgaven van de Kaapse Kerkelike Wetten.

formulier voor de Vergadering legden, wat goedgekeurd werd, en door al de predikanten ondertekend is geworden. Van toen af was de Hervormde Kerk niet meer, wat het legitimeren van predikanten aanbetreft, afhankelik van Holland of van de Kaap, maar legitimeerde zij haar predikanten zelf.

Met dit alles was Ds. Lion Cachet niet tevreden, hij eiste, dat de Vergadering op staande voet het ondertekeningsformulier van de Vrijstaatse Kerk zou aannemen. Het bleek maar al te duidelik, hoe Ds. Lion Cachet de formulieren gelijk stelde met de Heilige Schrift, [1]) waarom Ds. Smits het nodig achtte, en de Vergadering besloot, hem te verwijzen naar artikel VII van de „Nederlandsche Geloofsbelijdenis" waar beleden wordt:

> Wij gelooven, dat deze H. Schrifture den wille Gods volkomenlijk vervat, en dat al hetgene de mensch schuldig is te gelooven en zalig te worden daarin genoegzaam geleerd wordt. Want overmits de geheele wijze des dienstes, die God van ons eischt, aldaar in 't lange beschreven is, zoo is het den menschen, al waren het zelfs Apostelen, niet geoorloofd anders te leeren dan ons nu geleerd is door de heilige Schrifturen: *ja, al ware het ook een Engel uit den hemel*, gelijk de Apostel Paulus zegt. Want dewijl het verboden is *den Woorde Gods iets toe of iets af te doen*, zoo blijkt daaruit wel, dat de leere deszelven zeer volmaakt en in alle manieren volkomen is. Men mag ook geener menschen schriften, hoe heilig zij geweest zijn, gelijken bij de Goddelijke Schrifturen, noch de gewoonte bij de waarheid Gods (want de waarheid is bovenal), noch de groote menigte, noch de oudheid, noch de successie van tijden of personen,

---

[1]) In latere jaren heeft Ds. H. S. Bosman in *de Volkstem* van Januarie en Februarie 1889, zij het ook mede door begripsverwarring, weer voor deze opvatting geijverd, om de Schrift „overeenkomstig de „Drie Formulieren van Eenigheid" te verstaan, tegen welke opvatting door Ds. M. J. Goddefroy, protest is aangetekend in zijn terechtwijzing *„De Kerkkwestie niet een Leer- maar een Levenskwestie"* blz. 11—16, waar hij o. a. waarschuwde: „zulk een schriftbeschouwing leidt naar Rome terug".

noch de Conciliën, Decreten of besluiten: *want alle menschen zijn uit zich zelve leugenaars, en ijdeler dan de ijdelheid zelve.* Daarom verwerpen wij van ganscher harten al wat met dezen onfeilbaren regel niet overeenkomt, gelijk ons de Apostelen geleerd hebben, zeggende: *Beproeft de geesten of zij uit God zijn.* Insgelijks: *Zoo iemand tot U komt en deze leer niet medebrengt, ontvangt hem in Uw huis niet.*

Hierop heeft Ds. Cachet de Vergadering verlaten, na eerst te kennen gegeven te hebben, dat hij „de geheele Republiek „in lengte en breedte" zou doortrekken „om zuiver Gereformeerde gemeenten op te richten". [1])

Enige dagen, nadat de Vergadering uiteen was gegaan, richtte Ds. Begemann de volgende Open brief tot zijn Gemeente:

PRETORIA, 29 November 1865.

Aan de Ledematen der Ned. Herv. Gemeente van Pretoria.

Geliefde Gemeente, Broeders en Zusters in onzen Heere Jezus Christus!

De God van alle genade zij U ten goede nabij in onzen Zaligmaker en Heere Jezus Christus en de troostvolle gemeenschap des Heiligen Geestes.

De ondergeteekende Uw leeraar en belangstellende vriend, gevoelt de behoefte om een woord van besturing, vertroosting en bemoediging tot U te richten.

---

[1]) Meer dan 51 jaar later heeft Ds. Begemann het volgende van deze Kerkvergadering verteld: „Wij lieten Frans Lion Cachet zijn denkbeelden „rustig uiteenzetten zonder hem te hinderen. Hij praatte en praatte, wij „deden niets anders dan luisteren. Zo heeft hij zeker een paar uur „gesproken en .... wij zwegen. Eindelik verzekerde hij, dat hij uitgesproken „had. Zonder een tegenstem werd de vergadering gesloten. De enige „aanmerking die de leden van de vergadering op Di. van der Hoff, Smits „en mij maakten, was dat wij gezwegen hadden. Zij waren van mening „dat wij hadden moeten zeggen: „Jij lieg"!

De Volkstem, 23 Febr. 1917.

Onze zwaar bewogen Gemeente en de gevaren waaraan de Gemeente is blootgesteld, dringt mij om U op te wekken tot standvastigheid, en getrouwheid aan Uwe roeping als gemeente des Heeren; levendig kan ik mij voorstellen hoe vele gemoederen bewogen zijn bij het vernemen van wat geschiedde bij gelegenheid van de zitting van Uw Algemeene Kerkvergadering alhier op den 20 November 1865 en volgende dagen, toen de predikant eener Gereformeerde Gemeente van Utrecht als aanklager tegen Uwe predikanten en hooge Kerkvergadering optrad.

Genoemde predikant beroemt zich, dat hij onze Kerken en Gemeenten een doodelijken slag heeft gegeven. Ik ontken dit. Wel is waar heeft Uw Kerkvergadering niet geantwoord op de beschuldiging van Ds. Cachet haar aangewreven, maar heeft dan altijd de luidruchtigste spreker het meest gelijk? Ook beschouwt Uwe Kerkvergadering zich niet geroepen, om zich door Ds. Cachet een geloofsonderzoek te laten afnemen. Ik acht het zelfs niet noodig de gesprokene woorden van Ds. Cachet te weerleggen. Zijn bedoeling en woorden zijn openbaar geworden. Op een punt wensch ik nog de Gemeenten opmerkzaam te maken.

Vreest niet Geliefden, dat de predikanten en opzieners Uwer Gemeenten, de grondvesten van Uwe Kerk en van Uw geloof zullen bewegen. Vrees niet, dat dit door hen gedaan of getracht is. Laat U niet beroeren door beweegredenen, die een schijn hebben (Coll. 2 vers 4).

Gij allen, die tot hiertoe in de kracht Gods gewaakt hebt en bewaard geworden zijt om niet door allen wind der leer te worden omgevoerd (Ef. 2 vers 14), ik vraag U om getrouwheid niet aan menschen maar aan Uwer Kerk hier te lande.

Ik vraag U om getrouwheid aan de belijdenis van dien Koning, die meer is dan Jona, meer is dan Salomo, meer dan den tempel (Matt. 12 vs. 41, 42 en 6), meer dan elke offerande en het einde van alle offeranden welke is Gods eenig geboren Zoon, onze Heer. Weest dan

niet vele meesters, want een is Uw meester, namelijk Christus.

Met de bede dat de Allerhoogste zelve door den Heiligen Geest Uwe harten verzegele tot alle goede werk, en dat gij onberispelijk moogt gevonden worden in de toekomst van onzen Heere Jezus Christus,

Blijf ik, Waarde Gemeente,

Uw heilbiddende Leeraar,
A. J. Begemann.

De Scheuring.

Ds. Cachet had zich voorgenomen om de Republiek te doorreizen en overal Ned. Gereformeerde Gemeenten op te richten, aan welk voornemen hij met taaie volharding en onbuigbare wilskracht uitvoering heeft gegeven. Vooral wanneer hij hoorde, dat een van de Hervormde predikanten een of ander vakante Gemeente zou bezoeken, waar hij meende vaste voet te zullen krijgen, ging hij daarheen om de zaken voor de Hervormde predikanten in de war te sturen en zichzelf een aanhang te verzekeren. Het eerst was Wakkerstroom aan de beurt, waar hij op 4 Januarie 1866 zijn verschijning maakte, toen Ds. van der Hoff daar was om het nachtmaal te bedienen. Met allerlei kwaad gerucht wilde hij het voor Ds. van der Hoff onmogelik maken, en hem uit de Kerk weren, wat echter niet gelukt is. De ganse Gemeente stond bij Ds. van der Hoff, behalve de heer P. J. Joubert — de latere Kommandant-Generaal — die met nog enige andere personen tijdelik door Ds. Cachet werd meegevoerd en op zijn instigatie de strijd tegen Ds. van der Hoff begon. Dit is echter doodgelopen, en toen de Volksraad nog in hetzelfde jaar bijeen kwam, was de heer Joubert een van de hardste tegenstanders van Ds. Cachet in dat lichaam, waar hij er zich tegen verzette, dat Ds. Cachet evenals de predikanten van de Hervormde Kerk salaris uit 's lands kas zou ontvangen. [1])

Van Wakkerstroom ging de reis naar Lijdenburg, waar, zoals

---

[1]) Notulen van de Volksraad, Sept. 1866, artt. 54 en 63.

wij gezien hebben, de Kerkeraad bewogen werd op zulk een minder eervolle wijze besluiten te nemen, die geheel in strijd waren met wat kort te voren bepaald was. Toen het werk der scheuring te Lijdenburg volbracht was, keerde Ds. Cachet naar Utrecht terug, maar hij was er ternauwernood, of hij hoorde, dat Ds. van Heyningen de Gemeente Lijdenburg zou bezoeken, en terstond was hij weer reisvaardig, en in Augustus was hij weer in Lijdenburg, [1]) om zo mogelik te verijdelen, dat Ds. van Heyningen de Kerkeraad op zijn dubbelzinnig gedrag zou wijzen. Het was bij deze gelegenheid, dat de Kerkeraad van Lijdenburg een brief zond aan Ds. Smits, waarin hem medegedeeld werd, dat de Kerkeraad zich niet bewust was ooit een beroep op hem te hebben uitgebracht. [2]) Het strekt de Lijdenburgers van die dagen niet tot eer, zich zo door Ds. Cachet te hebben laten meevoeren. Toch was er onder de Kerkeraadsleden één uitzondering, en wel de diaken S. P. Botha, die dit alles afkeurde, en trouw bleef aan de Hervormde Kerk, en in 1869 in de Algemene Kerkvergadering zijn afkeuring uitsprak over de handelwijze van de Lijdenburgers.

Met een zorgvuldig overwogen „plan de Campagne" vertrok Ds. Cachet uit Lijdenburg. De reis zou gaan over Pretoria naar Potchefstroom en Hartebeestfontein. Te Pretoria kwam hij op 4 September 1866, en bleef daar tot op 27 September. De Volksraad hield juist zijn jaarlikse zitting, en van deze gelegenheid wilde hij gebruik maken om aanvrage te doen voor toekenning van het salaris van de predikant der Nederduits Gereformeerde Gemeente van Utrecht uit 's lands kas. Met het oog hierop liet hij een memorie drukken, die op 14 September bij de Volksraad ingediend werd. [3]) Hierin was het weer een verdacht maken van de Hervormde Kerk, terwijl op minder bescheiden wijze feitelik geëist werd, dat het salaris voor de predikant van Utrecht zou worden uitbetaald, op grond van vroeger gedane beloften van de Uitvoerende Raad. Het is eigenaardig, dat Ds. Cachet het waagde aan de Volksraad zulk een scheve voorstelling van zaken te geven, want de gedane belofte van

[1]) *Vijftien Jaar in Zuid-Afrika*, blz. 94.

[2]) Zie Bijlage.

[3]) Een eksemplaar daarvan is in het bezit van de schrijver dezes.

de Uitvoerende Raad hield in, dat de Gemeente Utrecht het salaris zou worden toegekend, wanneer zij zich onder het Kerkbestuur van de Hervormde Kerk zou plaatsen. Daarom besloot de Volksraad dan ook het salaris voor Utrecht niet toe te kennen, met bijvoeging, dat geen Gemeente in de Republiek, „die zich „afscheidt of niet vereenigd is met de Staatskerk zooals vervat „in art. 23 der Grondwet eenige aanspraak kan maken voor „salaris op het Gouvernement dezer Republiek", terwijl tevens duidelik aangetoond werd hoe de heer Lion Cachet in een schrijven van 24 Junie 1864, toen hij nog te Ladysmith stond, aan de Uitvoerende Raad gevraagd had, of hij, als hij naar Utrecht ging, kon rekenen op salaris uit 's lands kas, waarop de Uitvoerende Raad hem op 11 Julie 1864 schriftelik geantwoord had „dat een predikant, die niet met de Kerkvergadering „overeenkomt, GEEN salaris kan krijgen". [1])

Dit besluit van de Volksraad was niet ondoordacht genomen, doch eerst nadat een kommissie, bestaande uit de Volksraadsleden J. R. Lijs, B. C. E. Proes en J. J. Malan, de zaak degelik onderzocht had, en na een lang onderhoud met Ds. Cachet, na drie-en-twintig dagen rapport hierover had uitgebracht. Ds. Cachet had dus tevergeefs gepoogd om de Volksraad te misleiden, door moedwillig de vroeger genomen besluiten van de Uitvoerende Raad in het tegenovergestelde te gaan veranderen, en zodoende door middel van een onware voorstelling zijn zaak te bevorderen. Hij was niet alleen teleurgesteld, maar ook gebelgd, en meende nu de Regering van *woordbreuk* te moeten beschuldigen, en

---

1) Zie Notulen van de Volksraad, Sept. 1866, artt. 52—67, 339—342. In zijn boekje *Vijftien Jaar in Zuid-Afrika*, Deel II, blz. 111 houdt Ds. Cachet vol, dat hij voor de Volksraad een brief gelegd had van de President en een kopie van het Uitvoerende-Raadsbesluit waarin het salaris aan Utrecht was „toegekend", doch het tegenovergestelde is waar: op 23 Junie 1864 had hij aan President Pretorius gevraagd om salaris voor Utrecht, en op 11 Julie 1864 antwoordde Pretorius hem heel duidelik, dat het tegen de Grondwet was, om een Gemeente te bezoldigen, die onder de Kerkelike Wetten van een andere Staat stond. Utrecht werd aangeraden zich onder het Bestuur van de Hervormde Kerk te plaatsen. Op 5 December 1864, toen de Uitvoerende Raad te Utrecht was, diende hij weer een dergelik verzoek in, om salaris voor Utrecht „onder de „Grondwet", wat toegestaan werd, en op een schriftelike vraag van hem,

de Volksraad voor te stellen als bestaande uit minderwaardige personen. [1])

Zijn laster-kampagne had hij enige maanden tevoren geopend met het publiceren van een brochure „*Aan de Leden der Ned.* „*Geref. Kerk in de Z. A. R.*", waarin hij de verdorvenheid van de Hervormde Kerk predikte, en zeide, dat zij „in alle op„zichten in de verderfelijke voetstappen wandelt van hare „afgewekene en nog dagelijks afwijkende moeder de Hervormde „Kerk in Holland", [2]) op welke hij het Bijbelwoord had toegepast „die vuil is, dat hij nog vuil worde". [3]) Ook had hij op 22 Julie van hetzelfde jaar een brief gericht aan de Uitvoerende Raad, waarin drie beschuldigingen tegen de Hervormde Kerk werden aangevoerd:

1e. Dat zij niet is de oude zuivere Gereformeerde Kerk van dit land.
2e. Dat zij niet voldoet aan den geest van den eisch van art. 20 en 22 der Grondwet.
3e. Dat de aldus genaamde Hervormde Kerk in dit land, zooals zij nu bestaat, gevaarlijk is voor de rust, welvaart en vrede van de Republiek, ja de welvaart der Republiek in gevaar brengt.

De Uitvoerende Raad besloot deze brief aan de Algemene Kerkvergadering op te zenden, met aanbeveling om Ds. Lion Cachet ter verantwoording te roepen. [4])

Hierop zonden de Voorzitter en de Scriba het volgend schrijven aan de Uitvoerende Raad: [5])

---

wat „onder de Grondwet" inhield, antwoordde de Uitvoerende Raad: „Dat de Uitvoerende Raad alleen de Ned. Herv. Kerk als Staatskerk „erkende". Dus salaris voor een predikant van Utrecht, alleen dan, wanneer Utrecht tot de Hervormde Kerk behoorde. Staatsarchieven, Brievenboek Uitvoerende Raad, 21 Mei 1864 tot 7 Febr. 1865: R. 407/64; Notulen Uitvoerende Raad Dec. 1864, art. 11.

[1]) *Vijftien Jaar in Zuid-Afrika*, blz. 111.

[2]) Idem blz. 31.

[3]) Idem blz. 21. Toch is Ds. Cachet in 1874 predikant geworden van de Hervormde Kerk in Holland!

[4]) Notulen van de Uitvoerende Raad, 4 Sept. 1866 art. 17.

[5]) Staatsarchieven, R. 987/66.

PRETORIA, 24 SEPTEMBER, 1866.

Aan den Hoog-Ed. President en Leden van den Uitv. Raad. Z. A. Republiek.

Hoog-Ed. Heeren!

Gezien hebbende een brief van den heer F. Lion Cachet gericht aan U Hoog-Ed. dato 22 Juny, 1866, en van welken brief door U Hoog-Ed. copy is gezonden aan den Scriba der Synode alhier, zoo nemen wij ondergeteekenden bij dezen de vrijheid U Hoog-Ed. eenige aanmerkingen aangaande gemeld *stuk* en gemelden *persoon* mede te deelen.

De heer F. Lion Cachet beschuldigt op den 22 Juny, 1866, *ten eersten* de dus genoemde Hervormde Kerk in dit land van niet te zijn de oude zuivere Gereformeerde Kerk des lands.

Waarschijnlijk grondt hij zich op de handelingen der Algemeene Kerkvergadering, gehouden te Pretoria, 20 November 1865, en volgende dagen, waarbij de vergadering besloten heeft om niet dadelijk op voorstel van F. Lion Cachet, het oude Dortsche formulier door de Predikanten alhier te laten teekenen, doch werd aldaar eene Commissie benoemd om een formulier op te stellen, hetwelk in overweging is genomen op de Algemeene Kerkvergadering, gehouden te Potchefstroom, 26 February, 1866, en volgende dagen, op welke vergadering, het Kaapsche Synodale legitimatie formulier voor verbindend is verklaard en door al de Predikanten is geteekend geworden. Het kan dus niet als eene beschuldiging tegen de Hervormde Predikanten worden aangemerkt, doch volgens ons bescheiden oordeel beschuldigt de heer F. Lion Cachet de Staats-Kerk, de Hervormde Kerk van dit land, en wat is de Hervormde Kerk? het is de vereeniging van allen die tot dezelve behooren.

Ten *tweeden* beschuldigt de heer Cachet de Hervormde Kerk niet te voldoen aan den geest van den eisch van Art. 20 tot Art. 22 der Grondwet.

Wat zijn bedoeling daarmede is, kunnen wij niet begrijpen, daar wij meenen in alles volkomen aan die artikels te beantwoorden en zouden wij wel gaarne willen weten of de Grondwet in den letter of geest moet genomen worden? Is dit laatste het geval, dan zullen vele artikelen voor zeer dubbelzinnige en verschillende uitlegging vatbaar zijn.

Ten *derden* beschuldigt F. Lion Cachet, dat de aldus genoemde Hervormde Kerk in dit land, zooals zij nu bestaat, gevaarlijk is voor de rust, welvaart en vrede van de Republiek, ja de welvaart der Republiek in gevaar brengt.

Hoog-Ed. Heeren, het is eene grove beschuldiging door hem ingebragt tegen de Kerk, welke door den Staat niet alleen bezoldigd, maar ook beschermd wordt.

Het is eene beschuldiging, waardoor wordt te kennen gegeven, dat het Gouvernement in zijn eigen boezem menschen voedt en toelaat, die *rustverstoorders zijn* en de rust en welvaart van den Staat in gevaar brengen, waarvoor toch immer door het bestuur des lands moet gewaakt worden.

Het is eene beschuldiging waardoor de hoofden der Kerk strafbaar worden, niet alleen volgens de burgerlijke wetten des lands, maar ook volgens de kerkelijke wetten, gesanctioneerd door den Hoog-Ed.Achtb. Volksraad, Art. 12, bladzijde 3. Het is eene beschuldiging ingebragt tegen UHoog-Ed. als zoude UHoog-Ed. ontrouw zijn aan den door U afgelegden eed, door niet te bevorderen den bloei en welvaart van land en volk, waarover Gij als regeerder gesteld zijt. Hoog-Ed. Heeren wij wagen het niet UHoog-Ed. raad te geven wat in dezen te doen, doch willen alleen opmerken, dat indien de Heer Lion Cachet zulk eene vrijspraak ongehinderd voeren kan en door zijne spitsvondigheden enkelen kan overwinnen, dan zal het niet lang duren of ons land en volk zal wederom beroerd worden; twist en tweedragt zal ontstaan, waar tot nu toe vrede geheerscht heeft. En wat zal het einde zijn? bloed en tranen over de

Kerk evenals vóór weinige jaren, bloed en tranen om de *politiek*.

Wij veroorlooven ons deze laatste opmerking ten gevolge van uitdrukkingen, welke, naar wij vernomen hebben, door den heer Cachet zouden gebruikt zijn.

Wat den persoon van den heer Cachet betreft, is het onze bescheidene meening, dat de derde beschuldiging veel meer op hem zelven toepasselijk is; — want wie is de heer Cachet; van waar komt hij? — is hij op eene wettige wijze als Predikant beroepen? Voldoet hij aan art. 23 der Grondwet? Hij is nog nimmer door de Kerkvergadering goedgekeurd, alleen op zijn verzoek erkend als Predikant en afgevaardigde der zelfstandige Nederd. Geref. Kerk te Utrecht.

Wat zijn zijne handelingen tot hiertoe geweest? Alleen rondreizen om de verschillende gemeenten te beroeren en op te zetten tegen hunne Leeraaren; alsmede Kerkeraadsleden stukken van afkeuring en ontkenning te laten teekenen, welke zij kort tevoren door hunne eigene handteekening hadden goedgekeurd en bevestigd, gelijk bewezen kan worden door documenten, zich in onze handen bevindende, waarvan wij elk oogenblik gereed zijn behoorlijk door den Landdrost van Pretoria gecertificeerde copyen over te leggen.

De heer Cachet beroept zich op 8 verschillende Gemeenten welke op de Algemeene Kerkvergadering der Nederd. Geref. Kerk van Lijdenburg en Utrecht, den 4den December, 1866, zullen vertegenwoordigd worden, en alwaar zijne Kerkelijke wetten zullen worden vastgesteld; doch Hoog-Ed. Heeren wij vragen: zijn het acht gemeenten of slechts een klein aantal personen, wonende in acht verschillende districten die den heer Cachet volgen?

Zoude het ook niet mogelijk zijn, dat de heer Lion Cachet uit de Independenten Kerk van Schotland, waartoe hij behoord heeft, begrippen in onze Kerk wil overbrengen, die ten eenenmale onvereenigbaar zijn met die van de Hervormde Kerk, doch wel overeenkomen met de hier

in dit land bestaande Gereformeerde Kerk van Ds. Postma? — Ons komt het voor van ja! want op de Commissie zitting te Rustenburg den 26 Junij, 1865, heeft de heer Cachet als eene voorwaarde van vereeniging gesteld, dat er maatregelen moeten genomen worden, om de Kerk van de Burgerlijke Regering los te maken, (Zie Staats-Courant N°. 119; ook de brochure door Lion Cachet in het licht gegeven, pag. 35, met de aanhaling onder aan de bladzijde). Ware zulks het geval, dan zou het reeds genoeg zijn, om ons land en volk in beroering te brengen.

Ziedaar Hoog-Ed. Heeren, eenige aanmerkingen omtrent de verschijning en werkzaamheid van den heer Lion Cachet in de Republiek.

Wij vertrouwen, dat de gegevene bedenkingen door U overeenkomstig de waarheid zullen bevonden worden, en de wijze, waarop de heer Cachet zich heeft geopenbaard. Naar ons oordeel is de *praktijk*, welke de heer Cachet in beoefening brengt, hoogst gevaarlijk voor de rust en welvaart van den Staat. Daarom wenschen wij U Hoog-Ed. te verzekeren van onzen ernstigen toeleg om de levenskracht, welke behoort uit te gaan van de Kerk en hare belijdenis, te doen dienen tot handhaving van Overheid en Grondwet.

Moge de Allerhoogste U Hoog-Eds. ondersteuning daarvan rijkelijk zegenen, om zoowel door gestrengheid als regtvaardigheid onze wet en ons volksbestaan te handhaven.

Met betuiging van eerbied, hebben wij de eer ons te noemen

Hoog-Ed. Heeren,

U Hoog-Ed. Onderdanige Dienaren,

G. W. Smits, *Predikant* en *Praeses*
van de Algem. Kerkverg. Z. A. Republiek.
A. J. Begemann, *Predikant* en *Scriba*
der Kerkvergadering voornoemd.

De Regering des lands keurde het optreden van Ds. Lion Cachet ten zeerste af, maar wat vooral gelaakt werd, was zijn dubbelzinnigheid, zijn dubbelhartig gedrag, waarvan Ds. van Warmelo hem terecht beschuldigde. [1]) Toen op 18 April 1867 voor de Uitvoerende Raad een memorie gelegd werd van Ds. Cachet en zeven van zijn volgelingen, waarin kennis gegeven werd van het beroepen van een predikant voor de Ned. Gereformeerden te Nazareth (Middelburg) met verzoek van toekenning van salaris uit 's lands kas was het antwoord: [2])

> De Uitvoerende Raad verwijst de memorialisten naar art. 20 der Grondwet en 227 van de Bijlagen der Grondwet, waarbij alleen salaris is toegekend aan de Leeraren der Ned. Herv. Kerk, zooals den WelEerw. Heer F. Lion Cachet en de andere teekenaren der memorie niet onbekend kan zijn, waarom het den Uitv. Raad bevreemdt, dat zulk een verzoek aan dien Raad kan gedaan worden, door personen die zeer wel weten, dat de Raad zijn magt zou te buiten gaan en memorialisten zou moeten misleiden door een belofte te passeeren, dat vanwege de Regeering aan hun verzoek zal worden voldaan.
>
> De Uitvoerende Raad wenscht altijd deszelfs beloften na te komen, en niet later te ontkennen, wat vroeger feitelijk gedaan is zooals in der tijd de Kerkeraad van Lijdenburg heeft gedaan met betrekking tot het beroep van de WelEerw. Heeren van Warmelo en Smits, dat zeker alles behalve prijzenswaardig is, voor eenig ligchaam hetzij in staatkundige of kerkelijke zaken, op zulk eene wijze te handelen, en het niet strekken kan om achting of vertrouwen bij de burgers te vestigen.

Van af Pretoria vertrok Ds. Cachet naar Potchefstroom om te trachten zich in die streken een Gemeente te verzamelen. Op het dorp predikte hij driemaal, twee keer in het Hollands en een keer in het Engels, in de Engelse „chapel". Vandaar

---

[1]) In de Alg. Kerkvergadering op 26 Februarie 1866, en in de *Transvaal Argus*, 4 December 1867.

[2]) Notulen van de Uitv. Raad, 18 April 1867, art. 53.

ging hij naar Hartebeestfontein, waar, zoals wij gezien hebben [1]) een groepje ontevredenen geweest was. Evenals in Lijdenburg was de scheuring hier weer geheeld, maar zou door Ds. Lion Cachet met ruwe hand opnieuw teweeg gebracht worden. Om dit te doen zien moeten wij eerst weer enige maanden in de geschiedenis terug gaan.

Het getal van ontevredenen was in 1866 aangegroeid tot 75 manslidmaten. Dit groepje stond in heel Zuid-Afrika zonder enig kerkverband, en behoorde feitelik tot geen Kerk. Het was een door en door ongezonde toestand, en vooral Ds. Smits van Rustenburg wenste hieraan een einde te maken; telkens en telkens bracht hij deze zaak op de Algemene Kerkvergadering ter sprake, tot eindelik de Vergadering hem in November 1865 met de ouderlingen P. Cronjé en F. G. A. Wolmarans afvaardigde, om te trachten die mensen bij Potchefstroom te doen aansluiten. [2]) Op Vrijdag 16 Februarie 1866 kwam Ds. Smits met de beide ouderlingen te Hartebeestfontein aan, waar Ds. H. van Broekhuizen zich ook bevond om het avondmaal te bedienen. Diezelfde Vrijdagavond was er een vergadering met de manslidmaten, doch zonder resultaat, want de ontevredenen wilden zich niet bij Potchefstroom voegen. Daar te Hartebeestfontein heeft Ds. Smits met deze gelegenheid nog meer het eigenaardige van de toestand leren kennen. Hij vernam, hoe de „Kerkeraadsleden" die reeds in Julie 1862 door Ds. A. Murray waren aangesteld, nog nooit in hun ambt bevestigd waren, en dat, terwijl de Vrijstaatse Ned. Geref. predikant Ds. H. van Broekhuizen die ontevredenen bijna vier jaren lang geregeld bezocht en de sakramenten voor hen bediende, zich „consulent" noemde, met die mensen „kerkeraadsvergaderingen" hield, terwijl die „ouderlingen" en „diakenen" als „kerkeraadsleden" optraden, en bij de avondmaalsbediening behulpzaam waren. Toen Ds. Smits op de Zondag Ds. van Broekhuizen dit alles onder het oog bracht, heeft hij nog die-

---

[1]) Hoofdstuk I.

[2]) Tenzij anders vermeld, worden hier als bron gebruikt de notulen van het Hof van Landdrost en Heemraden van Potchefstroom, 7 Jan. 1869. De Kerkeraadsnotulen van Hartebeestfontein zijn in de oorlog van 1899—1902 vernietigd.

zelfde avond deze „Kerkeraadsleden" in hun ambt bevestigd, hoewel hij eerst huiverig was dit te doen zonder opdracht van de Synode van de Vrijstaatse Kerk.

De hierop volgende dag, Maandag 19 Februarie, zou Ds. Smits onverrichterzake terug gaan. Zijn wagen was reeds ingespannen, toen Ds. van Broekhuizen en enigen van de ontevredenen hem weer lieten roepen, om nogmaals over de zaak te spreken. Ds. Smits weigerde eerst, en niet voordat zijn wagendrijver er in toegestemd had nog te zullen wachten, en een van de Hartebeestfonteiners, de heer B. J. J. Vermaas, belooft had hem bij eventueel vertrek van de wagen met kar en paard te zullen vervoeren, stemde hij toe. Er vond hierop weer een bijeenkomst plaats onder leiding van Ds. van Broekhuizen, waar toegestemd werd zich met de Hervormde Kerk te verenigen, mits Hartebeestfontein een zelfstandige Gemeente kon blijven, en zichzelf een konsulent kon kiezen. Met het oog hierop werden Ouderling J. H. R. Lemmer en Diaken A. P. L. Kotzé benoemd als afgevaardigden naar de komende Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk, behoorlik voorzien van een lastbrief, om „des noods aan de Eerw. leden van „genoemde Kerkvergadering inlichting te geven omtrent de ge- „wenschte vereeniging, aan de Kerkvergadering een consulent voor „te stellen, die de gemeente van Hartebeestfontein zal dienen".

Op de Algemene Kerkvergadering werden de gewenste resultaten bereikt, de Vereniging getekend, en Ds. Smits, op verzoek van de Hartebeestfonteiners, als konsulent benoemd, en iedereen was tevreden. Die aansluiting bij de Hervormde Kerk was „niet in der haast geschied, maar na rijpe overweging". „Wij hebben ons met de Ned. Herv. Kerk onvoorwaardelijk „aangesloten", getuigde later de heer A. P. L. Kotzé, [1] nadat hij zich weer van de Herv. Kerk had afgescheiden. Die afgevaardigden naar de Alg. Kerkvergadering van de Hervormde Kerk hadden ten huize van de heer Lemmer een bijeenkomst bepaald om verslag te geven, en de Kerkeraad en de Gemeente van Hartebeestfontein keurde de aansluiting goed.

Boze invloeden begonnen echter te werken. Iemand had

---

[1]) In het Hof van Landdrost en Heemraden.

daar het boekje van Ds. Lion Cachet in handen gekregen, met de aantijgingen tegen de Hervormde Kerk. Een zekere Jan Mabille las op die bijeenkomst aan de mensen uit dat boekje voor, toen er „een geheele opschudding" begon te komen. De heer Lemmer zeide zelfs, dat „hij misleid is geworden door de „heer van Broekhuizen" en dat hij zich zou verzetten Ds. Smits te laten halen als konsulent. Toch werd de aansluiting op die dag goedgekeurd. Later schreef een van de Kerkeraadsleden een brief aan Ds. Smits, dat men hem niet meer verlangde als konsulent. Hierop volgden echter twee andere brieven van de andere Kerkeraadsleden, waaruit bleek, dat de eerste brief „onwettig" en „leugenachtig" was.

Op 14 September was Ds. Smits te Hartebeestfontein, waar hij optrad als konsulent, en de Kerkeraadsvergaderingen leidde; en iedereen was tevreden. Maar, o wee, 'n maand later verscheen Ds. Cachet daar ten tonele, en riep een bijeenkomst op ten huize van de heer Lemmer. Iedereen, die de bijeenkomst wilde bijwonen, moest nu vooraf zijn naam tekenen op een lijst en zodoende aanvankelik reeds met het optreden van Ds. Cachet instemming betuigen. Zij, die dit niet deden, werden niet toegelaten. Kiesheid verbiedt hier alles te verhalen, wat op die vergadering is voorgevallen. [1]) Ongeveer een derde van de Gemeente, dus zowat 25 man, schaarde zich om Ds. Cachet en — in navolging van de Lijdenburgers — verklaarden zij hun opname in de Hervormde Kerk als „van nul en geener „waarde". [2])

Zo is het werk der scheuring in Transvaal tot stand gebracht; een scheuring waardoor veel kracht en energie verspild is. De hoofdbewerker was Ds. Frans Lion Cachet, de onrustige, wiens hand tegen een ieder was opgeheven, en ieders hand tegen hem; de man, die met zijn drijverij zichzelf en anderen het leven heeft zuur gemaakt; van wie het oude

---

[1]) Behalve in de notulen van het Hof van Landdrost en Heemraden van Potchefstroom van 7 Januarie 1869, komen ook verslagen voor in de *Transvaal Argus* van 16 en 23 Oktober, 20 en 27 November 1866.

[2]) Geheel in strijd met de werkelikheid verklaarde Ds. Cachet op de Alg. Kerkverg. van de Ned. Geref. Kerk van 1867, dat van de Hartebeestfonteiners „slechts weinigen zich houden aan de Hervormde Kerk".

volk altijd zei: „die een ander jaagt, staat zelf niet stil". Zijn nobele broeder Jan Lion Cachet, Professor Theologicus te Potchefstroom, zeide menig keer tot hem: „Frans, ben je niet „bang dat het met jou zal gaan als met Haman en Mordichai?" Van zijn naaste bloedverwanten hebben nog aan de schrijver dezes verhaald, hoe angstig er menigmaal tegen op werd gezien, als hij voor een paar dagen zou komen kuieren, want dan was men, wegens zijn heerszuchtig karakter, in eigen huis niet meer de baas. Zijn latere kerkelike loopbaan in Holland was even onrustig, en ook daar was zijn hand tegen een ieder opgeheven.

Na nog enige plekken bezocht en zich aanhangers verworven te hebben, reisde Ds. Cachet naar Utrecht terug, waar nog in de maand December van hetzelfde jaar 1866 de afgevaardigden van zijn gestichte Gemeenten bijeen kwamen. Te Hartebeestfontein was onder de bewoners de vrede geweken, zo zelfs, dat het uitliep op een proceszaak. De beide partijen, de Nederduits Hervormden, zowel als de Nederduits Gereformeerden, maakten aanspraak op de kerkelike dokumenten en dooperegisters, benevens het geld, dat in kas was. Op 7 Januarie 1869 is de zaak voor het Hof van Landdrost en Heemraden te Potchefstroom behandeld, en is uitspraak gedaan ten gunste van de Hervormden, die als de wettige rechthebbende Gemeente werd erkend, waarbij de partij van Ds. Cachet tevens veroordeeld is alle kosten te dragen.

HOOFDSTUK III.

De Hervormde Kerk in haar verhouding tot de Gereformeerde en de Ned. Gereformeerde Kerk.

De Verhouding tot de Gereformeerde Kerk.

De kerkelike afscheidingen in Transvaal waren geen onverdeelde zegen voor de bevolking. Veel energie is daardoor verspild, en allerlei onverkwikkelike strijdvoeringen over dwaze twistvragen, die zonder enig nut zijn, hebben het leven van vele families vertroebeld. Tussen de Hervormden en Gereformeerden was het ook niet altijd louter harmonie. Toen de scheiding in 1859 plaatsvond, geschiedde dit in vrede, en in de scheidings-akte werd de wens uitgedrukt, dat „de broeder-„liefde niet verflaauwe", en toen men uiteen ging, gaven Ds. van der Hoff en Ds. Postma elkander de broederhand. [1]. Deze beide predikanten zijn elkaar blijven waarderen en na de afscheiding is Ds. Postma nog door Ds. van der Hoff in het huwelik bevestigd. Tussen Ds. Smits en Ds. Postma was het niet zo goed, daar de eerste van de Afscheiding een diepe afkeer had.

Toen in het begin van de zestiger jaren de burgeronlusten uitgebroken waren, stond de kerkzaak er wel niet rechtstreeks mee in verband, maar toch meende men in sommige distrikten verband te moeten zoeken. Het ligt niet op onze weg die burgeronlusten hier te boekstaven, verschillende aangelegenheden hebben deze strijd veroorzaakt, doch vooral in Rustenburg en in Marico heeft men in die dagen de kerkkwestie er mee in verband zoeken te brengen.

---

1) Zie Deel I, blz. 124.

De Hervormde Kerk was als Staatskerk de enige Kerk, die door de Overheid erkend was, en deelde daardoor in biezondere voorrechten, waarvan sommige voor de Gereformeerde Kerk hinderlik zijn moesten. Zo moesten in de eerste jaren na de afscheiding alle huweliksgeboden, ook die van de Gereformeerde Kerk, in de Hervormde Kerk afgelezen worden, en de huweliksgelden in de kas van de Hervormde Gemeente gestort worden. Dit moest, zoals vanzelf sprekend is, hinderlik zijn voor Ds. Postma en zijn Rustenburgse Gemeente, alsook de bepaling, dat alle Staatsambtenaren en krijgsofficieren lid van de Hervormde Kerk moesten zijn. De Kommandant van het distrikt Rustenburg in 1859 was de heer S. J. P. Kruger, de latere Staatspresident, die reeds in genoemd distrikt grote invloed had. Sommigen meenden, en volgens de toen geldende wetten zeer terecht, dat zijn kommandantschap onwettig was, daar hij lid was van de Gereformeerde Kerk onder Ds. Postma. Deze bepalingen van de Wet des lands gaven niet alleen aanstoot, maar waren voor leden der Gereformeerde Kerk zeer hinderlik, en die Kerk was volkomen in haar recht, toen zij bij de Overheid des lands pogingen aanwendde, om verandering hierin te krijgen. Daar dit door een ongelukkige samenloop van omstandigheden in dezelfde tijd was als de burgeronlusten van 1862—64, hebben velen in die dagen in sommige streken des lands er verband tussen gezocht en verband tussen gelegd.

Het was in een memorie op 24 Junie 1861 aan de Uitvoerende Raad, dat de Gereformeerde Kerk verzocht om verandering te krijgen, zodat het niet meer nodig was de huweliksgeboden van de Gereformeerden ook in de Hervormde Kerk af te lezen, noch de huweliksgelden te storten bij de Hervormde Kerk. Het antwoord was, dat de Uitvoerende Raad de zaak „ter „overweging" aan de Algemene Kerkvergadering zou voorleggen. De Kommissie van de Algemene Kerkvergadering heeft op 3 Augustus 1863 te midden van de stormen van de uitgebroken burger-onlusten hierover gehandeld, waarop door die Kommissie, onder voorbehoud van de goedkeuring van de Algemene Kerkvergadering, bij de Uitvoerende Raad werd aanbevolen het verzoek van de Gereformeerde Kerk toe te staan. De Kommissie is zelfs nog verder gegaan, en heeft bij de Uitvoerende Raad

onder de aandacht gebracht als haar gevoelen, dat het billik zou zijn de Kerk onder leiding van Ds. Postma ook in de geldelike zaken te ondersteunen daar die Kerk „ook voldoet „aan art. 20 der Grondwet", dat wil zeggen, daar die Kerk dezelfde belijdenis heeft als de Staatskerk, zoals uitgedrukt in genoemd artikel van de Grondwet. [1]) De Algemene Kerkvergadering van 12 Oktober 1863, heeft de aanbeveling van de Kommissie aangaande de huweliksgeboden en trouwgelden goedgekeurd en bekrachtigd.

Toen in diezelfde tijd de burgeronlusten uitgebroken waren, en het volk verdeeld was in twee kampen, de aanhangers van Kommandant-Generaal Schoeman en van Kommandant Paul Kruger, waarvan de laatsten ijverden om de wettelike bepalingen te wijzigen, zodat ook leden van de Gereformeerde Kerk staatsbetrekkingen konden bekleden, meenden velen, dat Paul Kruger zijn Kerk de Staatskerk wilde maken. [2]) Zo kwam de Landdrost van Rustenburg, de heer P. van Staden, op 15 Februarie 1864 aldaar in de Kerkeraadsvergadering, met de vraag, of men wist „dat er eene oorlog in de Republiek bestaat om de Kerk", waarop „eenparig *neen*" geantwoord is. Reeds in September 1862, toen de moeilikheden aan de gang waren, heeft Kommandant-Generaal Steph. Schoeman aan Kommandant Jan Viljoen van Marico geschreven, dat Paul Kruger van plan was „om Ds. van der Hoff en al „*onze* leeraaren te verjagen". [3]) Kommandant Viljoen van Marico, een warme aanhanger van de Hervormde Kerk, van wie wij

---

[1]) Notulen van de Kommissie der Algemene Kerkvergadering, 31 Julie 1862 en de volgende dagen.

[2]) Het medegedeelde in de zogenaamde „*Gedenkschriften van Paul „Kruger*" op blz. 46, als zou de Hervormde Kerkeraad van Pretoria een besluit genomen hebben waarbij het stemrecht ook aan de Gereformeerden toegekend werd, behoort tot het rijk der legenden, en kan moeilik afkomstig zijn van President Kruger.

[3]) J. F. van Oordt: *Paul Kruger en de opkomst der Zuid-Afrikaansche Republiek*, blz. 109. — Deze beschouwing van Genl. Schoeman is waarschijnlik ontstaan door een brief van Ds. Postma aan de Uitvoerende Raad op 31 Julie 1862, waarin hij verzocht om de Staatskerk af te schaffen, als zijnde een *Staatskerk* „onbijbelsch en wereldsch", en „de grondlegging „van martelisatie", Staatsarchieven, R. 286/62.

de naam nog meermalen zullen tegenkomen, heeft daarop zijn burgers tegen Kruger verzameld. Het wezenlike van deze burgerkrijg, alsmede de vraag in hoeverre de bekende H. T. Bührmann in het voorbereidend stadium brandstoffen voor het ontvlammen daarvan bijeen gebracht heeft, laten wij rusten, daar de Kerkkwestie er verder niets mee te maken heeft.

Het lidmaatschap van de Gereformeerde Kerk heeft men in de Hervormde Kerk in die dagen niet ten volle erkend. De Gereformeerde Kerk was een Afgescheiden Kerk, en als zodanig een sectariese Kerk. De vraag deed zich daarop voor, hoe te maken wanneer bij gemengde huweliken het lid van de Gereformeerde Kerk wenste over te komen naar de Hervormde Kerk, moest het lidmaatschap dan erkend worden? Hierop heeft de Algemene Kerkvergadering van September 1864 geantwoord, dat in zulke gevallen zij, die naar de Hervormde Kerk wilden terugkomen, weer op de gewone wijze als lidmaten moeten worden voorgesteld, welke bepaling in 1869 in de Kerkwet opgenomen is. In 1882 is dit besluit door de Algemene Kerkvergadering ingetrokken, zodat van toen af het lidmaatschap van de Gereformeerde Kerk erkend werd. [1])

Het was eerst in 1869, tien jaar na het ontstaan van de Afscheiding, dat de Gereformeerde Kerk, bij wijze van een apologie, een „openbare verklaring" in het licht zond, met het doel de Afscheiding te rechtvaardigen bij de Afgescheiden Kerk in Holland, waar twijfel gerezen was over de noodzakelikheid van de Afscheiding in Zuid-Afrika. In de openbare verklaring, die nog steeds als een officieel stuk achter de Kerkorde van de Gereformeerde Kerk gedrukt wordt, en nog steeds van kracht is, wordt verklaard, dat de Hervormde Kerk een „bedorven kerkgemeenschap" is, ja nog meer, „de valsche Kerk" is, en daarom, zo wordt er gezegd, heeft men zich van die Kerk afgescheiden. Deze openbare verklaring is ten volle in

---

[1]) De Gereformeerde Kerk, die zich feitelik als de enige ware Kerk beschouwt, en de Hervormde Kerk officieel nog steeds de „valse Kerk' noemt, erkent niet het lidmaatschap van de Hervormde Kerk, evenmin als dat van de Nederduits Gereformeerde Kerk. Zie Die Kerkblad van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, 15 Julie 1924, blz. 3.

strijd met de waarheid, en is een uitvindsel van tien jaren na de Afscheiding, toen die Afscheiding bij de geloofsgenoten in Holland gerechtvaardigd moest worden. Indien het waar was, wat in die openbare verklaring gezegd wordt, nl. dat men zich van de Hervormde Kerk heeft afgescheiden wegens de overtuiging, dat zij de „valsche Kerk" was, heeft men in 1859 al heel zonderling gehandeld, door in de Akte van Afscheiding [1]) als wens uit te spreken, „dat de broederliefde „tusschen de wederzijdsche Gemeenten niet verflaauwe, maar „steeds meer en meer aangekweekt worde, verdragende elkander „in liefde omtrent het bestaande verschil. En God geve, dat „wij nog eens allen één worden zowel in dienst als in leer".

Het is toch moeilik aan te nemen, dat, als men, zoals nog steeds officieel verklaard wordt, zich afgescheiden heeft omdat de Hervormde Kerk de „valsche Kerk" was, toch tot God zou bidden om de versterking van de liefde tussen de ware Kerk en de valse Kerk! Neen, het is in strijd met de waarheid zoals in de openbare verklaring nog steeds verklaard wordt, dat men zich heeft afgescheiden van de Hervormde Kerk, omdat zij de valse Kerk is. In de Akte van Afscheiding bad men „God geve, dat wij nog eens allen één worden, zowel in „dienst als in leer". In de leer was men het eens, maar niet in de dienst, want in de Hervormde Kerk zong men bij de openbare eredienst ook Gezangen. De Afscheiding was dus louter en alleen een Gezangen-kwestie. Deze openbare verklaring, dat de Hervormde Kerk de valse Kerk is, is in de praktijk des levens ook een dode letter. De verhouding tussen de Gereformeerde Kerk en de Hervormde Kerk is steeds beter geworden en een kerkelike strijd was er tussen de Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken niet meer: de strijd zou voortaan zijn tussen de Hervormde en de Ned. Gereformeerde Kerken. De samenwerking, waar mogelik, werd hartelik, hoewel men niet altijd de mond vol heeft over „samenwerking" wat dan ook niet inhoudt de absorbsie van de ene groep door de andere.

---

[1]) Gedrukt o.a. in het *Gedenkboek der Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika*, blz. 36.

De Verhouding tot de Nederduits Gereformeerde Kerk.

De scheuring onder Ds. Cachet heeft in die dagen bij verschillende predikanten in de Kaap Kolonie de wens doen geboren worden, om toch meer met de Transvaalse toestanden op de hoogte te komen. Het maakte een vreemde indruk, en daar Ds. Cachet gelegitimeerd predikant was van de Kaapse Kerk, was men geneigd onvoorwaardelik het zegel van goedkeuring aan zijn werk te hechten, te meer, daar men, zoals reeds gezegd, aldaar niet bezield was met een overdreven liefde voor de Hervormde Kerk. Toch was men aan de andere kant huiverig om zo maar dadelik alles goed te keuren, daar Ds. Cachet was opgetreden zonder enige lastbrief van de Kaapse Kerk. Daarom meenden enige predikanten in de Kaap Kolonie niet beter te kunnen doen, dan twee jonge proponenten, de heren A. Hofmeyr en J. P. Jooste, pas afgestudeerd aan de Kweekschool te Stellenbosch, naar Transvaal te zenden, om ter plaatse een onderzoek in te stellen. Men had hun in de Kaap Kolonie aangeraden, de reis door de Republiek zo te doen, dat zij pas aan 't einde daarvan Ds. Cachet zouden ontmoeten, want dan konden hun indrukken en bevindingen zuiverder zijn. Dit was juist wat Ds. Cachet wilde verhinderen, en toen hij van hun komst vernam, schreef hij hun een brief, die zij bij hun aankomst in de Republiek te Potchefstroom zouden vinden, „regelrecht naar Utrecht te komen, „(een reis van p. m. 40 uur te paard) en hen aanbood, terstond „met hen op reis te gaan, en desnoods de geheele Republiek „door te trekken". [1]) Jammer was het, dat zij aan het schrijven van Ds. Cachet gevolg hebben gegeven, zodat het „onderzoek" van deze twee onervaren jonge mannen daarin bestond, dat zij de Republiek in gezelschap van Ds. Cachet doorreisden, en aan zijn demonstraties tegen de Hervormde Kerk deelnamen, hetgeen allesbehalve een onderzoek was, doch een medewerken aan het onheilig werk der scheuring, waardoor het misverstand bij de Kaapse Broeders aangaande de Hervormde Kerk nog vergroot is.

Het was in het jaar 1868, dat Ds. Lion Cachet de Republiek

---

[1]) F. Lion Cachet: *Vijftien jaar in Zuid-Afrika,* Deel II, blz. 157.

met de beide genoemde proponenten doorkruiste. In Marico hadden zij een ontmoeting, die niet dan met gemengde gevoelens geboekstaafd wordt, doch die heel belangrijk is, daar het doet zien in hoe grote mate er bitterheid gezaaid was in Transvaal van wege de scheuring. Ds. Cachet was opzettelik naar het distrikt Marico gegaan, om te zien, of hij zich in die streek een Gemeente kon verzamelen. De weg leidde langs Groot Marico waar hij het distrikt zou binnenkomen. Daar wachtte de heer Frans Joubert, [1]) in de wandeling genoemd Vaal Frans, hem op met nog andere mannen te paard, ten einde te beletten, dat hij het distrikt zou binnenkomen om ook daar scheuring te maken. Dit was Ds. Cachet ter ore gekomen, waarop hij langs een andere weg het distrikt binnen ging. In die dagen was de Kommandant van Marico de heer Jan Viljoen, [2]) een man van grote invloed in die gewesten. Hij had in 1862 en '63 de burgeroorlog meegemaakt, en gezien hoe er toen broederbloed gevloeid had, waarmee men de Afscheiding onder Ds. Postma in verband had willen brengen, hetgeen maakte, dat hij gedetermineerd was een Kerkelike scheuring in Marico te voorkomen. Toen hij vernam, dat Ds. Cachet in aantocht was, zond hij de volgende schriftelike boodschap aan de wagendrijver van Ds. Cachet:

GROOT MARICO, 1868, den 12 Augustus.

Myn Heer J. Bleggenhoud,

Vernomen hebbende, Dat U weg is om de Heer Cazet af te halen om alhier kerk te houden. Uit wien hebt Gy de Reg gekrygen om Predikanten hier te bringen en myn wyk zonder kennis of order? Nu Myn Heer ik

---

[1]) Geboren in 1826, was in 1849 in dat distrikt gekomen, waar hij dus een van de oudste inwoners was. Zie over hem de Almanak van de Ned. Herv. Kerk 1923, blz. 143—145, waar ook zijn portret voorkomt. In verband met de latere Kerkvereniging zullen wij weer veel van hem horen.

[2]) Geboren in 1812, was een der Voortrekkers, vocht te Boomplaats in 1848 waar hij gevangen genomen werd, en na drie maanden weer vrijgelaten; vestigde zich in 1849 in het distrikt Marico.

zoude U Raden als een Vriend om de heer Cazet op ontfangs dezer weder terug te bringen om alle onaangenaamheden voor te komen. Ten Slotte het zal niet toegelaten dat hier zal kerk gehouden worden door den Heer Cazet in myn wyk.

U Vriend,
J. H. Viljoen,
Commandant Marico.

Toen Ds. Cachet dit gelezen had begon hij te lachen en zeide: „Jan Viljoen is gek. Ik zal Kerk houden waar ik wil”. Te Maricosdrift kwam Kommandant Viljoen hem persoonlik tegen, en poogde tevergeefs Ds. Cachet te dwingen om terug te gaan. Daarop zond hij het volgende briefje aan Ds. Cachet:

Groot Marico, den 12 Augustus, 1868.

WelEdele Heer Cazet,

Zoo als ik gezegt heeft ik hoop UE. zal my niet verder moelykheden aandoen zoo als U gedaan hebt. Zoo als ik gesegt heeft daar sterf ik by. Zoo gelas ik UE. om dadelik terug te gaan.

U Vriend,
J. H. Viljoen,
Commandant Marico.

Ds. Cachet en Ds. Jooste vervolgden hierop hun weg des nachts te voet naar het huis van de heer Snow waar Ds. Cachet zijn Kerk besteld had. Toen Kommandant Viljoen dit de volgende dag merkte, ging hij hem achterna, en wilde hij, met geweld dreigende, Ds. Cachet beletten daar de godsdienstoefening te houden, wat echter niet geholpen heeft. De volgende dag ging Ds. Cachet verder met zijn wagen, die hem intussen weer had ingehaald, en te Kwaggafontein kwam Kommandant Viljoen weer bij hem, en toen zijn zoon Petrus Viljoen en een zekere Erasmus Ds. Cachet wilden verhinderen verder te gaan, en deze geen gehoor wilde geven, stormde de Kommandant op hem af en gaf hem met de sjambok twee slagen op zijn linker schouder, waarop hij zich met zijn reisgenoten door de man-

schappen van Kommandant Viljoen een eind liet weg brengen, hem aldus door geweld belettende te Groot Marico te preken. [1]) Ds. Cachet ging verder, en richtte in het zuidelik deel van Marico een kleine Gemeente op, die echter nooit van enige betekenis was. Dit voorval, weinig verheffend als het was, tekent de bitterheid.

Hierop is proponent Jooste naar Potchefstroom (Hartebeestfontein) beroepen en de proponent Hofmeyr naar Lijdenburg. De eerste nam het beroep aan en de laatste bedankte.

Ds. Jooste vooral zou in Transvaal een droeve rol spelen, zowel tegen de Hervormde Kerk als tegen de Overheid des lands. Toen hij in de Republiek kwam, stelde Ds. van der Hoff de predikstoel van Potchefstroom tot zijn beschikking, en gaf hem te kennen, dat hij van een beroep in een van de vakante Gemeenten van de Hervormde Kerk verzekerd kon zijn, als hij maar geen deel wilde nemen aan het verscheuren van de eenheid der Kerk. [2]) Doch Ds. Jooste vestigde zich liever te Potchefstroom tegen Ds. van der Hoff, waar hij op 25 December 1868 door Lion Cachet geordend werd en al dadelik begon met een vinnige strijd op kerkelik gebied te openen. Ds. van der Hoff was een van zijn mikpunten, en hij deed zijn best om te zoeken of hij niet wat vinden kon om hem openlik te beschuldigen. Nadat hij ongeveer 18 maanden te Potchefstroom was, zette hij de strijd met kracht voort, doch nam tot het bereiken van zijn doel de toevlucht tot een der minderwaardigste daden, waaraan zich een christenleraar schuldig maken kan. Het was op Zaterdagmiddag, 16 Julie 1870, toen Ds. van der Hoff in de Hervormde Kerk de voorbereidingspredikatie hield voor het Nachtmaal, dat de volgende dag stond gevierd te worden. In de dienst was ook Ds. Jooste verschenen, en had zich „zorgvuldig schuil gehouden", zodat Ds. van der Hoff hem niet kon opmerken. [3]) De preek van

---

[1]) Zie ook de Kerkbode, 27 Februarie 1924, blz. 272—275.

[2]) Ds. D. van der Hoff: *„Openbrief aan Ds. J. P. Jooste in antwoord „op de zijne"* in 1871, blz. 4.

[3]) Dit minderwaardig voorval, waarop Ds. Jooste zich een jaar later nog zou verhovaardigen, beschrijft hij zelf in zijn Openbrief aan Ds. D. van der Hoff in 1871, blz. 7 en 8.

Ds. van der Hoff was over de woorden van de Stokbewaarder van Filippi in Handelingen 16 : 30: „wat moet ik doen, opdat „ik zalig worde?" Van de hoofdpunten van die preek heeft Ds. Jooste in zijn schuilplaats „met papier en potlood zorg„vuldig aantekening gehouden", zoals hij zelf verhaalt. Na afloop was hij verontwaardigd, want Ds. van der Hoff had volgens hem „dat heerlijke Bijbelwoord zoo verslapt en ver„waterd", dat hij met „een gloed van verontwaardiging in de „borst" de pen tegen hem opvatte, eerst onder de schuilnaam „Veritas", daarna in een Open brief.[1]) Volgens die preek moest hij Ds. van der Hoff beschuldigen van liberalisme, niet om wat hij gezegd had, maar om wat hij niet gezegd had. Die „Openbrief" bevatte nog verschillende andere beschuldigingen en aanklachten. In 1853, toen Ds. van der Hoff in de Republiek kwam, vond hij volgens Ds. Jooste daar „opregt-gezinde „maar eenvoudige menschen, die met eenige vooroordeelen „tegen het Britsch gezag bevangen waren", en van die „voor„oordeelen" zou Ds. van der Hoff gebruik gemaakt hebben om de mensen „afvallig" te maken van de „Kaapsche Synode" met het doel echter om het liberalisme in te voeren.[2]) De beschuldigingen van liberalisme en modernisme die hij verder in die Openbrief aanvoerde, alsmede de theologiese bewijsgronden waarmede hij die beschuldigingen wilde staven, tonen echter niet veel kennis van de centrale gedachte, waar het in het liberalisme en modernisme om gaat.

Ds. van der Hoff heeft Ds. Jooste geantwoord, eveneens in een „Openbrief". Op de beschuldiging van de mensen afvallig gemaakt te hebben van de Kaapse Synode om het liberalisme te kunnen invoeren en met 't oog daarop munt geslagen te hebben uit de „vooroordeelen tegen het Britsch gezag", van de Transvaalse bewoners heeft Ds. van der Hoff geantwoord:[3])

---

[1]) In Mei 1871. Van die brief, gedrukt te Potchefstroom bij J. P. Berrius, is een eksemplaar in het bezit van de schrijver dezes, alsook van het antwoord van Ds. van der Hoff.

[2]) Openbrief, blz. 2.

[3]) Openbrief van Ds. van der Hoff, blz. 1 en 2.

De oorzaak van dien afval is de gemeente. Tot getuigen roep ik op al de oude emigranten, die destijds de drijvers van die zaak waren. Ik zal hier enkelen bij name noemen, als: Ph. Snijman, Ph. Schutte, Gerrit, Paul en Douw Kruger, G. Engelbregt, Th. Steyn, J. Kok, Wijnand Smit, D. Jacobs, de famielien Wolmarans, Lombard en anderen. Ge kunt ook aan onzen Staatspresident vragen wat zijn overleden vader hem kort voor zijn dood op het hart heeft gedrukt, nl.: „Om wel toe te zien dat ik mij niet onder de Kaapsche Synode moest verbinden".

Later, toen ik inzag, dat de scheiding van de Synode een gewenschte zaak was, heb ik ijverig daarvoor gewerkt. Nooit heb ik mij echter tot dat einde van onwaarheden bediend, zooals de Kerkeraad van Lijdenburg het doet voorkomen. Wat ik onder anderen van de Synode gezegd heb, dat zij onder den invloed van het Britsch gezag stond, en wat ik verklaard heb van een eed van getrouwheid aan het Britsch gezag, dien men wilde dat ik zou afleggen, dat is alles de waarheid. Tijdens mijn legitimatie aan de Kaap vroeg de Actuarius der Synode mij om zoodanigen eed af te leggen. Op afraden echter van predikant Heyns heb ik geweigerd.

Ik heb dus de menschen alhier nooit iets wijs gemaakt met het doel om de afscheiding te bevorderen. En al Uwe documenten die mij van zoo iets en van nog vele andere dingen beschuldigen, zijn niets anders dan producten, in de pen gegeven door de hatelijkste partijdigheid tegen mij. En wat betreft het doel der scheiding, dat was niets anders dan eene uitmuntende zorg om de vrijheid en onafhankelijkheid der emigranten te bewaren, maar niet, zooals gij herhaaldelijk beweert, het invoeren van het liberalisme. Aan zulk een gruwel werd destijds volstrekt niet gedacht."

Verder vervolgt Ds. van der Hoff onder het hoofd:

Het afbreken der Gereformeerde Kerk alhier. [1])

Die zaak trok ik mij meer aan en begin terstond met de

---

1) Blz. 2 en 3.

verklaring, dat ik die Kerk niet afgebroken maar wel opgebouwd heb. Vóór mijne komst alhier werd zij jammerlijk verwaarloosd. Toen de Emigranten zich hier gevestigd hadden, wilde de predikant Taylor, van Cradock, hen komen opzoeken. De Synode echter belette hem hier heen te gaan. Eindelijk gaf zij hem daartoe verlof, doch onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij geen kinderen zou doopen of aannemen, dat hij zich alleen bij zijn predikwerk moest bepalen en volstrekt geen sacramenten mogt uitdeelen. Later kwamen nu en dan enkele leeraars hen in vliegende haast bezoeken, met zeer veel lust om leeuwen en tijgers, kamelen, olifanten, en rhenosters, buffels en elanden te zien en zoo mogelijk een van die wonderdieren te schieten, maar met zeer weinig lust om zich geheel en al aan de belangen der kerk toe te wijden. Niet een enkele had voor onze arme herderlooze kerk alhier zooveel over, dat hij zich aan haar als vast leeraar verbinden wilde. Hoe men hen ook bad en smeekte, 't was alles vruchteloos! Wel mooije en fraai klinkende beloften, maar geen hulp.

Toen ik reeds eenigen tijd hier was, beriep de gemeente van Rustenburg Ds. Andrew Murray, en zijn antwoord was, dat hij het beroep in zulk een *onbearbeide* gemeente niet kon aannemen. Later bleek waarom hij dat niet kon. Hij had, over Worcester heen, de Kaapstad op het oog. En toen men uit de Kolonie geen leeraars krijgen kon is onder mijne leiding en medewerking gezorgd dat zij uit Holland zijn gekomen. Daarna, toen de kerk alhier reeds van een viertal leeraars voorzien was en toen hier meer en meer orde en veiligheid onder eene bestaanbare wet begon te heerschen en toen het pad gebaand en effen was, toen kwamen er velen uit de Kolonie en van elders zich hier indringen, en door die indringers, zooals gij en Uwe geestverwanten, is de kerk hier vaneen gescheurd en afgebroken.

En dan eindigt hij met de woorden: [1])

---

[1]) Blz. 11 en 12.

> Uwe beleedigende taal, die gij voert tegen de gansche gemeente van de Transvaal, alsof zij de onnoozelste en domste menschen waren, die zich zoo makkelijk en zoo spoedig door mij om den tuin lieten leiden en die slechts met eenige vooroordeelen tegen het Britsch gezag bezield waren, — alsmede Uw zorgvuldig schuil houden om mij onder mijne preek in de kerk te komen beluisteren, en nog eenige andere dingen, ga ik met verachtend stilzwijgen voorbij en eindig met de verzekering, dat ik voortaan in 't geheel van Uw geschrijf tegen mij geen notitie meer zal nemen.

Zoals vanzelf spreekt, heeft dit alles er toe bijgedragen de gapende klove breder en dieper te maken.

In een vorig hoofdstuk is uiteengezet, hoe de zendeling Stephanus Hofmeyr in het Zoutpansbergse nog in de dagen vóór de Afscheiding onder Ds. Cachet begonnen was met rondom zich een soort van blanke Gemeente te verzamelen. [1]) Het spreekt dan ook vanzelf, dat Ds. Cachet tot het bereiken van zijn voorgenomen doel zich in verbinding stelde met Stephanus Hofmeyr, en deze wederkerig belang stelde in het werk van Ds. Cachet. In 1868 had Hofmeyr te Potchefstroom deelgenomen aan de ordening van Ds. Jooste, in de Kerk van de Weslyaanse predikant Ludorf, de negrophilus, die in het jaar daarop met de Regering van de Republiek in botsing kwam, doordat hij zijn pen tegen haar opnam. Met ingenomenheid deelt Steph. Hofmeyr de blijdschap mede van Ludorf in verband met de komst van Ds. Jooste: „dat de Heere toch ook „in Transvaal mannen naar Zijn hart wilde zenden". Trouwens, voor Stephanus Hofmeyr waren de Ned. Gereformeerden de mannen naar Gods hart, de Hervormden de afgedwaalden, voor wier bekering biduren gehouden moesten worden. Het jaar daarop hebben Di. Cachet en Jooste aan de zendingspost van Hofmeyr een bezoek gebracht, en hem aangemoedigd voor de blanken kerk te houden. [2]) Hoe Stephanus Hofmeyr her-

---

[1]) Zie hierover blz. 35-36.

[2]) Steph. Hofmeyr: *Twintig jaren in Zoutpansberg*, blz. 101.

naaldelik probeerde prozelieten te maken onder de Hervormden, is reeds gezegd. Het bezoek, dat Ds. Neethling van Stellenbosch in 1871 heeft gebracht aan de zendingstasie van Stephanus Hofmeyr heeft ook veel kwaad bloed gezet. Niet dat men in de Hervormde Kerk iets op dat bezoek tegen had, maar de houding van Ds. Neethling heeft ergernis gegeven. Hij was in de Kaap Kolonie lid van de Zendingskommissie, en stond als zodanig in nauwe verbinding met het zendingswerk, dat de Kaapse Kerk in Transvaal deed. Er waren twee zendingsposten, een in het distrikt Rustenburg, waar de zendeling Gonin arbeidde, en de andere in Zoutpansberg. In 1861 had Ds. Neethling aan de Kerkeraad van Rustenburg per brief gevraagd om geldelike ondersteuning, waarop de Kerkeraad besloot met de volgende Nachtmaalsviering een kollekte voor dat doel te houden, hetgeen door Ds. Smits gedaan is, een bewijs, dat men niet antipathiek gezind was. Toen Ds. Neethling in 1871 de zendingsposten in de distrikten Rustenburg en Zoutpansberg bezocht, was hij geheel anders gezind. Hoe hij zich in het dorp Rustenburg gedroeg, wordt ons door een der toenmalige Kaapse predikanten, [1]) die eveneens dat zelfde jaar Transvaal bezocht, aldus verhaald:

> Hij (Ds. Neethling) gaat naar de Transvaal ten behoeve der Zendingzaak onder de Kaffers, met het doel het rijk van Christus uit te breiden, doch weigert ten eenenmale, te Rustenburg, hoe dringend ook door de kerkeraad daartoe aangezocht, voor eene gemeente te prediken, in wier oprichting hij een voornaam aandeel had, omdat die gemeente tot de Hervormde Kerk behoort, niettegenstaande het overbekend is, dat haar leeraar even rechtzinnig is als, indien niet meer dan, hij (Ds. N.) zelf. Zelfs wilde hij niet anders dan *incognito* (waarom?) een godsdienstoefening der Hervormden bijwonen. Dat zulk een bejegening van een leeraar uit een zusterkerk weinig geschikt is om liefde en sympathie aan te kweeken, behoeft geen bewijs.

---

[1]) Nl. Ds. T. F. Burgers, die in 1872 als Staatspresident van de Zuid-Afrik. Republiek zou optreden, in zijn „*Schetsen uit de Transvaal*”, blz. 29.

Aan het einde van zijn „Schetsen" zegt de heer Burgers nog: [1])

> Die eene jonge maatschappij met de godsdienst zegenen wil, doe haar de zoete vruchten er van proeven, verwarme haar hart met den gloed der christelijke liefde en late een licht der waarheid voor haar schijnen, doch stake de handelwijze van mannen, zooals Ds. Neethling van Stellenbosch. Wanneer zulke menschen bijvoorbeeld de broederhand gaan reiken aan een boel half gechristianiseerde Kaffers, dan doen zij wel, maar als zij die broederhand weigeren aan eene christelijke broederschap en die den rug toekeeren, dan maken zij kerk en godsdienst tot een spot.

Op de Kaapse Synode van 1873 heeft Ds. Neethling volgens een toenmalig courantenverslag [2]) hierover gezegd:

> Hij (Ds. N.) was in de Transvaal geweest, maar had geen vrijmoedigheid gehad, broederschap te houden met de predikanten van de Hervormde Kerk aldaar. Hij wilde in die Kerken niet preken. Vandaar dat President Burgers gezegd heeft, dat hij (spreker) met barbaren gemeenschap hield, maar niet met christenen. Die beschuldiging werpt hij (spreker) van zich.

Dit wordt hier niet aangehaald, om die onaangename dingen uit het verleden weer in herinnering te brengen, maar om te doen verstaan, hoe het optreden van sommige Kaapse predikanten rijkelik er toe bijgedragen heeft, de broederband tussen de Hervormde Kerk en moederkerk van de Kaap te verslappen, terwijl aan die predikanten te midden van die veelbewogen tijden op kerkelik gebied in Transvaal niet de eer kan gegeven worden als vredestichters te zijn opgetreden, waartoe zij zulke schone gelegenheden hadden. Deze dingen behoren echter tot het verleden; Zuid-Afrika en Transvaal beleven een andere tijd, de kerkelike vragen zijn van een andere aard; de tijd is voorbij, dat Kerk en Politiek tot op zekere hoogte een be-

---

[1]) Blz. 36

[2]) Nl. van *Het Volksblad.*

heersende invloed op elkander hebben. In Transvaal is het oude voorbij gegaan, en is het alles nieuw geworden, en deze dingen behoren tot dat voorbijgegane. Waar men in de tegenwoordige tijd, mede door het schokkend wereldgebeuren, zo snel leeft, bekommert men zich menigmaal niet om dat verleden. En toch, in dat verleden ligt het heden, en de kerkelike verhoudingen van de tegenwoordige tijd kunnen zonder kennis van dat verleden niet begrepen worden. Indien men in de Kaap Kolonie in die dagen beter op de hoogte was geweest van de toenmalige toestanden in Transvaal, dan had men anders gehandeld tegenover de Hervormde Kerk; dan was menige strijd niet gestreden, menig leed niet geleden, en was menige klove niet ontstaan.

Het was op de Algemene Kerkvergadering van 1869, dat de Kerkeraad van Pretoria het volgende beschrijvingspunt had ingediend: [1])

> Aangezien omtrent het jaar 1863 door het Bestuur der Kaapsche Geref. Kerk onze Kerk alhier voor een zusterkerk erkend is, en niettegenstaande dat, zonder voorkennis onzer Kerkbesturen, jonge proponenten worden ingevoerd, die door verdachtmaking en veroordeeling scheuring en verwarring veroorzaken, zoo neme de Vergadering eenigen waardigen stap, om naar deze wijze van handelen te onderzoeken en daarover haar gevoelen uit te brengen.

Dit beschrijvingspunt was de aanleiding, dat de Vergadering besloot aan de Synode van de Kaapse Kerk een eksemplaar van de Kerkwet toe te zenden, en tevens kennis te geven, dat de Hervormde Kerk met de Kaapse Kerk in een broederlike en vriendschappelike verhouding wenst te staan. Ds. van der Hoff had van te voren opgemerkt, dat de band kon bestaan door het over en weer zenden van afgevaardigden naar de hoogste Kerkvergaderingen. Op ondubbelzinnige wijze stak de Hervormde Kerk andermaal de broederhand uit tot de Kaapse Kerk. Het schrijven van de Hervormde Kerk hierover werd

---

1) Gedrukte Notulen, blz. 18 en 19.

in 1870 in de Kaapse Synode ter tafel gelegd. Op de agenda van die Synode was ook een beschrijvingspunt, waarin gevraagd werd om twee predikanten naar Transvaal te sturen „om aldaar „de handen der voor de waarheid strijdende broeders te sterken, „en te doen wat mogelijk is, om hen te ondersteunen". Met die „voor de waarheid strijdende broeders" werd bedoeld de Ned. Gereformeerden, wat zoals vanzelf spreekt, inhield, dat men in de Hervormde Kerk niet voor „de waarheid" zou zijn. Bij de behandeling van dit beschrijvingspunt, tezamen met de brief van de Hervormde Kerk, waren het vooral Ds. Steytler en Ds. Neethling, die op minachtende wijze over de Hervormde Kerk spraken, als van de „zoogenaamde" Hervormde Kerk. [1]) De Synode besloot twee afgevaardigden naar Transvaal te zenden, zowel naar de Hervormde Kerk als naar de Ned. Gereformeerde Kerk, „ten einde onderzoek te doen naar den „waren stand der kerkelijke zaken aldaar". Het was een prachtige gelegenheid, die de Kaapse Synode had, om de band met de Transvaalse dochter te versterken, om bij te dragen tot de liefde en de vrede op het Kerkelik erf in Transvaal.

Maar de ongelukkige keuze van de twee af te vaardigen predikanten, maakte dat die zending er toe bijgedragen heeft, om de verwijdering groter te maken. De keuze van de vergadering viel op Ds. J. H. du Plessis van Cradock, en Ds. A. Steytler van Uitenhage, beiden bekend als tegenstanders van de Hervormde Kerk. Bovendien had vooral Ds. Steytler meer dan eens, en ook op deze vergadering, door zijn minachtend en verdachtmakend spreken over de „dusgenaamde" Hervormde Kerk, zich reeds zodanig gekompromitteerd, dat hij zeker niet de aangewezen man was, om naar Transvaal gestuurd te worden, ten einde ook de Hervormde Kerk te ontmoeten. Ware de keuze gevallen op predikanten als Dr. P. E. Faure, Dr. A. Roux of Dr. J. J. Kotzé, van Richmond, of op anderen, die niet zo antipathiek tegen de Hervormde Kerk stonden, dan had er misschien wat goeds uit kunnen geboren worden.

Toen men in Transvaal van de komst van de deputatie vernam, en tevens dat hij bestond uit Ds. du Plessis en Ds.

---

[1]) Verslag in *Het Volksblad.*

Steytler, was men vrijwel overtuigd van het nutteloze daarvan. De deputatie werd op Zaterdag, 20 April te Potchefstroom verwacht, en nu had men het van Hervormde zijde zo geregeld, dat de beide predikanten gevraagd zouden worden des Zondags in de Hervormde Kerk te preken, in de stellige overtuiging, dat zij weigeren zouden, waardoor een nutteloze samenkomst niet behoefde plaats te vinden. [1])

Het was echter eerst op Maandag, 22 April, dat Ds. du Plessis en Ds. Steytler te Potchefstroom aankwamen. Een groot gedeelte van de Gemeente uit het distrikt was ook aanwezig, alsook de Kommissie van de Algemene Kerkvergadering, want van de Hervormde zijde wilde men, dat de deputatie een wettig lichaam van het bestuur der Hervormde Kerk zou aantreffen. Op Dinsdag, 23 April had de samenkomst van de Kommissie der Alg. Kerkvergadering met de heren du Plessis en Steytler plaats in de Hervormde Kerk, in het bijzijn van vele Kerkeraadsleden en gemeenteleden. [2]) De deputatie begon met te vragen naar de oorzaak waarom de Hervormde Kerk zich had losgemaakt van de Kaapse Synode. Ds. van der Hoff werd beschouwd als de bewerker daarvan, en ook nog heden ten dage wordt door sommigen, wegens gebrek aan kennis van de historiese feiten, hetzelfde geleraard. Op deze samenkomst is het afdoende bewezen, dat niet Ds. van der Hoff, maar de Gemeente die losmaking gewild had. Tot getuige riep Ds. van der Hoff enige aanwezige oude Voortrekkers op, Kerkeraadsleden en Gemeenteleden, die in de samenkomst getuigden, dat het niet Ds. van der Hoff was, maar zij, die zich niet onder de Kaapse Synode hadden willen stellen. Het was de wil van de Gemeente, die als een vrij volk in het Kerkelike niet aan het Brits Bestuur onderworpen wilde zijn.

Vooral kon de deputatie het niet verdragen, dat men in de Hervormde Kerk in het jaar te voren toegelaten had, dat Ds. Burgers van Hanover daar predikte. Hij was een ketter, en in de Hervormde Kerk had men de kansels voor hem ge-

---

[1]) Volgens een nog voorhanden zijnde brief van Ds. van Warmelo aan Ds. Smits.

[2]) Van de samenkomst is ook nog een verslag verschenen door een „oog- en oorgetuige" in *Het Volksblad* van 21 Mei 1872.

opend. De Kommissie van de Algemene Kerkvergadering vroeg hierop aan de deputatie, of Ds. Burgers nog predikant was van de Kaapse Kerk, en of hij nog zitting had in de Kaapse Synode, hetgeen toestemmend beantwoord werd, waarop de Kommissie te kennen gaf, dat het enige predikant, wie hij ook zijn moge, zitting hebbende in de Kaapse Synode, zou toegelaten worden om voor de Hervormden te prediken. Immers, de Hervormde Kerk had niets te maken met de processen in de Kaapse Synode. Als iemand onwaardig was om zitting te hebben in de Kaapse Synode, kon men hem immers van onrechtzinnigheid aanklagen, en de kerkelike tucht op hem toepassen. Zolang dit niet gedaan was, kon men toch moeilik in de Hervormde Kerk iemand afwijzen, die door de Kaapse Synode was erkend. De Presidentsverkiezing in de Republiek was in volle gang, en de heer Burgers een van de kandidaten, waarom beiden, Ds. van der Hoff en Ds. van Warmelo meenden, dat het „zeer ongepast" was, op zulk een wijze „de kandidaat „voor het Presidentschap in een verachtelijk daglicht", te stellen.

Het verder voorgevallene op deze samenkomst leren wij kennen uit het „Officieel Verslag" dat de Kommissie der Algemene Kerkvergadering twee maanden later aan de Synodale Kommissie van de Kaapse Kerk zond. Voordat de samenkomst geëindigd was, stond Ds. van Warmelo op en hield een plechtige toespraak tot de ganse vergadering; hij wees op de miskenning en verachting, waarmede men de Transvaal steeds bejegende, ook vanwege de Kaapse Synode. Doch met dat al zou men zich niet de voet op de nek laten zetten, men zou zich niet laten trappen, maar zijn zelfstandigheid en onafhankelikheid ook in het kerkelike bewaren en handhaven. Wel wilde men hier in Transvaal in broederlike betrekking staan met de Kaapse Synode, maar ook niets meer. De broederhand was reeds aangeboden, en nu zeide hij, terwijl hij naar de Bijbel wees, die op de tafel lag: „daar over dien Bijbel, hem dien wij als Gods Woord „eerbiedigen, bieden wij U nogmaals de broederhand aan". Die toespraak was zo treffend, dat velen er door geroerd werden. Ten slotte vroeg hij nog een enkele vraag aan de heer Steytler, en wel over de status van Zendelingen. De heer Steytler erkende, dat een Zendeling niet gerechtigd was om kinderen te

dopen van de geordende blanke Gemeente. De aanleiding tot die vraag was de handelwijze van de zendeling Stephanus Hofmeyr, die in Zoutpansberg nu en dan kinderen van de blanken doopte.

Het officieel verslag van de Kommissie der Algemene Kerkvergadering laten wij hier volgen:

PRETORIA, 28 Junij 1872.

Aan de Hoog-Eerwaarde Synodale Commissie der Ned. Geref. Kerk in de Kaapkolonie, Kaapstad.

Hoog-Eerwaarde Heeren!

De Commissie der Algemeene Kerkvergadering der Ned. Hervormde Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek heeft de eer, het navolgende ter uwer kennisse en onder uwe aandacht te brengen.

Overeenkomstig vroegere berigten, van uwentwege ontvangen, heeft de Commissie de komst afgewacht van twee predikanten, de heeren J. H. du Plessis en A. J. Steytler, door de Kaapsche Nederd. Geref. Kerk afgevaardigd om den stand van zaken in het Kerkelijke in de Transvaalsche Republiek te onderzoeken. Op den 23sten en 24sten April van dit jaar heeft een zamenkomst plaats gevonden, van de twee afgevaardigden aan de eene zijde, en de Commissie van de Alg. Kerkvergadering der Ned. Herv. Kerk aan de andere zijde, terwijl een groot aantal leden van kerkeraden, oud-leden van kerkelijke vergaderingen en van belanghebbenden tegenwoordig was. De Commissie was besloten, eene wettige zitting te houden, ten einde de afgevaardigden te ontmoeten, opdat alles ordelijk en regelmatig zou kunnen geschieden, en de twee predikanten een wettig ligchaam van het bestuur der Herv. Kerk zouden aantreffen, om vragen te doen en inlichtingen te ontvangen. Een lange discussie heeft daaromtrent plaats gegrepen, omdat de twee predikanten liever eene geheime zamenspreking schenen te verlangen, wat onmogelijk kon worden toegelaten, daar dit strijdig

was met den vrijen republikeinschen geest, die openbaarheid wil en licht. Toen dat punt eindelijk was vastgesteld, vroeg de Commissie aan de twee predikanten naar hunnen lastbrief, om aan het tegenwoordig zijnde publiek en ook aan de Commissie te doen kenbaar worden, door wien en met welk doel zij waren afgezonden, en hoever hunne bevoegdheid zich uitstrekte, om daardoor aan de Commissie het standpunt aan te wijzen, waarop men wederzijds stond, en de verhouding duidelijk te maken, die tegenover elkander in acht genomen moet worden. En het maakte een eenigzins pijnlijken indruk op de vergadering, dat de twee predikanten niets anders konden toonen dan een extract uit de notulen der laatstgehoudene Synode, waarin hun die zending werd opgedragen. Zoo worden begrijpelijk, de onzekerheid, de aarzeling der twee predikanten, die door hunne houding duidelijk toonden, dat zij zelven met het doel hunner komst in de Transvaalsche Republiek in het onzekere waren.

Het is ook aan de Commissie duidelijk geworden, dat de twee afgevaardigden geheel en al onbekend waren met den oorsprong der Hervormde Kerk in deze Republiek, waardoor alleen de tegenwoordige stand van zaken juist kan worden begrepen; en daar misschien leden der Kaapsche Synodale Commissie ook niet geheel en al op de hoogte zijn van het gebeurde in vroegeren zoowel als in lateren tijd, zoo neemt de Commissie de vrijheid UHoog-Eerw. te herinneren, dat de Hervormde Kerk met de emigranten is mede-gegaan uit Kaapkolonie in het jaar 1835, toen de eerste uittogt plaats greep, teweeg gebragt door de zucht om zich van het Britsche gezag te ontslaan. In het jaar 1835 bestond de naam van de Ned. Hervormde Kerk; het is dus begrijpelijk dat de emigranten dien naam wenschten te behouden. Daarna, toen de stand van zaken zoodanig geworden was, dat men er toe kon overgaan om der Kaapsche Synode formeel kennis te geven, dat de Herv. Kerk zich als afgescheiden verklaarde, onafhankelijk en zelfstandig zoo als de burgerlijke regering het was, heeft men dat

schriftelijk gedaan, volgens besluit der Algemeene Kerkvergadering en op aandrang van de gemeente zelve, in een schrijven gedateerd Pretoria, den 3den September 1861, waarin gemeld wordt, dat de Hervormde Kerk in Transvaal haar eigen bestuur zal hebben, met den wensch om voortdurend in gemeenschap te blijven met de Kaapsche Synode, terwijl het verzoek werd te kennen gegeven, om door de Synode als eene zusterkerk te worden erkend, en alzoo op hare voorlichting en inlichting te mogen rekenen. Dit besluit was voornamelijk genomen op aandrang van de gemeente zelve, die als redenen van afscheiding opgaf: 1. het verlangen om geen Britsch gezag boven zich te hebben, dus ook geene Synode, die onder Britsch bestuur staat; 2. de vrees voor gelijkstelling; 3. het niet voorzien van predikanten voor de herderlooze gemeenten. Op dit schrijven van wege de Hervormde Kerk alhier, is een antwoord ingezonden door de Kaapsche Synode, gedateerd Kaapstad, 11 November 1862, en de Commissie vraagt de aandacht van UHoog-Eerw. uitdrukkelijk daarvoor, omdat die brief de grondslag is van alle onderhandelingen, de verhouding naauwkeurig aangeeft, die er tusschen de Ned. Geref. Kerk in de Kaapkolonie en de Ned. Herv. Kerk in de Transvaal bestaat, nooit is teruggetrokken, en dus als nog van kracht zijnde moet worden beschouwd. In dat antwoord geeft de Synode te kennen, dat zij de afscheiding betreurt, als zijnde wellicht door verkeerde voorstellingen in het leven geroepen, maar nu de afscheiding een feit geworden is, is zij genegen om de Hervormde Kerk als een zusterkerk te beschouwen, met verzoek om over en weder de lidmaten te erkennen.

Dit alles, Hoog Eerwaarde Heeren, is herinnerd geworden aan de twee predikanten afgevaardigden, tijdens de Commissiezitting van 23 April 1872. Daarna is de oprigting van eene Nederduitsch Gereformeerde Kerk in de Transvaal ter sprake gekomen. Maar de Commissie acht zich verpligt UHoog-Eerw. te doen opmerken, dat die betreuringswaardige geschiedenis niet ten volle kon

behandeld worden, omdat de hoofdbewerker der scheuring, de predikant F. L. Cachet, niet tegenwoordig was, hetgeen wel als een opmerkelijk verschijnsel mag worden beschouwd, daar de komst der twee afgevaardigden toch sints langen tijd was tegemoet gezien, en er dus gelegenheid zoude zijn de zaak in geschil uitvoerig te bespreken. Evenwel moet de Commissie UHoog-Eerw. onder het oog brengen, dat de predikant Cachet wel eene vereeniging zocht te bewerken, maar onder de voorwaarden, die aan de Hervormde Kerk onaannemelijk voorkwamen, terwijl het aan die kerk wel zal worden toegelaten om te beoordeelen, of die voorwaarden aannemelijk waren of niet. Ook moet niet vergeten worden, dat de predikant Cachet gehandeld heeft geheel uit eigene beweging, zonder van eenigen lastbrief der Kaapsche Synode voorzien te zijn, terwijl zijne handelingen van dien aard zijn, dat de Hervormde Kerk zoo min mogelijk met hem in aanraking wenscht te komen, of in eenige verbintenis met hem te staan.

Daarna werd aan de twee afgevaardigden gelegenheid gegeven, om bedenkingen in te brengen tegen eene vereeniging der Hervormde Kerk alhier met de Nederduitsch Gereformeerde Kerk in de Kaapkolonie. Omdat het eene officieele zitting der Commissie was, spreekt het van zelf, dat niets ter sprake kon gebracht worden, dan hetgeen in het openbaar gebeurd was, met bewijzen kon gestaafd worden, en alzoo waardig om onder de aandacht der vergadering te worden gebragt. Alles, wat van hooren zeggen was, en waarop de laster kon gebouwd worden, was natuurlijk uitgesloten. Het eerste punt, dat tegen de Hervormde Kerk werd aangevoerd, was, dat het den predikant T. F. Burgers van Hanover was toegelaten, om op de kansels der Hervormden te prediken. Volgens de twee afgevaardigden was die predikant geen man om hem toe te laten te prediken, daar hij een ketter was, verdacht van onrechtzinnigheid. De Commissie vraagde, of de heer T. F. Burgers nog predikant was, en zitting had in de Kaapsche Synode, hetgeen toestemmend werd beantwoord, waarop de Com-

missie te kennen gaf, dat het eenigen predikant, wie hij ook zijn moge, zitting hebbende in de Kaapsche Synode, zou toegelaten worden, om voor de Hervormden te prediken; dat de Hervormde Kerk niets te maken had met de processen in de Kaapsche Synode, en dat, wanneer eenig predikant niet waardig was om zitting in de Synode te hebben, men dan de kerkelijke tucht kon toepassen, en hem van onrechtzinnigheid aanklagen. Zoolang dit niet was geschied, kon de Hervormde Kerk alhier niet iemand afwijzen, die door de Kaapsche Synode was erkend.

Het tweede punt, waaromtrent door de afgevaardigden inlichtingen verlangd werden, was dit: of eenig predikant thans in de Hervormde Kerk beroepen kon worden zonder bij den Actuarius der Kaapsche Synode gelegitimeerd te zijn. De Commissie heeft geantwoord, dat de Hervormde Kerk alhier, als zijnde zelfstandig en onafhankelijk, een predikant beroepen kan, al is hij niet bij den Actuarius gelegitimeerd.

De zamenspreking was tot zoover gevorderd, toen de twee afgevaardigden te kennen gaven, dat er genoeg inlichtingen gegeven waren, en geene vragen meer behoefden gedaan te worden. Gedurende die discussiën bleek het, dat de thans bestaande Kerkwet in het jaar 1869 is vastgesteld geworden, en de oude wet als zijnde onvolledig en gebrekkig, als onbruikbaar moest terzijde gelegd worden. Gaarne heeft de Commissie erkend, dat de behoefte aan een nieuwe wet door den drang der omstandigheden zeer werd gevoeld, en dat men zijn voordeel gedaan had met de ondervinding, zoodat in deze nieuwe wet de grondslagen der Hervormde Kerk, hare wijze van regering, haar onderteekeningsformulier, en wat verder tot de inwendige regeling der Kerk behoort, duidelijk werden omschreven.

De Commissie heeft toen van hare zijde aan de twee afgevaardigden de vraag gedaan, wat de belijdenis is der Ned. Geref. Kerk in de Kaapkolonie, welke vraag gedaan werd met het oog op een misverstand, heerschende bij

velen in de Transvaal, als zoude de Hervormde Kerk alhier zijn afgeweken van de leer der Vaderen, en de leden der Hervormde Kerk zouden te beschouwen zijn als afgedwaalde kinderen. Omdat de leer van eenige Kerk is uitgedrukt in hare belijdenisschriften, zoo kan om die reden de vraag als van eenig belang worden aangemerkt. De beide afgevaardigden gaven eenstemmig te kennen, dat de leer der Kaapsche Kerk niet beter kan worden uitgedrukt dan door het eerste artikel der wet in gebruik bij de Hervormde Kerk in de Transvaal, zijnde van den volgenden inhoud:

„De Ned. Hervormde Kerk bestaat uit al de Hervormde „Gemeenten in de Transvaal Republiek. Hare belijdenis „staat uitgedrukt in de volgende formule: „De Ned. „Hervormde Kerk in de Z. A. Republiek grondt zich „op de leer van den Bijbel, als Gods Heilig Woord; den „Heidelbergschen Catechismus; de 37 artikelen der Neder„landsche Geloofsbelijdenis, en de 5 Dordtsche Leerregels, „zooals die zijn vastgesteld in 1618 en 1619 te Dordrecht"."

Daaruit blijkt dus ten duidelijkste, dat er hoegenaamd geen verschil bestaat tusschen de leer der Ned. Geref. Kerk in de Kaapkolonie en de leer der Ned. Herv. Kerk in de Transvaal.

Daarna heeft de Commissie er op gewezen, hoe de Kaapsche Synode zelve, door hare houding tegenover de Herv. Kerk in de Transvaal, oorzaak is geworden van verkoeling en vervreemding, vooral door de wijze, waarop zij de Hervormde broeders benoorden de Vaalrivier behandeld heeft en nog behandelt. Eenige teekenen van belangstelling en deelneming heeft zij nooit, sedert het jaar 1853 mogen ontvangen; de legitimatie van de predikanten D. van der Hoff, A. J. Begemann en G. W. Smits is terug getrokken zonder opgave van redenen, ja zelfs zonder dat aan de belanghebbende personen eenige officieele kennisgeving was geschied; in de Synode werd op minachtende wijze van de zoogenaamde Hervormde Kerk gesproken, wat alles niet strekken kon tot aanhaling van den band, die tusschen de twee kerken

bestond en nog bestaat. Neemt men daarbij in acht den grooten afstand, die de broeders van elkander verwijdert, vergeet men niet, hoe de bedienaars van het Evangelie der liefde deze gewesten zijn doorgereisd, kwaad zaad strooijende door de leden der gemeente op te zetten tegen hunnen wettigen predikant, en dat wel door dienaars van het Evangelie, wonende in de Kaapkolonie, dan zijn er waarlijk wel redenen genoeg, die het begrijpelijk maken, waarom de gezindheid tegenover de Nederduitsch Gereformeerde Kerk in de Kaapkolonie eenigszins gewijzigd is geworden.

Eindelijk heeft de Commissie er op gewezen, hoe de Hervormde Kerk, als de minste, de eerste is geweest om de hand aan te bieden tot vrede en vriendschap.

Zij heeft dat gedaan in de zekere verwachting, dat op een gemeenschappelijken grondslag, zijnde de Heilige Schrift, een gebouw kon worden opgetrokken van broederlijke gemeenschap, dat ruim genoeg zou wezen om allen te bevatten, die door hetzelfde geloof in den gezegenden Verlosser vereenigd zijn. Wederom wordt dezelfde hand aangereikt; de Commissie laat het aan de conscientie der Synode over, of men liefde genoeg zal hebben, om die hand, in den naam van Jezus Christus aangeboden, aan te nemen. Overtuigd dat de Commissie haar pligt gedaan heeft, ziet zij met vertrouwen de verdere gedragslijn der Synode tegemoet.

De Commissie heeft de eer zich met liefde en met betuiging van verschuldigde hoogachting te noemen,

Hoog-Eerwaarde heeren!

Uwe Dw. Dienaren,

G. W. Smits, *loco Praeses.*
N. J. van Warmelo, *h.t. Scriba.*
C. F. J. Meyer, *Ouderling.*
J. P. Prinsloo, „
J. H. Nel, „

De zending van Di. du Plessis en Steytler heeft niets er toe bijgedragen om een betere verstandhouding te krijgen

tussen de Hervormde en de Ned. Geref. Kerken. De verhouding bleef gespannen en in de Kaapse Kerk heeft men, door onbekendheid met de ware toestand, bijgedragen, om die verhouding gespannen te doen blijven. Terecht schreef de heer Burgers: [1]) „*Hier* (nl. in de Kaap Kolonie) wordt gebeden om christelijke „eenheid; met den bisschop der Angelikaansche Kerk wordt „daartoe vanwege de Synode in onderhandeling getreden, en „*daar* gaat men zonder de minste reden een Kerk aan tweeën „scheuren en de christelijke eenheid van een volk vernietigen."

De Ned. Gereformeerde Kerk volhardde bij haar opvatting, dat zij bij uitnemendheid de Kerke Gods was, en de Hervormde Kerk het Rijk der Duisternis vertegenwoordigde waar de leugen overheerste. Niet alleen had de Ned. Geref. Kerk van af haar stichting het aan de doopouders verboden als doopgetuige leden van andere kerken te nemen, een bepaling gemaakt met het oog op de Hervormde Kerk, [2]) maar zij ging nog veel verder. In haar Algemene Kerkvergadering, gehouden in Maart 1873 te Utrecht, dus een jaar na het bezoek van de predikanten du Plessis en Steytler, sprak Ds. F. Lion Cachet over de verhouding tot de Hervormde Kerk. „Hij wil strijden met de „leugen", zo heette het, doch die strijd moet „openlijk" zijn, en niet bestaan in de taktiek, dat de predikanten van de Ned. Gereformeerde Kerk beroepen zouden aannemen naar de Hervormde Kerk, met het doel een overgang naar de Ned. Gereformeerde Kerk te bevorderen. Hierin werd hij vooral gesteund door Ds. J. G. Kriel, die inmiddels in 1870 predikant geworden was te Lijdenburg. Ds. Kriel verklaarde dan ook, dat het onmogelik was, dat een Ned. Geref. predikant, „die de waarheid „lief heeft, een beroep zou aannemen in de Hervormde Kerk". Daarop werd het volgend voorstel van Ds. Cachet aangenomen:

> De Vergadering is van gevoelen, dat geen predikant van de Nederduitsch Gereformeerde Kerk, die de waarheid lief heeft, den kansel beklimmen kan voor een der Hervormde leeraren in de Republiek, daar hij daardoor getuigenis zou afleggen TEGEN de Gereformeerde Kerk,

[1]) Thos Burgers: *Schetsen uit de Transvaal,* Blz. 29.

[2]) Wetten en bepalingen voor de Ned. Geref. Kerk, art. 104.

en voor de Hervormde Kerk, en nog minder een beroep in die kerk kan aannemen zonder veel schade te doen aan de zaak der waarheid in dit land, en zouden, wat zeer wenschelijk is, een of meer leeraren onzer kerk dit land doorreizen en eenvoudig het Evangelie verkondigen, dan zullen onder Gods zegen zielen bekeerd worden, en de zaak der Kerk naar wensch bevorderd worden.

In de daaropvolgende Algemene Kerkvergadering van de Ned. Gereformeerde Kerk, gehouden in Oktober 1875 te Nazareth (Middelburg), kwam dit punt weer ter sprake, en wilden enkele leden van de Vergadering dat besluit van 1873 laten herroepen, waartegen echter vooral Ds. H. L. Neethling, die intussen Ds. Cachet in Utrecht was opgevolgd, zich verzette, met het gevolg dat besloten werd:

> De Vergadering herhaalt, bekrachtigt en houdt staande het besluit, dat zij in hare laatste Vergadering te Utrecht uitgesproken heeft over de betrekking tusschen de Ned. Gereformeerde Kerk in de Republiek en de Hervormde Kerk.

Niettegenstaande verzet van Ds. Neethling en Ds. Kriel is dit besluit toch door de Algemene Kerkvergadering van Junie 1877 te Lijdenburg herroepen.

Hoe de Ned. Gereformeerde Kerk zich zelve beschouwde als de Kerk der gelovigen, blijkt ook uit een schrijven van Ds. H. S. Bosman, die, hoewel in 1876 predikant geworden van de Hervormde Kerk, uit de aard der zaak meer verwantschap voelde met de Ned. Gereformeerde Kerk. In de Kaapse Kerkbode van 18 Augustus 1877 schreef hij: „Gode zij dank, er „zijn in den boezem der Hervormde Kerk, indien niet even „zoovele, dan toch even zoo ware gelovigen als in de zuster- „kerk" (nl. de Ned. Geref. Kerk). Dus, in de Hervormde Kerk „niet even zoovele" gelovigen als in de Ned. Geref. Kerk, en dat terwijl in die dagen de Hervormde Kerk ruim driemaal zoveel lidmaten telde als de Ned. Geref. Kerk. Een statistiek à la Stephanus Hofmeyr, die het nodig achtte biduren te houden, om voor de bekering van de Hervormden te bidden.

Het was niet alleen tot de Kaapse Synode, dat de Algemene Kerkvergadering van 1869 besloot een schrijven te richten, om de wens te kennen te geven, om tot haar in „broederlijke en „vriendschappelijke verhouding te staan", maar ook tot de Synode van de Vrijstaatse en Natalse Kerken. Het antwoord van de Vrijstaat was, na voorlichting van Ds. Jooste en op grond van de brochure van Ds. Cachet tegen de Hervormde Kerk, alsook de houding van de Hervormde Kerk tegen de Kerk door Ds. Cachet gesticht, afwijzend. De Synode van Natal gaf hetzelfde antwoord. Met de Hervormde Kerk wilde men in geen geval in een zusterlike betrekking staan, zij was dus volgens de Vrijstaatse en Natalse Kerken feitelik geen deel der Christelike Kerk, en het was alleen de Kaapse Synode, die haar als zusterkerk erkende. Ds. Cachet en Ds. Jooste hadden er voor gezorgd, door vooraf de Vrijstaatse en Natalse Kerken in te lichten, dat zij de Hervormde Kerk, de Staatskerk van de Zuid-Afrikaanse Republiek, niet erkenden, en sedert dien hebben noch de Vrijstaatse, noch de Natalse Synode hun houding tot de Hervormde Kerk gewijzigd; nog steeds is zij voor deze Kerken gelijk een Lichaam, dat niet waard is als zusterkerk erkend te worden. Dit alles heeft de verwijdering vergroot, zodat een volslagen vervreemding is gekomen.

De Ned. Geref. Kerk van Ds. Cachet had er belang bij, te voorkomen, dat er een broederband zou bestaan tussen de Hervormde Kerk en de Vrijstaatse en Natalse Kerken. Want, mocht dit het geval zijn, dan kon de Ned. Geref. Kerk in Transvaal daardoor afbreuk gedaan worden, en zou er een wanklank komen in haar geroep, als zou de Hervormde Kerk liberaal en modern zijn.

Het stichten van de Ned. Gereformeerde Kerk in Transvaal was een ramp, niet alleen vanwege de verdeeldheid en de haat, die zij op Kerkelik gebied gezaaid heeft, maar ook op Staatkundig terrein was haar bestaan noodlottig: zij heeft, zoals later zal worden aangetoond, de grondslagen van de Republiek ondermijnd, en is geworden de oorzaak van derzelver val in 1877.

Het was in 1874, dat de Natalse Synode besloot, om een afgevaardigde te sturen naar de bevestiging van de „rechtzinnige" kwekelingen van Stellenbosch in de Hervormde Gemeenten

van Wakkerstroom en Pretoria. [1]) Dit is echter niet gebeurd, het is verijdeld geworden door Ds. Neethling, de opvolger van Ds. Cachet te Utrecht. In 1876 verscheen hij in de Synode van Natal, waar hij als zijn oordeel uitsprak, dat het besluit van 1874

> kwaad zal doen, zullende het leiden tot de gevolgtrekking, dat deze Kerk [2]) de Hervormde Kerk in Transvaal als eene zusterkerk beschouwt. Hij verklaart het niet te verstaan, dat deze Kerk de zustergroete aan de Nederduitsch Gereformeerde Kerk in Transvaal overzendt en toch een afgevaardigde zendt naar de voorstelling van de Predikanten te Wakkerstroom en Pretoria. Hij vraagt om de vernietiging van dat besluit, en meent daarmede aan zijne roeping voldaan te hebben. [3])

De Scriba, Ds. van Velden, zette het in de Vergadering aan Ds. Neethling uiteen, hoe het zenden van afgevaardigden naar de bevestiging van de Hervormde predikanten te Wakkerstroom en te Pretoria geenszins betekende, dat de Natalse Kerk daardoor aan de Hervormde Kerk de broederhand reikte, doch die broederhand alleen gaf aan Ds. Ackerman en Ds. Bosman „die met veel zelfopoffering in de Hervormde Kerk ingaan, „teneinde het zuiver Evangelie aan onkundige en misleide leden „der Kerk te brengen". De Hervormde predikanten Ds. van der Hoff, Ds. Smits en Ds. van Warmelo waren dus volgens de Natalse Kerk *misleiders*, en de Hervormden de *onkundigen*. Onkunde werd door de leiders der Natalse Kerk als een der voornaamste kenmerken uitgekreten, waaraan de leden der Herv. Kerk mank gingen. Ds. Neethling verklaarde nog verder, dat het een „onmogelijkheid" was zelfs met „rechtzinnige „Hervormde Predikanten" (in casu Di. Ackerman en Bosman)

---

[1]) Notulen van de Tiende Algemene Kerkvergadering van Natal, 1874, blz. 11 en 12.

[2]) Nl. de Natalse Kerk.

[3]) Zie Notulen van de Twaalfde Algemene Kerkvergadering van Natal, 1876, blz. 14—16.

samen te werken, want er was „een groot kerkelijk beginsel „mede in het spel". [1])

Met algemene stemmen nam de Synode het volgend besluit aan:

De Vergadering, in overweging genomen hebbende de bezwaren door den Predikant van Utrecht, als Afgevaardigde van de Zusterkerk in de Transvaal, voorgebracht tegen zekere resolutie door deze Vergadering genomen op den 3den Junij, 1874, betrekkelijk het benoemen van een afgevaardigde om tegenwoordig te zijn bij de voorstelling van regtzinnige Predikanten, beroepen door gemeenten in de Hervormde Kerk in de Transvaal besluit:

Eerstens. — Dat deze Vergadering met blijdschap heeft opgemerkt dat er een ontwaking in die gemeenten schijnt te hebben ontstaan, door eene aangroeijende begeerte om door beroeping van regtzinnige Predikanten, hunne Kerk te zuiveren van de dwalingen door de Modernen ingevoerd, en meent dat deze Vergadering in die beweging behoort mede te werken door zulke beroepen Leeraars de broederhand te reiken en als arbeiders in den wijngaard des Heeren te erkennen, en die beweging zooveel mogelijk te zoeken aan te moedigen met het doel om de breuk door de Modernen in de Transvaalsche Kerk veroorzaakt te heelen.

Tweedens. — Dat echter voor zoo lang in die Kerk de vrijheid van leer wordt toegelaten en de Moderne leeraars ongehinderd kunnen worden beroepen, en er nog door deze Vergadering geene erkenning is geschied van de Hervormde Kerk als Kerk, het ongerijmd zou zijn afgevaardigden van hier te zenden om eenige Kerkvergadering of enkel lid van dezelve onze broedergroete te brengen, vooral bij eene zoo plechtige gelegenheid als de voorstelling van een Leeraar.

---

[1]) Zonder de geschiedenis vooruit te lopen, willen wij toch hier er op wijzen, hoe in 1885 de Kerkvereniging onder leiding van Ds. Neethling mislukken moest. Hij was te vijandig gezind tegen de Hervormde Kerk, om met haar te kunnen verenigen. Hoogstens kan hij aan vernietiging gedacht hebben.

Derdens. – Aangezien het besluit door deze Vergadering genomen, als hierboven vermeld, in strijd met de meening van deze Vergadering is, zoo kan worden uitgelegd, en waarschijnlijk door de onregtzinnige Predikanten zoo zal worden uitgelegd, als gelijk te staan met een openlijke erkenning van de Hervormde Kerk als regtzinnig, en de toenadering en hereeniging die wij wenschen te bevorderen veeleer zoude vertragen of tegenwerken:

Vierdens. — Zoo verklaart deze Vergadering het besluit van 3 Juny 1874, hierboven vermeld, te herroepen en te vernietigen.

Te betreuren, diep te betreuren is, dat de christelike liefde, die het kenmerk behoort te zijn van de burgers van het Koninkrijk der hemelen, in zulk een grote mate plaats heeft moeten maken voor de haat, die van deze wereld is. Veel kan men de Hervormde Kerk verwijten, dit kan men haar echter niet nageven, dat zij de verdeeldheid op kerkelik gebied geplant heeft. In 1869 werd op ondubbelzinnige wijze de broederhand gereikt aan de Kaapse, Vrijstaatse en Natalse Kerken. Doch met wat gevolg? Was het in overeenstemming met het wezen van het Christendom dat de Vrijstaatse en Natalse Kerken die broederhand ronduit weigerden? Indien deze Kerken zich in deze niet hadden laten leiden door mannen als Ds. Cachet, Ds. Jooste en Ds. Neethling, de uitkomst zou anders geweest zijn. Het was dan ook geheel en al in strijd met de waarheid om de Hervormde Kerk te beschuldigen het beginsel van „leervrijheid" te huldigen, en zelfs „moderne" leraars toe te laten.

HOOFDSTUK IV.

Uitbreiding en Groei.

Nieuwe Gemeenten gesticht.

Het waren gevoelige slagen voor de Hervormde Kerk, toen in zeven jaren tijds twee Afscheidingen plaatsvonden. De Afscheiding onder Ds. Postma bepaalde zich in hoofdzaak tot Westelik Transvaal, en de Afscheiding onder Ds. Cachet weer in hoofdzaak tot Oostelik Transvaal. Doch verreweg de grootste helft van de bevolking bleef tot de Hervormde Kerk behoren, terwijl zij meer dan driekeer zoveel leden telde als de Ned. Gereformeerde Kerk. In de jaren 1860 tot 1880 zijn negen nieuwe Gemeenten gesticht, die van Wakkerstroom, Middelburg, Heidelberg, Hartebeestfontein, Waterberg, Utrecht, de Konsulents-Gemeente van Pretoria, Marico en Standerton.

De Gemeente Wakkerstroom is omstreeks het jaar 1861 gesticht door Ds. van der Hoff, die reeds in het jaar 1856 aan de Buffelrivier een Gemeente onder de naam van Dordrecht had willen stichten, naar zijn geboorteplaats in Holland. Dit had echter niet veel sukses, en daarom werd enige uren noordwaarts aan de Verzamelbergen de Gemeente Wakkerstroom gesticht. Deze Gemeente stond trouw bij de Hervormde Kerk; daar zij aan de Gemeente Utrecht grensde, probeerde Ds. Cachet hier vooral om een aanhang te krijgen, doch zonder gevolg. De Gemeente bleef trouw aan de Hervormde Kerk, breidde zich uit, eerst met Ds. van der Hoff en daarna met Ds. van Warmelo als Konsulent. Zij telde ongeveer 550 leden toen zij haar eerste predikant kreeg in de persoon van de proponent D. P. Ackerman, die op 9 Januarie 1875 aldaar door Ds. N. J. van Warmelo bevestigd werd. Tekenend voor die dagen was ook de wijze waarop de Gemeente

afscheid nam van de konsulent Ds. van Warmelo. Zoals in al de Gemeenten door hem bediend, was hij ook hier zeer bemind en geliefd, wat wel als een bewijs gold hoe weinig men zich daaraan stoorde, dat hij door de Ned. Gereformeerden voor liberaal en modern werd uitgescholden. De Gemeente gaf hem een beurs van ruim £ 40, een rijpaard en „vele andere presenten" om daarmee hun hoge achting te betuigen. „Zoo iets is het „eerste voorbeeld in de Transvaal", schreef hij. [1]

Toen Ds. Cachet in 1866 in Lijdenburg wist te bewerkstelligen, dat de ineensmelting met de Hervormde Kerk weer verbroken werd, was het alleen Ouderling S. P. Botha van Bothasberg, die voet bij stuk hield, en niet met Ds. Cachet wilde meegaan. Hij bleef bij de Hervormde Kerk, en door zijn toedoen is Ds. Smits opgetreden als konsulent in die streek. De Gemeente droeg de naam Lijdenburg, en eerst van af 1868, toen de Uitvoerende Raad aan die Gemeente enige erven voor het bouwen van een kerk op het dorp Middelburg toekende, [2] is de naam langzamerhand gewijzigd in *Middelburg*. [3] Het eerste kerkgebouw aldaar werd op 3 November 1876 door Ds. Smits ingewijd.

De Gemeente Heidelberg, vroeger bekend als de afdeling Suikerboschrand van de Gemeente Potchefstroom, en daarna van de Gemeente van Pretoria, is in 1865 gesticht en de eerste konsulent was Ds. Begemann. Deze Gemeente had het voorrecht al heel spoedig een eigen predikant te krijgen, toen Ds. van Warmelo daar op 18 Julie 1868 bevestigd werd. Na het verlaten

---

[1] Aan zijn zwager van Eeden op 1 Februarie 1875.

[2] Staatsarchieven, R. 1303/68. Uitvoerende-Raadsbesluiten 1868, art. 42.

[3] In zijn *Worstelstrijd der Transvalers* (1882) spreekt Ds. F. Lion Cachet op blz. 369—370 over het ontstaan van dit dorp. Volgens hem is het gesticht in 1866, en is het toen aan hem overgelaten dorp en distrikt een naam te geven, waarop hij het Nazareth noemde, met het oog op de kerkelike beweging van die dagen. In 1873 of '74 zou echter de Regering de naam Nazareth veranderd hebben in Middelburg, en dan insinueert hij, dat in die naamsverandering meer ligt, dan hij daar kan aantonen. Hij vergist zich echter geheel en al; het dorp is reeds in 1859 aangelegd, en ontving op 29 Maart 1860 van de Volksraad de naam Middelburg; zie de Locale Wetten der Z. A. R. 1849—85, blz. 127 en 132. Toen Ds. Cachet er in 1866 de naam Nazareth aan wilde geven, is door de Regering in 1873 of 1874 alleen de oude naam gehandhaafd.

van Schoemansdal kon hij eigenlik niet meer als staande predikant van Zoutpansberg beschouwd worden. Enige maanden voor die verlating is hij andermaal gehuwd, en wel met Mejuffrouw Maria Maré, dochter van de heer Dietlof Maré, die in latere jaren Landdrost van Marabastad was. Toen Schoemansdal in 1867 opgegeven werd, ging Ds. van Warmelo tijdelik bij zijn schoonvader te Marabastad wonen en daarna drie maanden lang op Pretoria. Het aannemen van het beroep naar Heidelberg bracht hem meer in het centrum, waardoor hij uit de aard der zaak beter in de gelegenheid was zich te wijden aan de opbouw van de Hervormde Kerk in het algemeen.

Zoals in het vorige hoofdstuk medegedeeld is, werd de Gemeente Hartebeestfontein in 1866 (feitelik *toen* eerst gesticht), in de Hervormde Kerk opgenomen, en tijdens de scheuring onder Ds. Cachet is het grootste gedeelte van Hartebeestfontein bij de Hervormde Kerk gebleven. In 1884 is het centrum van deze Gemeente verlegd, en haar naam veranderd in Klerksdorp, daar er in dat dorp intussen een kerkgebouw was opgericht. [1])

De Gemeente Waterberg is eveneens in het jaar 1866 als zelfstandige Gemeente opgericht. Reeds van af het jaar 1859 is met tussenpozen in die streek kerk gehouden. Het was echter niet voor 6 December 1873 dat het eerste kerkgebouw kon worden ingewijd door de toenmalige konsulent Ds. Smits.

De Gemeente Utrecht is in 1868 door Ds. van der Hoff gesticht. Van die stichting vinden wij het volgende verslag: [2])

Aan de Commissie der Algemeene Vergadering van de Ned. Herv. Kerk in de Z. A. Republiek, zitting houdende te Rustenburg.

Hoog-Eerw. Vergadering!

Bij mijn laatste bezoekreis in de gemeente van Utrecht, Januarij j.l., heb ik op twee plaatsen aldaar kerk gehouden, bij de Heeren P. L. Uys en J. Bierman. Op

---

[1]) Notulen van de Algemene Kerkvergadering, 1884, blz. 8—10.

[2]) *Transvaal Argus*, 19 Febr. 1868.

eerstgenoemde plaats was de opkomst zeer groot en het verlangen werd daar algemeen geuit om een zelfstandige gemeente onzer Nederduitsch Hervormde Kerk te mogen uitmaken met een eigen kerkeraad. Aan dat verlangen voldoende heb ik bevestigd tot Ouderlingen: de Heeren Jan Uys en Gerrit van Deventer, en tot Diakenen: de Heeren Frans Duplessis, Theodorus Meyer en Daniël Koch. Den 15den Januarij hebben deze broeders, onder mijne leiding, zich geconstitueerd als kerkeraad van de Nederd.-Herv. gemeente van Utrecht en mij in hunne vergadering benoemd tot Consulent.

Ter Uwer verdere inlichting omtrent de oprigting van bovengenoemde gemeente, diene het volgende: in den loop van Augustus '67, ontving ik een brief van de Heeren G. van Deventer en F. Duplessis, waarin zij mij schreven: „Eerw. Heer! Bij deze hebben wij de eer UEerw. bekend te maken, dat wij volgens Uwen wensch, de zielen der Ned. Herv. Kerk van het district Utrecht, opgenomen hebben en het getal van zielen gevonden 331, behalve van eenige personen die niet t'huis waren. Van deze zielen zijn 123 ledematen. Bij meerderheid van stemmen hebben wij de volgende personen als Ouderlingen en Diakenen U voor te dragen, als Ouderlingen: G. J. van Deventer en J. Z. Uys, en als Diakenen: F. J. Duplessis, F. Meyer en D. Koch. Hopende U Eerw. in korten tijd in ons midden te zien, noemen wij ons," enz.

Uit bovenstaand schrijven ziet de Commissie dat volgens mijn wensch, het getal zielen en lidmaten aldaar is opgenomen en personen tot het daarstellen van een kerkeraad zijn opgegeven. Dien wensch had ik te kennen gegeven toen ik in Mei 1867 te Wakkerstroom was. De reden hiervan was deze: Ruim een jaar te voren had ik op last onzer Algemeene Vergadering beproefd een zelfstandige gemeente onzer Kerk te Utrecht op te rigten, doch kon hierin niet goed slagen. De opkomst was te gering en ik kon geen geschikte volledige Kerkeraad zamenstellen, en ik besloot dus maar de leden onzer kerk in het district Utrecht woonachtig te ver-

eenigen met de gemeente van Wakkerstroom. Sedert dien tijd echter is het getal, dat zich aan onze kerk wilde aansluiten, aanmerkelijk toegenomen, of liever men is er meer algemeen openbaar voor uitgekomen, en toen ik daarvan de zekerheid kreeg, droeg ik aan de Heeren van Deventer en Duplessis, bovengenoemd, den last op, om te doen wat zij gedaan hebben, en zoo is de oprigting eener zelfstandige gemeente te Utrecht door mij tot stand gebragt.

Omtrent het kerkgebouw op het dorp Utrecht heb ik mede te deelen, dat een groot gedeelte der gemeente terstond aan het werk wilde gaan, om dat gebouw voor zich op te eischen als hun wettig eigendom. Eenigen hunner waren daar echter tegen, zeggende: „Wij moeten daarmede nog maar wat wachten, Cachet zal zichzelven wel uitwerken en dan krijgen we de kerk van zelf zonder eenige moeite". Men bevond die opmerking juist en besloot die zaak vooreerst nog maar te laten rusten.

In de gemeente van Utrecht heb ik 18 kinderen gedoopt en 11 personen aangenomen.

In de gemeente van Wakkerstroom, die ik ook omtrent denzelfden tijd bezocht heb, zijn door mij gedoopt 40 kinderen en 35 aangenomen. Ik heb daar ook op twee plaatsen kerk gehouden. De eerste was op het dorp en de tweede bij den Heer G. Slabbert. Beide keeren was de opkomst zeer aanzienlijk.

Uit een en ander kan de Commissie zien dat de bemoeijingen van den Heer Cachet om de leden onzer Kerk aldaar afvallig te maken en tot zich te trekken, niets gebaat hebben. Zelfs zijne eerste volgelingen in het district Wakkerstroom, onder aanvoering van de Heeren Sassenberg en Vermaak, willen sedert geruime tijd niets meer van hem weten, en zoo ik hoor, òf den zendeling Keet, òf den Paarlschen predikant beroepen. Wat moet dat zwaar vallen voor den Heer Cachet! Maar zoo gaat het gewoonlijk als men in het godsdienstige ijvert zonder verstand. IJver toch kan men den Heer Cachet niet ontzeggen. Hij heeft wel is waar

volgens zijn voornemen, de gansche Republiek nog niet doorgereisd, maar waarin hij zelf te kort komt, dat doen sommigen zijner ijverigste vrienden. In Mariko, Klerksdorp, Makwasie en onder langs Vaalrivier tot Bloemhof toe, heeft men pogingen aangewend om een Kerkplaats voor hem te verkrijgen, doch tot nog toe te vergeefs.

Men tracht de menschen afvallig te maken door het schrikbeeld „liberaal" en door den naam onzer kerk, zeggende: de naam onzer moederkerk in de Kolonie is Gereformeerd en zoo wil de Heer Cachet het ook hebben. Om het laatste argument te wederleggen toon ik nu en dan een paar kerkelijke attesten uit de Kaapstad zelve, waarop met groote letters gedrukt staat: „Hervormde Kerk" en dan verhaal ik somtijds nog dat het onderteekenings-formulier, dat alle aankomende predikanten in de Kaapstad teekenen moeten, niet spreekt van de leer der Gereformeerde, maar wel van de leer der „Hervormde" Kerk, en dat dus bijgevolg de Kaapsche Kerk, ook den naam van Hervormd draagt. Dergelijke teregtwijzingen hebben tot nog toe altijd hun doel bereikt en werken de pogingen van den Heer Cachet en zijne vrienden goed tegen, en voor tegengif tegen het schrikbeeld: „liberaal", vind ik mij er het beste bij, om zooveel als in mij is, der gemeente steeds te doen hooren den zuiveren klank van het evangelie.

Nog een woord en ik eindig. Onlangs ging er eene stem uit van Uwe commissie, die onze Hervormde Kerk een bloeijende Kerk noemde. Ik vereenig mij hier ten volle mee, met de bede dat die bloei ook gezien moge worden in het geestelijk leven der gemeente.

Hoog-Eerwaarde Vergadering!

Dat Uwe beraadslagingen geleid en bestuurd mogen worden door den geest des Heeren, tot zegen onzer Nederduitsch Hervormde Kerk, is de wensch van den Predikant van Mooirivier

D. van der Hoff.

Ook hier was groei en vooruitgang, zodat in de zeventiger jaren gesproken kon worden over het beroepen van een eigen predikant, waartoe het echter niet gekomen is, en in 1885 heeft de Gemeente door de Kerkvereniging opgehouden te bestaan.

Bij de stichting van de Konsulents-Gemeente van Pretoria dient uitvoeriger te worden stil gestaan, daar deze Gemeente later een merkwaardige plaats ingenomen heeft in de geschiedenis van de Hervormde Kerk. Die Gemeente heeft haar ontstaan te danken aan het minder taktvol optreden van Ds. Begemann. Hij was zeer streng, doch begreep niet altijd zijn gemeenteleden, evenmin als zij hem begrepen, en zijn handelwijzen waren niet altijd van die aard, dat de Gemeente zich aan hem verbonden wist, al had hij in beginsel ook gelijk.

De eerste moeilikheid is ontstaan in de maand Julie 1864 tijdens de avondmaalsviering te Pretoria. Bij die gelegenheid meende hij de doop niet te moeten bedienen wegens „de toestand van ongevoelig- „heid, lauwheid of levensloosheid van de Gemeente en Kerkeraad „van Pretoria". Hij wilde in deze toestand verbetering aanbrengen, wat zeker heel prijzenswaardig was. Zijn optreden werd echter als te zeer autokraties beschouwd, en verschillende gemeenteleden, die een niet onbelangrijke afstand hadden afgelegd, om de kerkviering bij te wonen, waren teleurgesteld, nu dat zij hun kinderen niet konden laten dopen; en eer de kerkviering afgelopen was, werd er door vier gemeenteleden schriftelik geklaagd bij de Kerkeraad. Ds. Begemann bleef echter bij zijn voornemen, en meende zelfs gedurende enige weken de predikdienst geheel te moeten laten stil staan. Hoe goed ook bedoeld, taktvol was het zeker niet, en toen de Algemene Kerkvergadering op 14 Sept. 1864 bijeenkwam, was ter tafel een klaagschrift van twaalf leden van de Gemeente Pretoria. De Vergadering meende dan ook haar afkeuring uit te moeten spreken over de wijze waarop Ds. Begemann was opgetreden.

Toen in de maand Junie van het volgend jaar de Volksraad voor zijn jaarlikse zitting bijeenkwam, werd Ds. Begemann uitgenodigd de eerste zitting met gebed te openen. Het was in die dagen gebruikelik, voorgeschreven in het Reglement van Orde, dat een van de Hervormde predikanten de eerste zitting van de Volksraad met gebed zou openen, en men was er zeer op gesteld, zo zelfs, dat Ds. van der Hoff, toen hij nog de

enige predikant was, altijd daarvoor de reis moest ondernemen naar de plaats, waar de Volksraad vergaderen zou. Ds. Begemann meende echter deze keer te moeten weigeren het gebed bij de opening uit te spreken, wat veel aanstoot moest geven, te meer daar men er niet op gerekend had Ds. van der Hoff of Ds. Smits voor deze plechtigheid uit te nodigen. Op de Algemene Kerkvergadering van November 1865 werden hem hierover inlichtingen gevraagd, waarop eveneens een besluit van afkeuring volgde.

Zoals gezegd, de predikant en de gemeenteleden begrepen elkander wederzijds niet, en het ging zover, dat de Kommissie der Algemene Kerkvergadering in haar vergadering van 20 April 1868 een schrijven vond van de heer Salomon Prinsloo van Vlakfontein, waarin hij en enige andere lidmaten kennis gaven, dat zij de predikant, Ds. Begemann, bedankten, en om een konsulent vroegen. Nog eer het jaar verstreken was, moest de Kommissie weer bijeenkomen om een andere klacht van verschillende gemeenteleden tegen hun predikant te behandelen. Ds. Begemann had namelik een Vrijmetselaarsloge met gebed geopend. Hoewel zelf geen vrijmetselaar zijnde, had hij toch gemeend bij de opening van het gebouw op verzoek een gebed te mogen uitspreken, wat hem door velen kwalik genomen werd, te meer daar hij enige jaren van te voren niet bij de opening van de Volksraad had willen bidden. Bij de behandeling van de klachten was zijn opmerking, dat het hem de ene keer kwalik genomen werd als hij op 'n uitnodiging niet wilde bidden, en de andere keer weer als hij het wel deed.

Ds. Smits en Ds. van Warmelo slaagden er in de vrede tussen de heer Salomon Prinsloo en Ds. Begemann te herstellen, doch de memorialisten bleven bij hun verzoek, dat zij een konsulent wilden hebben, waarop de Kommissie uiteindelik toestemde, en Ds. Smits in overleg met de memorialisten als konsulent benoemd werd. Door de Algemene Kerkvergadering van November 1869 is de oprichting van de „Consulents Gemeente van Pretoria" finaal goedgekeurd. Deze Gemeente had dezelfde grenzen als de Gemeente van Pretoria, doch langzamerhand zou zij haar middelpunt krijgen op Witfontein, de woonplaats van de heer M. J. Prinsloo, waar later een kerkgebouw is opgericht, waarom zij in de volksmond ook bekend stond als de Gemeente van

Witfontein. De toestand was voorzeker ongezond, doch het was de enige uitweg die de Algemene Kerkvergadering zag om de vrede te herstellen. Later zou Witfontein een belangrijke plaats innemen in de geschiedenis van de Kerk, en zou zij worden de Arke der Hervormde Kerk.

De Gemeente Marico is in 1871 gesticht. Vroeger was de streek daar een wijk van de Gemeente van Potchefstroom, met de heer Frans Joubert als Ouderling. Ds. van der Hoff bezocht gewoonlik een keer per jaar die streek, en hield in verschillende gedeelten dienst. In 1876 is Ds. J. C. de Vries, vroeger predikant van de Ned. Geref. Gemeente van du Toitspan, Kaap Kolonie, als predikant van Marico bevestigd. Zijn hart was niet al te zeer aan de Hervormde Kerk gehecht, [1]) zodat de samenwerking met de andere predikanten dan ook wel eens ontbrak. In 1884 is hij weer terug naar de Kaapse Kerk.

De Gemeente Standerton (Trichardtsfontein) is in 1879 afzonderlik opgericht. Eertijds was die streek een wijk van de Gemeente Heidelberg, en daarvóór van de Gemeente van Pretoria.

De Inwendige Toestand.

De ontwikkelingsgang, die andere landen in twee- of driehonderd jaren hebben doorlopen, heeft Transvaal in een geslacht moeten doormaken. Deze snelle overgangen maken, dat het juist menigmaal zo moeilik is voor het tegenwoordig geslacht zich een juist denkbeeld te vormen van de toestanden van zestig jaar geleden. Hierbij komt, dat een kultuurgeschiedenis van Transvaal nog ten enemale ontbreekt. In geen van de drie Transvaalse centra van Hoger onderwijs, — Johannesburg, Pretoria en Potchefstroom —, is ook nog maar in het minst een hand uitgestoken om het opgehoopte materiaal te bewerken. Bij de behandeling van de Staatkundige ontwikkeling van Transvaal wordt de kultuurhistoriese achtergrond maar liefst achterwege gelaten, waardoor tal van scheve voorstellingen ontstaan. En toch hebben die eigenaardige kulturele toestanden groteliks de gang van zaken beheerst. Doordat de Hervormde Kerk de Staatskerk was, heeft zij meer dan de andere Kerken

[1]) Vlg. zijn stuk „*Uit de Portefeuille van een Transvaalschen Predikant*" in *Ons Tijdschrift*, 1898/99, blz. 255—257.

gedeeld in de wisselvalligheden van de loop der gebeurtenissen. Voor de predikanten was het niet altijd een onvermengd genot, hun traktementen uit de Staatskas te ontvangen. De Grondwet waarborgde het salaris, doch hoe machteloos de Staat soms was zijn verplichtingen na te komen blijkt o. a. ook hieruit, dat Ds. P. A. C. van Heyningen van Lijdenburg in 1865 als een van de redenen noemde waarom hij het beroep naar Kroonstad aannam, dat „zijn huisgezin te groot is om „zonder geregelde betaling van zijn salaris te kunnen leven". Ja, de Grondwet waarborgde het traktement, maar wat hielp dat, als de Staatskas tot op de bodem toe leeg was, zodat ook de ambtenaren niet altijd zeker waren van hun salaris! Om uit deze moeilikheden te geraken, bracht de Regering in de zestiger jaren, papiergeld in omloop, dat zo in waarde daalde, dat later een pond aan papiergeld niet meer waarde had dan een halve kroon harde munt, zodat in sommige gevallen de Regering zelfs haar eigen papiergeld niet als betaalmiddel aksepteerde. Arme predikanten, die soms maanden en maanden op de betaling van hun salaris moesten wachten, om zich dan nog per slot van rekening met zulk papiergeld tevreden te moeten stellen! De Boeren deden het in hoofdzaak zonder geld, en de handel was een ruilhandel. In het Zoutpansbergse was waarschijnlik door de ivoorhandel met de Portugezen nog het meeste goudgeld in omloop. Zo kon Ds. van Warmelo, toen hij nog daar gevestigd was, op 26 Januarie 1867 aan zijn moeder schrijven:

> Als Kerstgeschenk heb ik van de gemeente, als een betooning hunner toegenegenheid, een som gekregen, behalve mijn tractement van gouvernementswege, van zestig gouden ponden sterling. En dit feit heeft eenige beteekenis, omdat tegenwoordig in geheel Afrika sterk geklaagd wordt over gebrek aan gereed geld (harde munt), dat vooral in deze Republiek zeer wordt gevoeld, en waardoor tegenwoordig mijn tractement ook in papieren munt wordt betaald, die eene betrekkelijke waarde heeft, en niet overal gangbaar is. Dit overwegende, heeft mijne gemeente mij eene toelage in goud gegeven, iets wat nog in geene andere gemeente gebeurd is.

De notulenboeken van de Kerkeraden van Potchefstroom, Rustenburg en Pretoria alsook van de Algemene Kerkvergadering laten dan ook zien hoe de predikanten klagen moesten over het slecht uitbetalen van hun salarissen. Het geldgebrek was zo groot, dat er in de Volksraad in 1868 al stemmen opgingen om het salaris van de predikanten niet meer uit 's lands kas te betalen, [1]) en op 28 Sept. 1874 is definitief door de Volksraad besloten: [2])

> voortaan geen salaris van Staatswege aan leeraren van Kerkgenootschappen meer toe te staan, zullende evenwel de predikanten, [3]) aan wien het reeds verzekerd is, die blijven behouden, zoolang zij als zoodanig in deze Republiek werkzaam zijn.

De band tussen Kerk en Staat is dan ook langzamerhand losser en losser geworden. De Kerkwet van 1869 is echter nog door de Volksraad goedgekeurd, [4]) doch vooral onder het bestuur van President Burgers is de weg ingeslagen, die uitlopen zou op de bepaling van 1886, dat er geen Staatskerk meer zou zijn. [5]) Dit is de Kerk ten goede gekomen, niet alleen was zij minder afhankelik van de Staat, maar ook leerde zij daardoor in het geldelike op eigen benen te staan.

Te midden van dit alles is de Kerk uitgebreid, niet alleen in het uitwendige, maar ook op geestelik gebied. De predikanten hebben zich met kracht ingespannen om het onderwijs te ver-

---

[1]) Volksraadsnotulen, Nov. 1868, art. 304.

[2]) Art. 26.

[3]) Nl. Ds. van der Hoff, Ds. Smits en Ds. van Warmelo.

[4]) 23 Mei 1873, art. 17.

[5]) Ds. S. J. du Toit, die als Proponent in 1873 door Transvaal gereisd had, verklaarde, dat President Burgers aan de Hervormde Kerk als Staatskerk „'n geweldige stoot" gegee het, — (*Ds. du Toit in Weg en werk*, blz. 10), wat echter geheel onjuist is. Pres. Burgers heeft juist alles gedaan om een scheiding te krijgen tussen Kerk en Staat. Het journaal van du Toit — (*Weg en werk*, blz. 12—15) bevat dan ook meer onjuistheden. Uit de aard der zaak kon hij als proponent en als vreemdeling in Transvaal niet alles goed verstaan. Hem komt echter de eer toe, evenals aan de proponent Ackerman — later van Wakkerstroom — die saam met hem gereisd had, dat hij objektief wilde zijn, en uit eigen ogen wilde zien.

beteren en de godsdienstige kennis van de gemeenteleden te ontwikkelen. Toen President Burgers het bewind over de Republiek aanvaard had, drong hij bij Ds. van Warmelo er op aan, dat deze zijn predikambt met dat van Superintendent van Onderwijs zou verwisselen, en ook had het Uitvoerende-Raadslid (de latere President) Kruger graag gewild, dat hij die betrekking zou aannemen, maar van Warmelo is predikant gebleven.

Toen de heer Burgers nog predikant was in de Kaap Kolonie heeft hij in 1871 de Transvaal bezocht, en van het Kerkelike in Transvaal geeft hij de volgende beschrijving: [1])

> Aan jeremiaden over den treurigen toestand van de kerk in de Transvaalsche Republiek heeft het ons zeer zeker niet ontbroken. Ongelukkig echter brengen zij ons geen stap verder. In welk opzicht en waarom hij treurig zou zijn, zijn vragen die nog altijd op een antwoord wachten. Na al hetgeen er door eene zekere richting in onze kerk over de kerk in de Transvaal was geschreven of gesproken, had ik er mij op voorbereid om een klaagtoon te moeten zingen over de arme Transvaalsche kerk. Stem en snaren waren als het ware tot het klagende mineur gestemd. Met een soort van — *vooroordeel* mag ik niet zeggen, maar van — weinig toegenegenheid zette ik mij tot de taak om kennis te maken met de kerk aldaar. Zooveel mogelijk is, heb ik in mijn onderzoek getracht onpartijdig en met een vrijen blik de zaken gade te slaan. Met de predikanten en leden der verschillende kerken, die er mij de aanleiding en gelegenheid toe gaven, heb ik op de meest vriendschappelijke wijze trachten om te gaan, hunne godsdienstoefeningen bijgewoond en er niet zelden in voorgegaan. Overal vielen mij de meeste welwillendheid en openhartigheid ten deel. Zoo mogt ik menigmaal een blik in het hart der vreemde broeders slaan, hun gemoed beter en dieper leeren kennen, en hunne kerkelijke sympathiën en antipathiën verstaan.

---

[1]) *Schetsen uit de Transvaal*, blz. 23 en v. v.

Die kennismaking deed veel licht voor mij opgaan en verklaarde menig raadsel.

Aan Ds. van der Hoff, den eersten leeraar der Herv. Kerk, komt, bij al wat men tegen hem moge zeggen, de eer toe van den geest der hervorming van den aanvang af onder het volk te hebben levend gehouden. Toen niemand zich over de geestelijke belangen der „uitgewekenen" bekommerde, was hij de man, die hun onder goed gerucht en kwaad gerucht bijstand bood. Hun lief en leed heeft hij met de burgers van zijn nieuw vaderland gedeeld. Met hen heeft hij gezworven, met hen geleden en gestreden, met hen het goede en het kwade ontvangen. Dat hij den vrijen geest der Republiek (zoo gevaarlijk voor den priester), die zich met meer dan wantrouwen kantte tegen de Kaapsche Kerk, niet heeft gedempt maar medewerkte om, toen hij zag dat dit de wensch des volks was, een zelfstandig kerkgenootschap onder een zelfstandig volk te planten, is eene verdienste, welke de Republiek hem niet te hoog kan aanrekenen. Zeker zal hij de laatste zijn om te ontkennen dat hier en daar misslagen zijn begaan, welke de Hervormde Kerk gevoelig hebben getroffen, doch zijne verdiensten zijn onmiskenbaar. Een talentvol man en begaafd prediker, zou hij nu nog, bezat hij meer jeugdig vuur, veel voor de kerk kunnen doen. Hij heeft echter reeds zijn beste dagen gehad en schijnt den last der jaren te gevoelen. De groote achting en liefde, welke hem worden toegedragen, bewijzen hoe weinig de kwade geruchten omtrent hem verspreid, geloof verdienen. En wat er ook hiervan zij, met behulp zijner jongere collega's heeft hij een vrijheidszin en een zelfstandigheid in de gemeente aangekweekt, die niet licht zullen uitgedoofd worden.

De andere drie leeraren zijn in de kolonie min of meer persoonlijk bekend. Het is verkwikkend de eendracht te zien, welke er, in weerwil van verschil, tusschen de leeraren bestaat. Ds. Begemann is een zeer bezadigd en ernstig man, de type van een „gentleman" en christen. Meer bescheiden mensch is er niet te vinden. Met al de deftigheid

van een predikant is hij tevens de nederigheid in eigen persoon. En toch weet hij zijn karakter en zijne positie op te houden. Zoo dikwijls ik hem ontmoette of hoorde preken, kwam de gedachte bij mij op hoe men er aan denken kan eene kerk „betreurenswaardig" te noemen, die onder hare leeraren zulk een degelijk mensch telt.

De beide andere predikanten, Di. Smits en van Warmelo, zijn vrienden van oudsher en het past mij niet hier in het breede over hen te spreken. Hoe verschillend ook in ideeën, en wat verandering de tijd ook al gebaard heeft, bezitten zij nog dezelfde rondborstigheid en trouw, zoo eigen aan ware academie-burgers. Beiden zijn zeer gezien en vol ijver en geestdrift, mannen wier harten ruim genoeg zijn om de broederschap des kruizes ook buiten hunne kerkwanden te beminnen. Dat ik in veel hemelsbreed van deze broeders verschil, konden zij dadelijk merken, en toch was het mij iets ongewoons geworden, en daarom des te aangenamer, om zulk een geest van tolerantie en bescheidenheid bij hen aan te treffen. En nimmer zal ik de aangename dagen vergeten, welke wij onder gezellig verkeer of meer ernstige gesprekken met elkander tot onderling nut en zegen hebben gesleten. Wat mij vooral trof was de belangelooze liefde, welke deze broeders voor hun nieuw vaderland en volk koesteren. Dat zij als Evangeliedienaren belang stellen in hunne gemeenten en ze liefhebben, was natuurlijk te verwachten, maar dat zij zoo gansch en al voor land en volk leven, was mij eene aangename verrassing.

In de Gemeente Pretoria is de toestand er niet beter op geworden, de spanning tussen predikant en Gemeente, eenmaal ontstaan, was niet gemakkelik weg te nemen, te meer daar Ds. Begemann niet taktvoller optrad. In het begin van het jaar 1872 heeft hij de twistvraag van de tekstkritiek in de Gemeente geworpen, door de verklaring, dat hij de gedeelten uit 1 Joh. 5 : 7 en 8, en enige verzen van Johannes 8 als „ingeschoven" beschouwt, waarop een klacht tegen hem ingeleverd werd bij de Kommissie der Algemene Kerkvergadering, die de

zaak behandelde in haar zitting van 11 Maart 1872, en de volgende uitspraak gaf:

De Commissie der Algemeene Kerkvergadering van de Nederduitsch Hervormde Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek, zitting houdende op den 11den Maart, 1872, te Potchefstroom, ten einde eene klacht te hooren, ingebragt door den Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente van Pretoria, tegen den WelEerw. Zeer Geleerden Heer A. J. Begemann, Predikant der Gemeente, geeft het volgende als hare overweging te kennen:

De Commissie heeft het klachtschrift gelezen en daaruit het onvoldoende opgemerkt, omdat in dat schrift niet duidelijk is aangegeven, welk punt van de letter der wet de Predikant A. J. Begemann heeft overtreden.

Zij neemt in aanmerking, na de uiteenzetting gehoord te hebben, door klagers gegeven, dat de aanleiding tot dit geschrift is geweest, een gezegde van den beklaagde in een privaat gesprek uitgesproken en daarna in eene vergadering van den Kerkeraad herhaald, als zouden de plaatsen 1 Johannes V : 7 ingeschoven zijn in den Bijbel, en daarin niet behooren, tevens dat de eerste verzen van het achtste hoofdstuk van Johannes Evangelie eveneens als onecht zijn aan te merken, en eindelijk de betuiging, dat men groote oogen zoude opzetten, indien alles bekend werd wat hij wist.

De Commissie neemt in aanmerking, dat door die woorden, volgens getuigenis van den Kerkeraad, eene groote ontevredenheid en wantrouwen in de gemeente zijn ontstaan, waardoor men verpligt was de zaak aan de bevoegde magten aan te klagen.

Nadat de Commissie de verdediging van den beklaagde gehoord heeft, heeft zij beraadslaagd en is tot de volgende slotsommen gekomen:

Het vraagstuk, waarover gehandeld is, is niet eene questie van leer, maar van wetenschap, en de drie ouderlingen, zitting hebbende in deze Commissie, en de meerderheid uitmakende, verklaren zich onbevoegd om

eenige uitspraak te doen in de zaak, daar hun de noodige kennis ontbreekt, om eene beslissing te nemen in zaken, die uitsluitend behooren tot het gebied der theologiese wetenschap, en aan de godgeleerden van beroep moeten worden overgelaten.

Maar juist omdat het eene zaak van wetenschap is, en door verschil van gevoelen als twijfelachtig moet worden aangemerkt, wenscht de heele Commissie van hare zijde het duidelijk te doen uitkomen, dat zij elke daad, die strekken kan om het gezag van den Bijbel bij de gemeente te verminderen, afkeurt, als zijnde gevaarlijk, ontijdig en onnoodig.

Gevaarlijk, omdat daardoor de deur wordt opengezet voor minachting van den Bijbel.

Ontijdig. De uitkomsten van de onderzoeking der Godgeleerden zijn zoo twijfelachtig, en er bestaat zooveel verschil van gevoelen dienaangaande, dat het geheel ontijdig kan geacht worden, de gemeente bekend te maken met de wetenschappelijke vraagstukken, die zij toch niet kan beoordeelen.

Onnoodig, omdat de Bijbel, zooals die thans voor ons ligt, en als zoodanig in de Nederduitsch Hervormde gemeente gebruikt wordt, voldoet aan de behoeften, om de weg der zaligheid te doen kennen, die voor de gemeente van het hoogste en eenigste belang is om te weten.

De Commissie wil de gebezigde woorden van den Predikant A. J. Begemann als zoodanig beschouwen, daar zij berekend zijn om kwaad en geen goed te doen, terwijl een dienaar van het Evangelie zich beijveren moet om te vergaderen en niet om te verstrooijen, en de les van voorzichtigheid in acht te nemen, die ook in den Bijbel wordt aanbevolen.

Overwegende Art. 1 der Kerkwet, art. 41, blz. 20, art. 6 blz. 3.

Zoo besluit de Commissie, gelijk bij deze besloten wordt, hare afkeuring te kennen te geven over de woorden, door den Predikant A. J. Begemann gebezigd,

en veroordeelt, volgens art. 34 blz. 31 den Predikant A. J. Begemann tot eene *schorsing in de dienst van drie maanden van heden af te rekenen*, *met verlies van tractement.*

Tevens wordt de aangeklaagde veroordeeld in de kosten dezer Commissiezitting.

Aldus gedaan en besloten in de buitengewone zitting der Commissie op 11 Maart 1872, te Potchefstroom.

(*w. g.*) D. VAN DER HOFF, *Praeses.*
N. J. VAN WARMELO, *Scriba.*
J. P. PRINSLOO, *Ouderling.*
J. H. NEL, „
C. F. J. MEYER, „

Toen de schorsingtijd verstreken was, heeft Ds. Begemann ontslag aangevraagd als predikant, waarop hij zijn emeritaat verkregen heeft. Trouw is hij gebleven aan de Hervormde Kerk, ook in latere tijden, toen door de Kerkvereniging een ander deel zich van de oude Kerk zou afscheuren. In 1905 heeft hij nog eenmaal de kansel van zijn oude Gemeente beklommen, bij de gelegenheid van de inwijding van het tegenwoordige kerkgebouw, waarbij hij een redevoering hield over de voorbijgegane tijden, een redevoering die uit een histories oogpunt wel merkwaardig genoemd kan worden. [1])

De vacature te Pretoria, ontstaan door het bedanken van Ds. Begemann, zou voor die Gemeente nog moeilikheden opleveren. In hetzelfde jaar 1872 werd er een beroep uitgebracht op Dr. J. J. Kotzé van Richmond, die evenwel bedankte. Hierop besloot de Kerkeraad een predikant uit Holland te beroepen, met welk doel de konsulent Ds. van Warmelo daarheen werd afgevaardigd. Hij vertrok in 1873, en had ook opdracht van de Gemeente Wakkerstroom om tegelijkertijd voor haar een predikant mede te brengen. Ds. van Warmelo was pas weg, toen er twee Stellenbossche proponenten, de heren S. J. du Toit en D. P. Ackerman van uit de Kaap Kolonie naar Transvaal gezonden werden om overal te preken,

---

1) Zie de *Transvaalsche Kerkbode*, 2 Maart 1905.

waarop de Kerkeraad van Pretoria besloot om de heer du Toit te beroepen en aan Ds. van Warmelo bericht zond geen verdere moeite te doen om een predikant uit Holland te krijgen. Deze handelwijze was wel eigenaardig, en heeft ook bij Ds. van Warmelo ontevredenheid gewekt. Ook konden vele leden der Gemeente zich daarmee niet verenigen, te meer daar de proponent du Toit in zijn reisjournaal, dat door de Kaapse autoriteiten gepubliceerd is, zeide „dat de Gereformeerde Kerk „het heilzame zout, dat er nog in de Staatskerk te vinden „was, grootendeels er uitgehaald heeft". [1]) Vele Hervormden onder de leiding van de Kerkeraadsleden N. M. Prinsloo, C. J. Joubert en P. J. Mulder voelden zich hierdoor beledigd, en zagen de eer van de Hervormde Kerk aangetast. De drie genoemde Kerkeraadsleden hebben dan ook uiteindelik als zodanig bedankt, en de heren Joubert en Mulder hebben zich aangesloten bij de Konsulents-Gemeente van Pretoria. Ook meende Ds. van Warmelo als konsulent van Pretoria te moeten bedanken. Het beroep heeft veel moeilikheid veroorzaakt, en uiteindelik moest de Algemene Kerkvergadering in een speciale zitting er voor bijeenkomen, en toen het beroep ten laatste bekrachtigd werd, was de heer du Toit zo verstandig er voor te bedanken, waarop de proponent H. S. Bosman beroepen werd, die dat beroep aannam, en op 15 Julie 1876 door Ds. van der Hoff bevestigd werd.

Ds. van Warmelo was teleurgesteld, dat zijn zending naar Holland op niets was uitgelopen. Van zijn aankomst op 2 Februarie 1874 in Heidelberg schrijft hij aan zijn moeder, op 24 Februarie:

> Op een uur afstand van het dorp was dag en nacht een rijtuig met zes paarden gereed gehouden, om mij in staatsie naar huis te rijden. Er was een sein opgerigt om de dorpelingen te waarschuwen dat ik aankwam. Toen er geseind was, zag men spoedig de weg met mannen te paard bedekt, om ons te verwelkomen. Met de verrekijker zagen wij langzamerhand het dorp vol

---

[1]) In de levensbeschrijving van Ds. S. J. du Toit wordt op blz. 12—14 het reisjournaal afgedrukt, doch deze zinsnede weggelaten. Zie *Ds. S. J. du Toit in Weg en Werk*, blz. 14, regel 8 van boven.

vlaggen versierd. Toen wij aankwamen, was de hele bevolking op de been, en voor de pastorie; een aantal schutters gaven saluutschoten (hier is geen plechtigheid zonder schieten), het was alsof een prinsje zijn intocht deed. Ik gevoelde mij weer in mijn oude land. Tuin en huis keurig in orde. Gezorgd voor provisiën enz. Het liet niets te wenschen over. De blijdschap was groot. En van dien tijd af altijd visites, terwijl het somtijds aandoenlijk was om de vreugde van grijsaards, vrouwen en kinderen te zien, nu hun predikant veilig was tehuis gekomen......... De eerstvolgende Zondag was de Kerk aan alle kanten vol.........

En zoo ben ik weer hier. De geheele reis naar Holland is als een droom. Ik voel mij nu weer sterk om veel te doen, en veel staat mij ook te wachten. Deze maand blijf ik nog tehuis. Maar dan beginnen de reizen weer. Het zal U genoegen doen om te vernemen, dat er toch kans is, dat in den loop van dit jaar de vacatures zullen vervuld worden. Eenige predikanten van de Kaap Kolonie hebben zich bereid verklaard ons te helpen, toen ik teleurgesteld uit Holland terug kwam. Of dat nu de regte soort is, moeten wij nog zien.

De toestand was langzamerhand geheel gewijzigd. Hoe anders was het niet toen Ds. van der Hoff in 1853 de voet op Transvaalse bodem gezet had! Er was meer orde gekomen, de Kerk was in een bloeiende toestand geraakt, en breidde zich uit. Op 28 Mei 1878 was het precies vijf-en-twintig jaar, dat Ds. van der Hoff zijn dienstwerk te Potchefstroom aanvaard had. Het was een gedenkdag, niet alleen in het leven van deze grijze predikant, maar ook in de historie van de Kerk; er was stof tot danken, en men wilde niet dat die dag ongemerkt zou voorbijgaan. Hoewel deze gedenkdag op een Dinsdag viel, meende Ds. van der Hoff hem niet beter te kunnen gedenken, dan met zijn Gemeente het Heilig Avondmaal te vieren. In grote getale is de Gemeente dan ook daarvoor opgekomen, en de Kommissie der Algemene Kerkvergadering wilde hare hoge achting aan deze eerste Transvaalse predikant be-

tuigen, door in haar geheel aan die feestviering deel te nemen. Die feestviering was dan ook een onbedriegelik bewijs van de grote genegenheid, die de Hervormde Kerk in het algemeen en de plaatselike gemeente in het biezonder deze geestelike pionier toedroeg.

Nadat des morgens de Avondmaalsviering, begonnen om half negen, plaats had, en des middags om een uur de dankzeggingsdienst gehouden was, kwam de Gemeente om vier uur weer bijeen, om de Feestrede aan te horen. Ds. van der Hoff had tot tekst de woorden „Van waar komt gij?" En als antwoord gaf hij: Ik kom van een lange reis, 25 jaren lang, en begon toen het een en ander van zijn wedervaren te verhalen. Van zijn komst te Potchefstroom zeide hij: [1])

> Het huis, dat men ons ter woning aanwees, was voor ons onbewoonbaar, en wij wilden er onze intrek niet in nemen; weldra echter kregen wij eene andere en betere woning, maar alles was ons hier zoo ongewoon en vreemd, dat het ons zwaar en moeilijk viel om aan onzen nieuwen toestand te gewennen. Ik preekte reeds des Zondags in de kerk en doopte een kind van den heer Daniël Taljaard, het eerste wat ik hier in het land doopte. 's Maandags daarop hield ik al katechisatie en dag voor dag kreeg ik bezoekers, die ik te woord moest staan. Onder de laatsten was er vooral een, die mij de wonderlijkste vragen deed. Onder andere, welk teeken Kaïn aan zijn hoofd had gedragen, en waar vandaan de vrouwen in 't land van Noth gekomen waren; wat de eigenlijke beteekenis was van den appel, dien Eva gegeten had; of het duizendjarig rijk al voorbij was of nog komen moest, enz. enz. En dat alles moest ik beantwoorden, ik, die nooit over zulke vragen had nagedacht, en het zal dus niemand verwonderen als ik zeg, dat ik in die soort van katechisatie er gewoonlijk het slechtste afkwam, om rede men mij òf niet geloofde, òf niet begreep. Dat

---

[1]) Dit fragment van zijn feestrede is te vinden in: *„Een Herinnering aan Ds. Dirk van der Hoff"*, door Ds. N. J. van Warmelo, blz. 7—9.

alles was echter niets in vergelijking van hetgeen mij toen reeds boven het hoofd zweefde. Er was al sedert geruimen tijd een gemompel in het dorp, dat ik een Romein was. Een Romein, dat was in die dagen een ernstige beschuldiging voor een predikant, erger nog wellicht dan die beschuldiging van liberaal, die in lateren tijd opkwam. Met een Romein toch bedoelde men, als men van een leeraar zoo sprak, iemand die een zendeling was van den Paus van Rome, en de Kerk hier Roomsch wilde maken. Welk een gruwel! Ik kwam echter spoedig te weten wat aanleiding tot die beschuldiging had gegeven. Ik had te Ladysmith een preekbeurt waargenomen voor Ds. van Velden. Mijn tekst was het bekende woord: „Zoo wie den wil doen van mijnen Vader, die „in de Hemelen is, die zijn mijne broeders en zusters". Nu had ik in de toepassing van mijn preek op dat *doen* van den wil des hemelschen Vaders nog al sterk aangedrongen en beweerd dat in dat doen het onbetwistbaar kenmerk te vinden was van de ware broeders en zusters van Jezus. Daarop was de aanmerking gemaakt, dat ik niet gesproken had van het geloof in Jezus, noch van Zijn verzoeningsdood enz., dat ik alleen maar had aangedrongen op goede werken en alzoo eigen verdienste tot grondslag van 's menschen zaligheid had gelegd, en dat alles, zoo beweerde men, was Romeinsche leer. Breedvoerig heb ik aan dezen en genen, die mij over die beschuldiging kwam aanspreken, uiteengezet wat Roomsch en zuiver Gereformeerd was op dat punt, hetgeen ik hier nu niet herhalen kan; alleen dit, dat ik steeds daarbij aanmerkte, dat ik voor mij overtuigd was in den geest van Jezus gesproken te hebben, en wel in dien geest, als Hem zelf bezield had, toen Hij die woorden sprak, en dat mijne beschuldigers, als zij durfden, liever Jezus zelven moesten beschuldigen, want dat ik slechts Zijne woorden herhaald en in Zijn geest uiteengezet had. Op deze en dergelijke manier wist ik dat gepraat over mijn Romeinschap nog al spoedig tegen te gaan, zoodat men er langzamerhand bijna en later in

het geheel niet meer van hoorde. Het was mij echter allesbehalve aangenaam, om zoo iets, en dat zoo kort na mijne aankomst alhier, te moeten ondervinden. Doch later heb ik ondervonden, dat het nog maar een beginsel was der smarten die mij te wachten stonden, een sombere profecij van de dingen, die nog komen zouden.

Van de Kerkelike scheuringen maakte hij melding, zonder dat een bitter woord over zijn lippen vloeide bij het vermelden van zaken, die hem veel leeds veroorzaakt hadden. Met aandacht werd geluisterd tot het einde toe. „Het laatste gedeelte vooral „was aandoenlijk", — zegt Ds. van Warmelo – „toen hij wees „op de vele voorrechten, die hem in de Hervormde Kerk waren ten deel gevallen". In al die jaren heeft hij dan ook verbazend hard gewerkt in de Kerk, die hij liefhad, en waarvan hij tot op zekere hoogte de stichter genoemd kan worden. Tot op datum van zijn feestviering waren door hem:

12,307 kinderen gedoopt,
5,463 jongelieden aangenomen,
1,211 paren gehuwd.

Na het uitspreken van de rede werd hem door de schoolkinderen het volgend lied toegezongen:

Wij wenschen U, met hart en ziel,
Bij 't vijf-en-twintig-jarig feest,
Dat gij thans in ons midden viert,
Geluk en heil en vreugd daarbij;
U, Eerste Leeraar van Transvaal!
God blijve steeds Uw steun.
God zij met U!
Zijn zegen blijv' U bij;
Wees gezegend in Uw lot,
Leef nog lang tot eer van God,
God zij met U!!!

Van zijn Gemeente ontving hij een beurs van ruim £ 100 en de Kommissie der Algemene Kerkvergadering overhandigde hem het volgende adres:

POTCHEFSTROOM, 27 MEI 1878.

Aan den Wel-Eerw. Zeer Geleerden Heer
D. van der Hoff, Predikant der
Ned. Hervormde Gemeente, Potchefstroom.

Wel-Eerwaarde Heer!

De Commissie der Algemeene Kerkvergadering der Nederduitsch Hervormde Kerk in de Transvaal, heden zitting houdende, kan niet nalaten, om ook van hare zijde een bewijs te geven van belangstelling in het feest dat op morgen door UWel-Eerw. zal worden gevierd.

De 28ste Mei 1853 was de dag, waarop gij voor de eerste maal Uw dienstwerk zijt begonnen als Herder en Leeraar van de toen herderlooze Gemeenten van de Zuid Afrikaansche Republiek. Gij waart de eerste, die met der daad bewezen hebt iets te willen doen voor de geestelijke belangen van duizende zielen die, verspreid over eene ontzaggelijke oppervlakte gronds, op dien tijd geheel aan zich zelven waren overgelaten, verstoken van eenige mondelinge prediking, zonder eenigerlei zorg hoegenaamd voor het welzijn van hunne onsterfelijke zielen. — En zij, die toen in deze wildernis leefden, en nu ook nog in het land der levenden mogen verkeeren, herinneren zich nog goed, met welk eene opgetogenheid, met welk eene blijdschap Uwe komst werd tegemoet gezien, en hoe Uw naam Dirk van der Hoff, op aller lippen zweefde, als de eerste redder in hunnen geestelijken nood. Men moet de soms zeer aandoenlijke verhalen hooren van nu reeds bejaarde broeders en zusters, aangaande Uwe komst in hun midden, om overtuigd te wezen, hoe hoog Uwe opoffering, om hier te willen arbeiden, door allen werd gewaardeerd.

Door de goedheid Gods is het U vergund om 25 achtereenvolgende jaren onafgebroken in deze gewesten werkzaam te zijn geweest, en een terugzien op het verledene tijdsverloop zal U stemmen tot dank aan den

Almagtigen God, die U tot dusverre bekrachtigd heeft. De taak, toen door U aanvaard, had met vele bezwaren van allerlei aard te strijden, had met eigenaardige moeijelijkheden en gevaren te worstelen. Gij zelve zijt beter dan eenig ander in staat, om ons een denkbeeld te geven, bijvoorbeeld van de ontzettende afstanden door te reizen; van de wilde dieren die den weg onveilig maakten; van gevaren te land en te water, en van zoovele andere zaken meer, die menigeen, minder met liefde bezield tot de Nederduitsch Herv. Kerk in de Transvaal, allicht zou afgeschrikt hebben, om gezondheid en leven aan eene zoo moeijelijke betrekking op te offeren.

Maar het is Uwe verdienste, en de Commissie wenscht het openlijk uit te spreken, dat gij volhard hebt tot heden toe; dat gij steeds zijt blijven wonen in het midden Uws volks en dat gij dus met der daad bewezen hebt voor deze gemeente te willen arbeiden, en het U ernst was om van dit Uw tweede vaderland eene woning te maken. En, WelEerw. heer, met groote voldoening kunt gij terugzien op het vierde van een eeuw, dat nu achter U ligt. Vele veranderingen zijn er tot stand gekomen, vele gemeenten gesticht, uit den chaos van verwarring is langzamerhand licht en orde te voorschijn gekomen, en gij kunt aan U zelven de voldoening geven, dat door Uwe bemoeijingen het Bestuur in de Hervormde Kerk gevestigd is, en de bloei en de vooruitgang toegenomen zijn. Op dit feest Uwer gedachtenis is het voor de Commissie niet alleen een blijde taak om U daarmede geluk te wenschen, maar ook U van alle harte te danken voor de trouw en den ijver, waarmede gij de Hervormde Kerk hebt gediend. Er zijn tijden van beproevingen doorleefd, aanvallen zijn er op die kerk gedaan tot vernietiging, maar gij hebt èn bij persoonlijke aanrandingen, èn bij aanvallen op de kerk, steeds getoond onbevreesd voor de waarheid te willen uitkomen, en het zal U op deze gedenkdag, eene hartverheffende gedachte wezen, dat de Hervormde Kerk

in de Transvaal, door U gesticht, bevestigd en uitgebreid, thans na 25 jaren arbeids meer dan 19,500 zielen mag tellen met 7 predikanten.

De Gemeente van Potchefstroom viert heden met U feest. — Zij beseft het voorrecht U in hare meer onmiddelijke nabijheid te hebben gehad, zij waardeert het, dat leven en gezondheid U geschonken zijn om voor haar te blijven arbeiden. — In elke Gemeente van de Hervormde Kerk in de Transvaal wordt thans met U in den geest de blijde gebeurtenis herdacht, die ons bij elkander brengt, en waartoe zoo vele belangstellenden zijn te zamen gekomen, om U te toonen, dat zij met U willen feestvieren. En het is de vurige wensch der Commissie, dat het U gegeven mag worden, om vele vruchten te zien van Uwen arbeid, en gij in de bewustheid van Uw plicht te hebben gedaan, en in de liefde der Gemeente eene rijke belooning in Uw hart zult gevoelen, voor de vele opofferingen, die gij U ter wille van de goede zaak hebt betoond.

Mogt het gebeuren dat reeds hier beneden eene welverdiende rust Uw deel zal zijn, zoo worde die door U met Uwe geachte echtgenoote en kinderen met eere genoten; mogt het gebeuren, dat gij midden van het tooneel Uwer werkzaamheden wordt weggeroepen, dan vertrouwen wij, dat het woord aan U waarheid zal worden: „Gij goede en getrouwe dienstknecht, over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal ik U zetten, ga in in de vreugde Uws Heeren!" — Amen.

G. W. Smits, *Pred.* en *Praeses.*
N. J. van Warmelo, *Scriba.*
J. P. Prinsloo, *Ouderling.*
J. J. van Staden, „
M. G. Potgieter, „

Schriftelik heeft hij op dit adres geantwoord:

POTCHEFSTROOM, 29 Mei, 1878.

Aan de Hoog-Eerw. Commissie der Algemeene Kerkvergadering van de Nederduitsch Hervormde Kerk in de Transvaal.

Hoog-Eerw. Commissie!

Met een kort woord heb ik U, toen Uw adres van gelukwenschen op mijn 25jarig feest, mij bij monde van Uwen Praeses werd voorgelezen, mondeling bedankt voor de hartelijke gevoelens van toegenegenheid en zegenwenschen voor mij, mijne echtgenoote en kinderen door U ontboezemd. Thans herhaal ik dezen mijnen dank schriftelijk en geef U daarbij de verzekering, dat ik U en de Uwen niet minder geluk en zegen toewensch, dan gij aan mij hebt gedaan. En aangezien ik in U vertegenwoordigd zie de gansche Hervormde Kerk van de Transvaal, zoo zijn deze mijne dankerkentenis en deze mijne zegenbeden dan ook als tot die gansche kerk gerigt! Aan de standvastigheid en trouw van hare leden toch heb ik het dank te weten, dat ik thans de Hervormde Kerk in zulk een bloeijende toestand mag aanschouwen.

Verblijden wij ons daarover te zamen en brengen wij ook daarvoor den dank onzer harten toe aan God, die ons zoo uitnemend beweldadigd heeft.

Met lof en dank vervuld jegens mijnen Schepper, eindig ik met U, mijne medebroeders in de Heilige bediening, te bedanken voor al den arbeid en de moeite die gij U getroost hebt, om de feestvreugde op den 28sten Mei door mij genooten, zoo te verhoogen als gij gedaan hebt, U toebiddende: God zij U en de Uwen steeds ten goede nabij. — Amen.

Uw Dienstw. Dienaar en medebroeder,

D. VAN DER HOFF.

De Anneksatie.

De feestviering van Ds. van der Hoff was geen onvermengd genot. Donkere wolken hingen over de staatkundige hemel; een jaar te voren had het volk zijn vrijheid verloren, en was de Republiek ten gronde gegaan. De oorzaken van de anneksatie van Transvaal op 12 April 1877 door Sir Th. Shepstone waren velerlei, en verschillende faktoren hadden er toe medegewerkt. Als voornaamste oorzaak van de val van de Republiek kan zeker genoemd worden het optreden van de predikanten der Ned. Gereformeerde Kerk. Dit wordt hier geenszins gezegd om een blaam op hen te werpen; zij waren kinderen van hun tijd, vreemd aan de zuiver nationale gevoelens van de Transvaler van die dagen, en hun bloed was geformeerd in de Kaapse atmosfeer, waar men zich toen nog niet als een afzonderlike grootheid voelde. De ontwaking in de Kaap Kolonie om zichzelf te zijn zou eerst plaatsvinden na de eerste vrijheidsoorlog van 1880/81. In de Kaap Kolonie voelde men zich Engels, en daarmee was men hoogst tevreden. Dit was ook de atmosfeer van de Kaapse Kerk, waardoor men in Transvaal liever niet met de Kerkelike Besturen van de Kaap Kolonie verbonden wilde zijn. De Nederduits Gereformeerde Kerk integendeel oriënteerde zich liever naar de Kaap, en haar predikanten voelden in meer dan een opzicht meer voor de Engelse vlag, dan voor de vrije Vierkleur. Zij waren kinderen van hun tijd, en daarom hebben de Hollanders dan ook beter het streven van de Transvaler op staatkundig gebied kunnen begrijpen. [1])

Toen de heer Burgers in 1872 als Staatspresident optrad, zagen de predikanten van de Ned. Gereformeerde Kerk in hem een soort van anti-Christ. In de Kaap Kolonie heeft hij niet

---

[1]) In de Biografie van Gen. Smuts door N. Levi lezen wij in de voetnoot op blz. 35 het volgende: Inter Alia, he (Gen. Smuts) dealt once more with the Hollander question in the Transvaal: I am not pro Hollander, but when the Transvaal struggled with poverty, when it was in sackcloth and ashes, our educated Cape men were not very eager to run after Cinderella. It was only from Holland that civil servants were to be obtained. It is not but natural that those who stood by the country in those dark days should enjoy their share of the fat of the land now that prosperity has come. This also applies to Church matters.

behoord tot de rechtzinnige predikanten, maar werd beschouwd als een ketter, ook in de ogen van sommigen, die over de Kerkleer zelf heterodoxe gevoelens waren toegedaan, zonder dat zij zich evenwel daarvan rekenschap gaven, of zich daarvan bewust waren. Als predikant van Hanover is hij door de Synode van de Kaap afgezet, waarop hij voor de burgerlike Rechtbank appelleerde, en de zaak won, daar de Rechtbank meende, dat de Kaapse Kerkbesturen gehandeld hadden in strijd met de Kerkelike Reglementen. Toen hij in de Republiek tot Staatspresident verkozen werd, konden de predikanten van de Ned. Gereformeerde Kerk in Transvaal dat niet uitstaan. Burgers moest uit de Presidentszetel gelicht worden, het deed er niet toe tegen welke prijs, al moest ook de Republiek zelve daar aan geofferd worden.

Toen President Burgers in December 1881 gestorven was, werd onder zijn papieren een stuk gevonden door hem opgesteld, met het doel uiteen te zetten, hoe hij als Staatspresident ondermijnd werd door twee stromen, die vrij spel hadden tegen hem tijdens zijn langdurige en ernstige ziekte in 1874, en tijdens zijn reis naar Europa in 1875: De ene stroming bestond uit de beginselloze fortuinzoekers, en de andere uit de Kerkeliken, die van uit de Kaap waren gekomen, en zich de orthodoxen bij uitnemendheid noemden, nl. de leiders van de Ned. Gereformeerde Kerk, waarvan Ds. F. Lion Cachet een der kopstukken was. Deze Ds. Cachet, de schrijver van „*De* „*Worstelstrijd der Transvalers*", heeft zelf de Anneksatie helpen veroorzaken, waarop de „Worstelstrijd" in de jaren 1877 tot 1881 gevolgd is. Van hem wordt gezegd, dat hij „aanvankelijk „niet altijd welgezind was jegens ons volk, zooals blijkt uit „eene toespraak door hem in Schotland gehouden in de General „Assembly, en uit een brief aan iemand in Europa geschreven „en zonder zijn medeweten in de nieuwsbladen gepubliceerd". [1]) Zo heeft de heer Burgers aan een vriend in Holland geschreven: [2])

---

[1]) *Na Vijftig Jaren*, Openingsrede van de Natalse Synode, uitgesproken op 17 April 1915 door Ds. H. F. Schoon.

[2]) Deze brief, gepubliceerd in de Zutphensche Courant, komt voor in Engelse vertaling bij T. F. Carter: A Narrative of the Boer War (1881) blz. 39—41. De aanhaling hier gedaan, geeft niet letterlik de woorden van Burgers weer, maar is uit de Engelse vertaling terug vertaald.

Dank zij mannen als Cachet, zijn zij er in geslaagd de Boeren ontrouw te maken aan hun Regering, en om mij neer te halen, want het was folterend om te denken, dat Burgers, de gehate ketter, aan het hoofd van een vrij volk zou staan. En met mijn val is de Republiek gevallen, die, zooals zij zeggen, weer hersteld is, doch alleen in ketenen herrezen.

Lion Cachet is blijven volharden, om President Burgers te bekladden ook na zijn dood, en de onwaarheid uit te strooien, dat hij van Engeland een pensioen zou hebben ontvangen. [1]) Over de persoon van President Burgers is nog niet het volle histories licht geworpen, maar als dat zal geschied zijn, dan zal menig euvel, dat hem aangewreven wordt, blijken ongegrond geweest te zijn. Hij is ondergraven, gedwarsboomd door velen, verraden door zijn omgeving. Als dat niet het geval was, zou hij scheppingswerk gedaan hebben, de grondslagen gelegd hebben voor een solied gebouw, van langer duur dan tot 1900, want Burgers had een juister blik op de toekomst dan vrijwel al zijn Transvaalse tijdgenoten. [2]) Lion Cachet was een van de voornaamste wegbereiders van de Anneksatie, en de Boerenleiders waren zich daarvan bewust, zoals ook uitgekomen is toen het driemanschap Kruger, Smit en du Toit in 1884 van Londen naar Rotterdam overstak, en ons verhaald wordt door Ds. D. P. Faure, die hen vergezeld heeft als tolk: [3])

---

[1]) Vgl. *De Worstelstrijd*, blz. 485. Hierover schrijft Burgers zelf, die te midden van grote armoede verkeerde, en het gebruik van een oog verloren had, aan zijn vriend Roland Holst te Amsterdam op 1 Maart 1881: „Het zou dien schurk Cachet c.s. erg naar den zin zijn te weten dat „Burgers half blind, zonder brood met vrouw en kinderen gebrek lijdt".

[2]) Van zijn juiste staatsmansblik getuigt ook het slot van zijn reeds aangehaalde brief aan Roland Holst op 1 Maart 1881: „...... de Boeren zijn bedrogen. Engeland heeft zijn doel bereikt en de Transvaal is gelijk de Vrijstaat voor goed gekortwiekt, en ingesloten. Waar zijn nu de handelsvooruitzichten voor Holland nu alles door Engelsche havens moet ingevoerd worden?"

[3]) D. P. Faure: *My Life and Times*, p. 113—114. Na de Anneksatie is er een karikatuurtekening uitgekomen, voorstellende President Burgers (als de Republiek) en naar hem toelopende Lowther, Bartle Frere, Shepstone, Carnarvon, Livingstone, Lion Cachet en Barkly, elk met een dolk achter de rug om hem te vermoorden.

> The passage from London to Rotterdam was marred by one untoward incident. Off Maassluis, the steamer was unexpectedly boarded by the Rev. Lion Cachet, formerly minister in the Transvaal, and wellknown in South Africa. His presence was considered particularly objectionable by General Smit, who, when immediately afterwards we sat down to breakfast, made things very uncomfortable for the Reverend gentleman, by bluntly asking him why he had gone so far out of his way to meet the Deputation, and why he now pretended to be such a great friend of the Republic, after he had vilified the Boers in his writings, and had during the annexation acted as the adviser of Sir Bartle Frere, and had urged the people to submit to British rule, and generally made it a bad quarter of an hour for the visitor, and rather awkward for the rest of the company. Mr. Cachet, however, was not a man who allowed himself to be detered by such trifles. Intent on freezing on to the Deputation, he was just in the act of stepping into the State Carriage on his own invitation, when the Managing Director of the Company ordered him off, to which indignity he had to submit, in the very city where he was a clergyman.

De medestander van Cachet op kerkelik gebied, Ds. J. P. Jooste, was evenzeer op de hand van de Engelsen. Reeds in 1871 heeft hij, zoals reeds gezegd, in een Openbrief aan Ds. van der Hoff verklaard, dat de afkeer van het Britse gezag bij de Transvalers voortsproot uit vooroordeel. Met de Anneksatie was hij hoogst ingenomen, en hij deed zijn best om die te bestendigen. Een maand nadat het land geannekseerd was, in Mei 1877, vertrok een deputatie van uit Pretoria naar Engeland, bestaande uit de heren Paul Kruger en Dr. E. J. P. Jorissen, om tegen die Anneksatie te protesteren bij de Koloniale minister, Lord Carnarvon. [1]) Die deputatie keerde niet terug voor December van dat jaar, echter onverrichterzake. Volgens Paul

---

[1]) Dr. E. J. P. Jorissen, *Transvaalsche Herinneringen 1876—1896*, blz. 35—37.

Kruger was Lord Carnarvon in het begin genegen door een volkstemming in de Republiek te doen uitmaken, of de bevolking voor of tegen de Anneksatie was, doch later weigerde hij. Kruger schreef deze weigering van Lord Carnarvon toe aan een brief van Ds. J. P. Jooste, ged. Potchefstroom 28 Junie 1877, en verschenen in het Kaapse nieuwsblad *De Zuid Afrikaan* van 14 Julie 1877. Deze brief is ook in Engeland onder de aandacht van Lord Carnarvon gebracht, waarop de onderhandeling van de deputatie op niets is uitgelopen. In die brief komt Ds. Jooste op tegen het „anti-annexatie-schrijven" van *De Zuid Afrikaan*, en noemde het „*ongegrond*, *onnodig en onheilwekkend*".

En dan schrijft hij:

„de val der Republiek, *alias* de val van Burgers, is de val „van het Liberalisme.... *Het volk van de Transvaal* is als een „geheel tevreden met de Britsche Regeering". En dan vervolgt hij verder: „Geloof mij, wij zingen nu van den morgen tot den „avond, en van den avond tot den morgen .

„Dit werk is door Gods alvermogen,
„Door 's Heeren hand alleen geschied, enz.

„Alleen zij die onder Burgers gezucht hebben, kunnen dit „danklied van harte meezingen . . . . Dank God met ons, „dat Babylon niet meer is. En plaag ons niet langer, maar help „ons om des Heeren tempel te bouwen".

Over de deputatie zelve schrijft Ds. Jooste: „Paul Kruger is mijn „vriend en broeder; doch ik kan zijn heengaan naar Europa niet „anders dan ten strengste afkeuren. Ik heb mijn grond daarvoor. „En ik hoop dat onze ware vrienden en broeders niet langer „en niet verder die dwaze onderneming van Oom Paul onder-„steunen. Het zal toch niets anders veroorzaken dan verbittering".

Na hun terugkomst hebben de beide leden van de deputatie op 28 Januarie 1878 van hun verrichtingen in een publieke bijeenkomst verslag gedaan, en de heer Kruger heeft bij die gelegenheid de handelwijze van Ds. Jooste met zijn schrijven aan de kaak gesteld. [1]) Ds. Jooste, hierover gebelgd, richtte toen een Open Brief [2]) aan de heer Kruger, waarin hij ver-

---

[1]) *De Transvaal*, 6 Febr. en 27 Febr. 1878.

[2]) Verschenen in *De Transvaal*, 6 Maart 1878.

klaarde, dat de tijd voor hem aangebroken was om met Kruger af te rekenen: „Gij hebt Uw rol tot zoover gespeeld... uit-„speeld", heette het. Die brief was dan ook evenals zijn genoemd schrijven in *De Zuid Afrikaan*, één loflied op de Anneksatie, en een bespotting der Boerevoormannen met hun protesteren tegen Shepstone's daad. In de Anneksatie-periode deed Ds. Jooste zijn best, om het Engels op de scholen te bevorderen, evenals Ds. Neethling van Utrecht en Ds. Bosman van Pretoria. Ds. Jooste ging zelfs zover, toen de oorlog in 1880 was uitgebroken, zich met de Engelse leger-autoriteiten in verbinding te stellen tegen de Boeren. Hij vroeg later zelfs de Engelse Kapitein Clarke om een van zijn diakenen, de heer F. H. S. Vermaas, van ammunitie te voorzien om tegen zijn eigen volk te gebruiken. [1])

Ook Ds. Kriel van Lijdenburg was ten gunste van de Anneksatie, [2]) evenals de zendeling Steph. Hofmeyr van de Zoutpansbergen. [3]) Te Nazareth (Middelburg) werd in die dagen de predikdienst in de Ned. Geref. Kerk ook in het Engels gehouden. [4])

Van de Hervormde predikanten was alleen de predikant van Pretoria, Ds. H. S. Bosman, een van de bevorderaars van de Anneksatie, waardoor hij zelfs een aktief aandeel nam aan de inzwering van Shepstone als Administrateur van de geannekseerde Republiek, terwijl hij de Engelse invloeden bevorderde door in de Hervormde Kerk ook in het Engels te prediken, en op school de Engelse taal als medium van onderwijs verkoos boven het Hollands.

De Anneksatie was vooral voor de Hervormde Kerk van groot gewicht, want zij was als Staatskerk er rechtstreeks

---

1) De oneervolle geschiedenis van Ds. Jooste tijdens deze Vrijheidsoorlog is ook te vinden in de „*Geschiedenis van de Emigranten, Boeren en van den Vrijheidsoorlog*" door Komd. J. D. Weilbach, en C. N J. du Plessis, blz. 199—206, alwaar ook de officiële stukken zijn afgedrukt.

2) Vgl. o. a. *De Transvaal* van 21 Nov. 1877, a. w. een brief van Bührmann, alsook de brief van de Procuratie Kommissie aan Ds. Neethling in *De Volkstem* van 11 Aug. 1891.

3) Vgl. *Die Brandwag*, 15 Febr. 1911.

4) Afgeschaft echter op 9 Oktober 1878.

mee gemoeid. De vraag was, zou de Regering onder de nieuwe stand van zaken het salaris van de predikanten van Potchefstroom, Rustenburg, Heidelberg en Wakkerstroom blijven uitbetalen? Van iedere zitting van de Kommissie der Alg. Kerkvergadering en van de Alg. Kerkvergadering werd steeds kennis gegeven aan het Goevernement, en hoe zou in het vervolg gehandeld worden? Al de Hervormde predikanten waren op een na gekant tegen de Anneksatie en de Gemeenteleden evenzeer. In naam van het volk was tegen die Anneksatie geprotesteerd, en waar men met de Regering van Shepstone te doen had, handelde men onder dat protest. De Kommissie der Alg. Kerkvergadering heeft dezelfde houding aangenomen, en de nieuwe Regering alleen onder protest erkend. Toen de Algemene Kerkvergadering op 3 November 1879 bijeenkwam, gingen er dadelik stemmen tegen op om de nieuwe Regering zelfs onder protest te erkennen, en kwam er een voorstel ter tafel om dan maar liever de Vergadering voor onbepaalde tijd te verdagen, wat echter niet is aangenomen. Duidelik is op die Vergadering uiteengezet, dat de Kerk, waar zij te doen had met de nieuwe Regering, onder protest handelde. [1])

Een jaar later is de opstand openlik uitgebroken. In de maand December 1880 was er een grote volksbijeenkomst te Paardekraal. Daar werd besloten de Boeren-Regering te herstellen, en de strijd tegen Engeland aan te binden. Toen Ds. van Warmelo van die bijeenkomst hoorde, is hij er heen gespoed en heeft zich met alle kracht gegeven aan de zaak van het volk, dat hij liefhad. Dr. E. J. P. Jorissen, die in die opstand zulk een belangrijke rol gespeeld heeft, en de trouwe rechtsgeleerde raadsman was van de Boereleiders, waardoor hij en vele andere Hollanders, trouwe vrienden van de Republiek, zich een eervol monument in de Transvaalse historie hebben opgericht, was ook op die bijeenkomst te Paardekraal aanwezig, waarvan hij later o.a. verhaalde: [2])

---

[1]) Notulen Alg. Kerkvergadering 1879 blz. 3—6. Voorzichtigheidshalve is het gesprokene over het handelen onder protest niet altijd genotuleerd, men zie daarvoor het verslag van die Vergadering in *de Volkstem.*

[2]) Dr. E. J. P. Jorissen, *Transvaalsche Herinneringen, 1876—1896,* blz. 64-65.

Tusschen den Zaterdag, toen de eerste beslissende stap gedaan was, en den daaraanvolgenden Maandag, kwam de groote rustdag, met diep ontzag door de Burgers geëerd. Ik wenschte de stift van een Rembrandt te kunnen hanteeren, om eene teekening te geven van die bonte menigte, grijsaards met vrouw en kinderen, hier en daar op een kampstoel, maar meest op den grond uitgestrekt, tegen de glooiïng op, aan de Oostzijde van het tegenwoordig monument op Paardekraal. Op den bovensten rand breidde zich eene kleine vlakte uit. Daar stonden de tenten der voormannen. Van boven af had men het uitzicht als op een groot amphitheater. In onregelmatige rijen, naar links en rechts, de duizenden Burgers, geduldig wachtende en opziende naar het boven hen, op de uiterste punt der kleine bergvlakte, opgerichte preekgestoelte. Een kleine tafel met een Bijbel, en daarover heen een lichte tentbeschutting.

De mannelijke gestalte van Van Warmelo rees op; eene doodelijke stilte legerde zich over allen. Een gebed, een kerklied. Toen stond de prediker op en las iets voor. 't Was een uitnoodiging, door ons drie maanden vroeger aan de predikanten van alle kerken gezonden, hen oproepende om het volk in de moeielijke worsteling die aanstaande was bij te staan. Van Warmelo zwaaide die gedrukte uitnoodiging heen en weder, en riep met sterke intonatie, met een stem die van aandoening trilde: aan zulk een beroep kon ik geen weerstand bieden, gij hebt mij geroepen, hier ben ik, ik zal met U gaan en staan!

Hij was de eenige predikant die aan de roepstem van het volk had gehoor gegeven.

Toen begon hij te prediken. Een stroom van warm gevoelde gedachten, met duidelijkheid en klem uitgesproken, vloeide van zijne lippen, en het gelukte hem de gemeente tot een hoogte van geestdrift, en berusting tevens, op te roepen, zooals het zeker maar zeer weinigen predikers is vergund geweest. De „Hagepreek" der 16de eeuw in Holland, de vurige toespraken der „Camisards" zijn eenigszins parallellen.

Aan Van Warmelo komt de eer toe, dien 12den December 1880 het Volk der Republiek op de knieën gebracht te hebben in een volkomen vertrouwen op de Voorzienigheid.

De strijd is gestreden en de overwinning behaald. Het is hier de plaats niet bij de biezonderheden daarvan stil te staan, of op de verschillende gevechten en episoden te wijzen, zoals op het beleg van Potchefstroom, waar Ds. van der Hoff blijk gegeven heeft van zijn onverschrokken moed, zijn heldhaftig karakter en zijn trouw aan de zaak der Boeren. Nadat de overwinning behaald was, heeft Ds. van der Hoff de volgende verzen gemaakt, die op de eerste feestviering te Paardekraal gezongen zijn:

EERSTE LOFZANG.

Wijze: Gezang 13.

Loof God, Transvaal! met hart en mond,
Hij is Uw lofzang waard!
Hij is Uw Rots, Uw Steun, Uw Kracht,
Uw Redder in den nood!

Hij strijdt met U den schoonen strijd,
Voor Vrijheid en voor Recht,
En keer op keer , tot Viermaal toe,
Verslaat gij Eng'lands macht.

t' Bronkhorstspruit en Drakensberg
Waar God zijn wond'ren deed:
Hij liet U zien wat Hij vermag,
Wanneer men Hem aanbidt.

Want biddend ging Transvaal ten strijd
En keerde dankend weer:
Brittanjes krijgsmagt lag geveld,
Ontzield door 't doodend vuur.

Toen gaf de Brit de vrijheid weer
Aan 't vrij Transvaalsche Volk!
God geef', zoolang de zon nog schijnt,
Waai hier, Transvaal, Uw vlag.

Vivat die vlag, vivat die vlag!
O waai met roem en eer,
Hier in ons vrij gevochten land,
Gekocht met goed en bloed.

Niet ons, den Heer alleen zij eer!
Loof Hem met hart en mond!
Hij is Uw Rots, Uw Steun, Uw Kracht,
Uw Redder in den dood.

TWEEDE LOFZANG.

Wijze: Psalm 42.

't Heilig koor der reine zielen,
Voor Gods hoogen troon geschaard,
Bidt bij 't zingen nederknielen,
Voor ons hier bijeenvergaard:
„God, Gij hebt Uw Volk gered
Uit den nood, op hun gebed!
Schenk hen nu ook macht en eere,
Voorspoed, vreed' en eendracht Heere."

Uw gebed, O, hemellingen,
Is door ons met vreugd gehoord,
Zoodat wij nu biddend zingen,
Opgeruimd en ongestoord:
„God des Vredes, U zij eer!
Zie ontfermend op ons neer!
Blijv' ons door Uw magt bewaren,
God, O Heer der Legerscharen!"

Ds. van der Hoff overleden.

Ds. van der Hoff heeft dan nog de vrijmaking van de Transvaal beleefd, doch nog in hetzelfde jaar, nog voor de herdenking van die overwinning, zou hij ten grave dalen. Op 9 Oktober 1881 is hij, deze eerste predikant van Transvaal, gestorven, in de ouderdom van 67 jaren, 1 maand en 7 dagen. Reeds geruime tijd was hij zo verzwakt naar het lichaam, dat

hij zijn dienstwerk niet meer behoorlik kon verrichten, hoewel hij nog acht dagen voor zijn dood het Avondmaal trachtte te bedienen, nog 63 jongelieden tot lidmaten had aangenomen, en meer dan 50 kinderen gedoopt had. De laatste Kerkeraadsvergadering, op 3 Oktober, kon hij niet meer houden, maar had zijn Ouderlingen en Diakenen bijeen geroepen om op de 17de Oktober bij elkander te komen, weinig denkende hoe hij dan reeds enige dagen op het Kerkhof zou rusten. Op Vrijdag 7 Oktober kon hij zijn bed niet meer verlaten, zijn spraak was belemmerd, en het was alsof zijn bewustzijn niet geheel helder was; zo bleef het tot Zondagmiddag, toen hij als in een sluimering viel, en des namiddags ten 4 ure zachtjes en ongemerkt de geest gaf.

„Acht-en-twintig jaren en eenige maanden was hij in deze „gewesten predikant", — schreef Ds. van Warmelo over hem [1]) — „eerst van de geheele Transvaal, naderhand toen er meer „hulp kwam, van het district Potchefstroom. Daar is hij „aangekomen, daar is hij gestorven, getrouw tot in den dood. „Wij willen aan zijne nagedachtenis eene eervolle hulde toe„brengen. Bij velen onzer zal hij in levendig aandenken „blijven, hij is den weg van alle vleesch gegaan, maar heeft „niet tevergeefs geleefd, en terwijl hij het loon der getrouwe „dienstknechten van den Heer heeft ontvangen, zullen wij hem „als onzen voorganger gedenken, ziende de uitkomst zijner „wandeling." Aan het einde van deze herinnering, met zoveel piëteit geschreven, besluit Ds. van Warmelo: „Als mensch, in „den dagelijkschen omgang, had hij zijne gebreken. Hij was „kort gebonden, een kwaal die met de jaren niet verminderde. „Maar, zooals bijna algemeen gezegd werd, hij mocht een foutje „maken; het werd hem vergeven, hij is onze oudste en eerste „leeraar. In Kerkelijke vergaderingen zal hij worden gemist. „Toen hij nog in zijn kracht was, hebben wij meermalen ge„legenheid gehad, zijn talent te bewonderen in het verdedigen „eener zaak, zijn scherpe kritiek, zijn gebruik maken van ver-

---

1) In *„Eene Herinnering aan Ds. Dirk van der Hoff, in leven predikant der Ned. Hervormde Gemeente van Potchefstroom"*. Verschenen bij J. P. Borrius, 1881.

„schillende omstandigheden. Hij was een man van kennis, van „verlichte gedachten. In de laatste jaren werd hij aangetast „door lichaamssmarten, die hem in zijn arbeid hinderden. De „wensch werd ook herhaaldelijk uitgesproken naar meerdere „hulp. En nu is hij heengegaan. Niet tevergeefs heeft hij „geleefd. Een weduwe laat hij na en twee zoons; in hetzelfde „jaar van zijn feest, in 1878, had hij nog de smart zijn eenigste „dochter te verliezen. Aan den anderen kant had hij nog het „geluk, zijn tweede vaderland voor zijn dood bevrijd te zien „van vreemde heerschappij. De liederen, door hem op die her- „wonnen vrijheid gedicht, en op Paardekraal te worden gezongen, „zijn bewijzen zijner vaderlandsliefde.

„Zijne nagedachtenis zal in eere blijven, zoo lang de Transvaal „bestaat.

„VREDE ZIJ ZIJNER ASSCHE!"

Hoe meer de historie van het Kerkelik Transvaal in juist daglicht gesteld zal worden, hoe meer zullen ook de verdiensten van Ds. Dirk van der Hoff in levendige herinnering komen.

HOOFDSTUK V.

Kerkvereniging en Disorganisatie.

De Voorgeschiedenis.

Er is in de geschiedenis van de Kerk in Transvaal geen teerder zaak om aan te roeren dan de mislukte kerkvereniging. Hier liggen de voetangels en klemmen; hier het gevaar van onbillikheid; hier ligt vooral het gevaar om de gemoederen te ontstemmen; en de schijn voor de schrijver om polemies gezind te zijn jegens die groep van de kinderen Gods, die niet binnen eigen kerkmuren gevonden worden.

Er waren stemmen opgegaan in de boezem van de beide Kerken, de Ned. Hervormde en de Ned. Gereformeerde, om te verenigen. De historie leert, dat er niets moeilikers is dan om op Kerkelik terrein datgene, wat eenmaal gescheiden is, weer bij elkaar te brengen. De gezindheid tussen twee mensenstromen is menigmaal vriendschappeliker als beide stromen in eigen bedding geleid worden, dan wanneer zij beide in hetzelfde kanaal gevoerd worden. Staat men vriendschappelik naast elkaar, dan wordt meer gelet op de punten van overeenkomst; worden de scheidsmuren weggenomen, dan let men meer op datgene waarin men wezenlik verschilt. Is dit niet de tragiek van de mensheid? Wordt er menigmaal niet onder familieleden meer getwist dan onder vreemden? Dit ziet men ook in de geschiedenis van de Kerk in Transvaal, in geheel het Protestantisme. De kracht van Rome's Kerk ligt in haar eenzaamheid, maar die kracht is tegelijkertijd haar grote zwakheid, het is een eenheid geboren uit de drang om de verscheidenheid, die er ook op geestelik gebied te vinden is, weg te vagen. Geen vragen mogen de geesten van Rome's kinderen vermoeien; de persoonlikheid

mag zich niet zelfstandig ontplooien. Bij het Protestantisme is het precies andersom. Daar ontwaart men een voortdurend verbrokkelingsproces, dat zich overal voltrekt, waar de Kerken der Hervorming gevonden worden. De eenheid van het Protestantisme is zo vaak zoek, en wat daar eenmaal gedeeld is, wordt niet gemakkelik weder samen gevoegd. Maar die zwakheid is tegelijkertijd ook weer de kracht van het Protestantisme. Het onderzoek is daar niet gebonden; de persoonlikheid kan zich daar vrij ontplooien; de ziel kan rechtstreeks gemeenschap oefenen met haar God; een mens plaatst zich er niet tussen.

Maar toch is in Zuid-Afrika misbruik gemaakt van die kracht van het Protestantisme. Het splitsingsproces in Transvaal was niet te wijten aan het vrijheidsbeginsel van de Hervorming. De Afscheiding van 1859 was louter een Gezangenkwestie; indien er geen Gezangen waren, dan was er ook geen Afscheiding geweest. En de vrijheid om al of niet Gezangen te zingen, ging de tot afscheiding geneigden niet ver genoeg, de Gezangen moesten weg, en toen de Kerk dat niet wilde, vond de afscheiding plaats. Wat betreft de tweede afscheiding onder Ds. F. Lion Cachet, die had helemaal geen reden van bestaan. Doordat de Kerk zich niet wilde schikken naar het heerszuchtig karakter van Ds. F. Lion Cachet, is hij die Afscheiding begonnen, en is een strijd in het leven geroepen, die met bitterheid gestreden is. De Hervormde Kerk heeft die afscheiding steeds betreurd, en niettegenstaande de Kerken in de Kaap Kolonie, in de Oranje Vrijstaat en in Natal, tengevolge van allerlei misverstanden, partij kozen tegen de Hervormde Kerk, en zich daardoor hoe langer hoe meer van de Staatskerk in Transvaal verwijderden, bleef de Hervormde Kerk de nadruk leggen op de punten van overeenkomst, en niet op de punten van verschil.

De gezindheid van de Ned. Gereformeerde Kerk tegenover de Ned. Hervormde Kerk, toen er pogingen aangewend werden om beide Kerken te verenigen, was nog altijd bitter, en het verwondert het nageslacht niet, dat die vereniging onder een dergelike gezindheid mislukt is. Eerder verbaast men zich er over, dat men van de zijde der Ned. Gereformeerde Kerk met een dergelike gezindheid kon gaan praten over vereniging, zonder de eerlikheid en de goede trouw in gevaar te brengen.

De eerste maal, dat er officieel over kerkvereniging gesproken werd, was op de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk in 1879. De aanleiding was een beschrijvingspunt van Ds. H. S. Bosman van Pretoria, dat aldus luidde: „Wat kan „er gedaan worden, om eene vereeniging tot stand te brengen „tusschen de Ned. Herv. en Ned. Geref. Kerken in Transvaal?" Bij het toelichten van dit voorstel gaf Ds. Bosman te kennen, dat de Ned. Gereformeerde Kerk een vereniging ook wenselik beschouwde. Uit de diskussies blijkt, dat men toen zeer voorzichtig was. De naam Hervormd wilden sommigen vooral niet prijs geven, waarop nadruk gelegd werd, toen Ds. Bosman de mening had uitgesproken, dat de oudste naam der Kerk niet was Hervormd, maar Gereformeerd. Nadat een voorstel van Ds. van Warmelo, dat de kerk de deuren wijd open moet zetten voor elkeen, die in wilde komen, verworpen was, werd een ander voorstel aangenomen, waarin uitgedrukt werd, dat een vereniging met de Ned. Gereformeerde Kerk wenselik was en de Vergadering van die Kerk toenadering afwachtte.[1]) Met het aannemen van dit voorstel was een vereniging tussen beide Kerken officieel een onderwerp van bespreking geworden. Vooral na de overwinning van de oorlog in 1881 was er onder verschillende gemeenteleden een wens tot vereniging opgekomen, en was dit op publieke bijeenkomsten wel eens een onderwerp van gesprek.[2])

Op 7 November 1881 kwam de Algemene Kerkvergadering van de Ned. Gereformeerde Kerk bijeen, en op 28 November van hetzelfde jaar de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk. In deze vergaderingen werd de eigenlike stoot tot kerkvereniging gegeven. Was de tijd rijp? Bestond er een oprechte drang om tot één kerkgenootschap verbonden te worden? Het antwoord op deze vragen zal uit het verdere van dit hoofdstuk blijken. Wat de Nederduits Gereformeerde Kerk aanbetreft, moet de goede trouw van sommige leiders in twijfel worden getrokken, zoals ten overvloede blijkt uit de Notulen van de Algemene Kerkvergadering van 1881. De gezindheid

---

1) Notulen van de Alg. Kerkvergadering der Ned. Herv. Kerk, 1879, blz. 11, 12 en 14.

2) Vgl. *De Transvaal*, 3 Augustus 1881.

van de Ned. Gereformeerde Kerk tegenover de Ned. Hervormde Kerk was boosaardig; feitelik erkenden sommigen van haar leiders de Hervormde Kerk niet als een deel van de Algemene Christelike Kerk, zoals ten duidelikste blijkt uit haar houding inzake doopgetuigen. Nog steeds was het in de Kerkelike wetten van de Ned. Gereformeerde Kerk in artikel 104 bepaald, dat doopgetuigen „zullen moeten zijn niet gecensureerde leden der „Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Zuid Afrika", een bepaling die vooral met het oog op de Ned. Hervormde Kerk gemaakt was. In de praktijk gaf deze wetsbepaling meer dan eens ergernis. Vooral in die dagen was men er zeer op gesteld om een doopgetuige te zijn. De grootouders van de dopeling van vaders- en moederszijde, of de persoon, naar wie het kind genoemd werd, waren gewoonlik doopgetuigen. Doch als een meisje van Hervormde ouders met een lid van de Ned. Gereformeerde Kerk trouwde, en tot de Kerk van haar man overging, was het haar door dit wetsartikel verboden haar ouders bij het dopen van haar kind als doopgetuigen te nemen, ook wanneer het kind naar een van haar ouders genoemd werd; daarom waren vele leden van de Ned. Gereformeerde Kerk op dit wetsartikel niet gesteld. In de Algemene Kerkvergadering van 1879 was dan ook een beschrijvingspunt gekomen om dit artikel te schrappen, doch de Kerkvergadering meende het te moeten handhaven, want een lidmaat van de Hervormde Kerk als doopgetuige over een kind, dat in de Ned. Geref. Kerk gedoopt werd, dat was voor de Ned. Geref. Kerk toch veel te erg.

In 1881 werd op de Algemene Kerkvergadering weer een beschrijvingspunt tot schrapping ingediend. Eigenaardig is het de besprekingen bij de behandeling van dit beschrijvingspunt te lezen. Een ouderling vertelde hoe hij een kindje had laten dopen, en het naar zijn broeder noemde, doch hij mocht zijn broeder niet als doopgetuige nemen, omdat die lid was van de Hervormde Kerk, en daarom zoude hij de bepaling graag geschrapt zien. De heer J. L. van Reenen, diaken van Utrecht, was weer van mening, dat het onderscheid tussen de Ned. Herv. en de Ned. Geref. Kerk zodanig was, dat dit wetsartikel niet kon geschrapt worden. „Hij zou zijn kind niet in de „Hervormde Kerk laten dopen, noch doopgetuigen uit die Kerk

„willen nemen”. Ook de twee enige predikanten, die de Ned. Geref. Kerk toen had, namelik Ds. H. L. Neethling van Utrecht en Ds. H. J. Neethling van Lijdenburg waren er tegen om deze wetsbepaling te schrappen. Ds. H. L. Neethling van Utrecht zeide zelfs:

„hij zoude zijn eigen broeder, als die in de Hervormde Kerk „was, niet als doopgetuige over zijn kind nemen. Hij denkt, „dat afzondering geen kwaad is. Het was beter voor Gideon, „om met de 300 beslisten te strijden, dan met 32.000 laf-„hartigen”. — Niettegenstaande deze uitlatingen werd dit wetsartikel toch geschrapt. [1])

Doch zie, twee dagen later werd door dezelfde diaken J. L. van Reenen, die er bezwaar in gezien had, bij het dopen van zijn kind doopgetuigen uit de Hervormde Kerk te nemen, voorgesteld om een kommissie van twee predikanten en vijf ouderlingen te kiezen, om met een gelijksoortige kommissie uit de Hervormde Kerk over de Kerkvereniging te handelen. Allen waren er voor, ook Ds. Neethling van Utrecht, die zoveel minachting had voor de Hervormde Kerk. De gezindheid van Ds. Neethling blijkt ook alweer hieruit, dat hij een predikant uit de Vrijstaat als Voorzitter van die verenigingskommissie wilde hebben, omdat „de commissie, uit wie de voorzitter „gekozen wordt de overwicht zal hebben”. Toen de Hervormden later bezwaar maakten tegen de voorzitting van een predikant van een andere Staat, was de oplossing dan ook, dat Ds. Neethling zelf de voorzitter werd van de verenigingskommissie. Tot de kommissie, die twee dagen na het debat over de doopgetuigen gekozen werd, behoorden niet alleen de beide predikanten Neethling, maar ook Diaken van Reenen. [2]) Deze beide predikanten en Diaken van Reenen waren volkomen vrij, om de Hervormde Kerk een dergelike kwade gezindheid toe te dragen, maar zij waren niet vrij, als eerlike mensen, met een dergelike kwade gezindheid te gaan verenigen.

In dezelfde maand November kwam ook de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk bijeen. Uit de notulen

---

[1]) Notulen Alg. Kerkvergadering der Ned. Geref. Kerk, 1881, blz. 19.
[2]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Geref. Kerk 1881, blz. 24 en 28.

van die vergadering vindt men geen blijken van vijandschap van de Hervormde Kerk tegenover de Ned. Gereformeerde Kerk. Wel werd door Ds. Biccard van Zoutpansberg er op gewezen, hoe „de Nederduitsch Gereformeerde Kerk nog voort„gaat met die minachting van vroegere tijden, hoe die Kerk „nog toont verre van ons (de Ned. Herv. Kerk) te zijn". [1]) Maar, onvoorzichtig als men inmiddels geworden was, werd toch besloten het voorstel van de Ned. Geref. Kerk, om een samenkomst over de zaak van de vereniging met elkander te houden, aan te nemen, en een kommissie van twee predikanten en vijf ouderlingen te kiezen om de kommissie van de Ned. Geref. Kerk te ontmoeten. [2]) Toen de kommissie gekozen was, werd er over gesproken wat of hare plichten zouden zijn, en sommige leden van de Vergadering gebruikten zelfs het woord „instructie". Ds. H. S. Bosman van Pretoria meende dat er wel enige wenken aan de kommissie moesten worden gegeven, en verklaarde zelf, „1e. dat hij den naam van de Kerk niet „wil veranderen; 2e. dat men los moet zijn van het gezag der „Synode van de Ned. Gereformeerde Kerk in de Kaap Kolonie; „3e. wij willen niet weten van gelijkstelling; aan het werk van „een Zendeling om te arbeiden als Predikant in een blanke „gemeente kan in onze vereenigde Kerk niet worden gedacht." [3]) Toen het volgende jaar de kommissies van beide Kerken bijeen waren, werden deze drie punten „met onderling goedvinden" beschouwd als „de punten der afgevaardigden van de Ned. „Herv. Kerk". [4]) En toch, deze beide kommissies begonnen al van deze punten af te wijken, zoals verder blijken zal.

De Samenkomst der beide Kommissies voor Kerkvereniging.

De beide Kommissies kwamen op 31 Oktober 1882 bijeen te Pretoria; op Hervormingsdag. Men kon geen betere dag uitgezocht hebben om een poging aan te wenden om in Transvaal het verdeelde Protestantisme weer bij elkaar te brengen, want die dag is de dag bij uitnemendheid om de Protestantse Kerken

---

[1]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Herv. Kerk, 1881, blz. 10.
[2]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Herv. Kerk, 1881, blz. 30.
[3]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Herv. Kerk, 1881, blz. 33.
[4]) Notulen van de zitting der vereenigde Kommissiën, 1882, blz. 22.

er aan te herinneren, dat hun oorsprong ligt in het machtige getuigenis tegen het verval van de Christelike Kerk onder Rome's heerschappij. Maar het was waarschijnlik zonder opzet, dat de beide kommissies juist op die dag hun zittingen begonnen, altans in de notulen wordt niets daarvan meegedeeld. De samenkomst vond plaats in de oude school, die gelegen was in de Zuid-Westhoek van de grond waar nu het Paleis van Justitie staat. De oude kerk was afgebrand en dit schoolgebouw werd toen gebruikt als kerkgebouw van de Hervormde Gemeente. De Nederduits Gereformeerden hadden in Pretoria geen kerkgebouw. Zoals overal in Transvaal was hun getal ook hier zeer gering. De gehele Ned. Gereformeerde Gemeente van Pretoria telde toen ongeveer tachtig leden en honderdtwintig zielen. Te Pienaarsrivier had zij een kerkgebouw van ongeveer 300 vierkante yds.

Voor de officiële zitting een aanvang nam, waren de beide kommissies onderling overeengekomen, dat Ds. Neethling van Utrecht als voorzitter zou ageren, en Ds. van Warmelo als scriba. Merkwaardig was die vergadering. Men was bijeen met het doel de twee Kerken te verenigen, er was een geroep van „vrede, vrede", doch of er werkelik vrede was? De notulen spreken voor zichzelf. De grote en belangrijke punten, waarover men het eens moest worden, waren de leer der Kerk, de verhouding tot de Kerk in de Kaap Kolonie, en de naam die de toekomstige Verenigde Kerk zou dragen. Eigenaardig was de houding van Ds. Neethling van Utrecht bij de diskussies over dit alles. Hij wilde bij alles de wetsbepalingen van de Ned. Gereformeerde Kerk doen aannemen, en men merkt bij hem dan ook geen spoor van een neiging om werkelik te verenigen. De Hervormde Kerk moest onder de Ned. Gereformeerde Kerk inkomen, en in de Ned. Gereformeerde Kerk opgelost worden. Dit was zijn houding, zoals ook verder blijken zal. Over de leer was men het spoedig eens, nadat een poging van Ds. Neethling van Lijdenburg schipbreuk geleden had, om in art. 1 van de nieuwe kerkwet de Kerk alvast Gereformeerd te noemen, en dat terwijl de naam nog lang niet aan de orde was. Moeiliker ging het, toen de verhouding van de Verenigde Kerk tot de Kaapse Kerk besproken werd. De Hervormde Kerk was

zelfstandig, en door niet de minste banden gebonden aan de Kaapse Synode, terwijl de Ned. Gereformeerde Kerk feitelik afhankelik was van de Kaap, want niet alleen kon men in zekere zaken na een uitspraak van haar Algemene Kerkvergadering nog tot de Kaapse Synode appelleren, maar ook werd geen enkele predikant in de Ned. Gereformeerde Kerk in Transvaal toegelaten, tenzij hij eerst aan de Kaap was gelegitimeerd, waar aan de legitimatie een Colloqium Doctum verbonden was.

Dadelik werd het wetsartikel van de Ned. Geref. Kerk aanbevolen. De afgevaardigden van de Ned. Geref. Kerk wilden geen predikant in de Verenigde Kerk, die niet eerst in de Ned. Geref. Kerk aan de Kaap was gelegitimeerd. In die akte die aan de Kaap ondertekend moest worden, werd dan beloofd door de predikant, dat hij zich zal houden aan de verordeningen van de Kaapse Synode. Dus werd in de eerste instantie door deze bepaling afgeweken van een van de punten in 1881 door de Hervormde Algemene Kerkvergadering als voorwaarde van de vereniging gesteld, namelik dat de Kerk in Transvaal los moest zijn van de Kerk in de Kaap Kolonie, hoewel een paar dagen later bepaald werd, dat de Synode van de Kaap geen gezag in de Verenigde Kerk kon uitoefenen; maar intussen waren de predikanten door hun handtekening gebonden de verordeningen van de Kaapse Kerk getrouw te zullen handhaven. De toekomstige predikanten moesten dus ook nog het Colloqium Doctum afleggen, niettegenstaande de pleitredenen van Ds. van Warmelo, die zeide dat de Kaapse Kerk door de vaststelling van het Colloqium Doctum „buiten „hare menschelijke bevoegdheid" ging, want er was bepaald dat het Colloqium Doctum ook en vooral zou zijn „een onder-„zoek naar de gevoelens omtrent de wedergeboorte door den „Heiligen Geest en de persoonlijke ondervinding van Gods ge-„nade", wat ligt in de lijn van het methodisme. In Transvaal moesten de aanstaande predikanten dan nog eens de belijdenisschriften ondertekenen, en wel volgens het ondertekeningsformulier van de Ned. Gereformeerde Kerk, op een enkel punt gewijzigd. Waarom die dubbele ondertekening vereist werd, blijkt niet.

Stormachtig waren de zittingen, waarin over de naam van

de toekomstige Kerk gehandeld werd. Toen dit punt aan de orde gesteld werd, voelde iedereen, dat het nu warm zou toegaan, en Ds. van Warmelo meende dadelik tot gematigdheid en verstand te moeten manen. Het is zeer begrijpelik, waarom zoveel drukte gemaakt werd om een naam. De twist over de namen „Hervormd" en „Gereformeerd" was begonnen in 1865 door Ds. F. Lion Cachet, die met alle macht er op uit was de Hervormde Kerk te bevechten, en zo mogelik te vernietigen, waarvoor hij gebruik gemaakt had van verschillende middelen, en een daarvan was het argument, dat de naam „Hervormd" onwettig was, waaruit dan volgen moest, dat de Hervormde Kerk in haar oorsprong evenzeer onwettig was. Langzamerhand was daardoor voor velen de naam geworden de drager van de gedachte, waarin het goed recht van de Kerk besloten lag. Was de naam onwettig, dan moest ook de Kerk aan onwettige oorzaken haar ontstaan te danken hebben; en omgekeerd, als de Kerk op wettige wijze geboren was, moest zij ook kunnen bewijzen, dat haar naam wettig was.

Ds. Neethling van Utrecht volgde op de vergadering al dadelik het voetspoor van zijn voorganger Ds. Cachet, en gaf zoveel te kennen, dat de naam Hervormd geen recht van bestaan had, en de mensen in de Hervormde Kerk ten onrechte die naam verkozen boven de naam Gereformeerd. Op een „triomfeerende „toon" en op een wijze die „meer dan één deed glimlagchen" [1]) betwistte hij het goed recht van de naam Hervormd. Het was Ds. van Warmelo, die hem antwoordde, en hem er op wees, dat de „triomfeerende toon" hem niet paste. „In de Transvaal" — aldus Ds. van Warmelo — „waren twee klassen van „menschen. De een bestond uit de eigenlijke voortrekkers", de mensen met wie hij zeker beter bekend was dan al de andere predikanten. Zij hadden het land schoongemaakt, terwijl de tweede klasse „kwam, toen de weg reeds stof getrapt was. „De eerste moest gelden boven de tweede, en die vindt men „in de Hervormde Kerk". Hij noemde het „onbillijk en liefde- „loos" van Ds. Neethling om zo telkens te herhalen „ik vraag „bewijsstukken". Die oude tijden, toen de eerste Voortrekkers

[1]) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 36.

in het land kwamen, en toen de eerste Kerkelike Vergaderingen gehouden werden, waren zo anders. Toen was er bijna geen papier, en geen pen en inkt, waardoor vele van de oude notulen niet waren wat ze zijn moesten, terwijl vele oude stukken niet meer bestonden. [1])

Ds. Neethling van Utrecht, die zich nu eenmaal opgeworpen had om onder de schijnleuze van „verenigen" de Hervormde Kerk te bevechten, gordde zich andermaal aan voor de strijd, en sprak op een wijze nog erger dan de eerste keer: „De naam „Hervormd is onwettig. Ik ben geen Jezuiet, en mijn geweten „zegt mij, neen, ik kan dien naam niet aannemen". Ja, hij ging voort met te zeggen, dat de Hervormde Kerk zelfs geen recht had op haar eigendommen, en als hij wilde kon hij op die eigendommen van de Hervormde Kerk beslag leggen. [2])

Geen wonder, dat deze woorden een grote verbazing en ontroering wekten, want de kwade gezindheid van de Kommissie van de Ned. Gereformeerde Kerk bleek maar al te duidelik. De vraag kwam bij meer dan een op, of men kon voortgaan met de onderhandelingen. En toch, men is voortgegaan, wat de grove fout van de Hervormde Kommissie was. Dadelik had men de onderhandelingen moeten afbreken, want wat kon men onder zulke omstandigheden van de Kerkvereniging verwachten! De Hervormde Kerk was de Staatskerk, waartoe verreweg het grootste gedeelte van de bevolking behoorde. De Nederduits Gereformeerde Kerk bestond uit een klein groepje van de bevolking. En toch wilde de Hervormde Kerk met de Ned. Gereformeerde Kerk over Kerkvereniging onderhandelen. Uit geen enkele handelwijze kan men de Hervormde Kerk verwijten, dat zij het niet oprecht meende. Al wat haar verweten kan worden, is, dat zij te toegevend was, en te argeloos, te weinig op haar hoede, want zij meende dat de Ned. Gereformeerde Kerk evenzeer ter goedertrouw was, en bleef aan die gedachte vasthouden, ook toen het tegenovergestelde maar al te duidelik bleek. De Ned. Gereformeerden achtten, dat de Hervormde Kerk geen recht van bestaan had, maar toch wilden zij met die

---

1) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 37 en 38.
2) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 43.

onwettige Kerk officieel onderhandelen! In plaats dat de Hervormden hier de onderhandelingen hebben afgebroken, bleven zij vergaderen. Toen de Vergadering de volgende dag geopend was, stond de rijzige gestalte van de predikant van Heidelberg op, en las het volgende Protest voor:

> De ondergeteekende, een der vertegenwoordigers der Ned. Hervormde Kerk in de Z. A. Republiek, protesteert tegen de uitdrukking, van de predikant van Utrecht, uitgesproken op 6 November 1882, dat de naam dien de Herv. Kerk draagt onwettig is. Daagt den predikant van Utrecht uit om voor eenige bevoegde burgerlijke rechtbank in de Transvaal te bewijzen, dat de Ned. Herv. Kerk in de Transvaal geen aanspraak heeft op hare tegenwoordige kerkelijke eigendommen.
>
> N. J. VAN WARMELO, *Predikant.* [1])

De zes andere afgevaardigden van de Hervormde Kerk stonden allen eenpariglik van hun zitplaatsen op, om daarmede hun instemming met het protest te kennen te geven. Er was door dit alles een sombere druk in de vergadering gekomen, zoals ook blijkt uit hetgeen genotuleerd staat dat „ouderling Geyser geen woord kan spreken". De onderhandelingen vorderden nu niet. Als er gestemd moest worden, weigerden de Hervormden daaraan deel te nemen. Om een einde daaraan te maken, diende Ds. Neethling van Utrecht in de namiddag een „verklaring" in van het door hem gebezigde woord „onwettig". Het moest genomen worden in de zin van „niet-gewettigd", d.w.z. niet formeel door de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk vastgesteld. Hij was tevens nu zoveel beter ingelicht, want hij had die dag een eksemplaar van de Kerkelike Wetten van de Hervormde Kerk gezien, en daarin heeft hij gezien, dat de Hervormde Kerk in die Kerkelike Wetten haar naam „Ned. Hervormd" als echt erkende, en dat ook de Regering van de Z. A. Republiek die naam erkende. [2]) Hieruit zou dus

---

1) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 45.
2) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 50.

moeten volgen, dat Ds. Neethling, die de vorige dag geroemd had „ik ben geen Jezuiet", nooit te voren wist dat in art. 20 van de Grondwet bepaald was „de Ned. Hervormde Kerk zal de Kerk van de Staat zijn", en ook niet dat de Hervormde Kerk in haar eigen Kerkelike Wetten zichzelve „Hervormd" noemde, en dat hij op die dag voor het eerst in zijn leven een eksemplaar van de Kerkelike Wetten van de Hervormde Kerk zag. Integendeel, hij wist dit alles wel, want meer dan eens had hij in de nieuwsbladen zijn ergernis over art. 20 van de Grondwet uitgesproken, en met de Kerkelike Wetten van de Hervormde Kerk was hij zeer goed bekend, want zes dagen van te voren, had hij zelf officieel in de vergadering art. 1 van de Kerkelike Wetten van de Hervormde Kerk voorgelezen. en in dit artikel noemt de Kerk zichzelve „Nederduitsch Hervormd". [1])

Het is dan ook onbegrijpelik hoe de afgevaardigden van de Hervormde Kerk met die „verklaring" van Ds. Neethling, die in strijd was met alle waarheid, genoegen konden nemen. Hun handelwijze in deze was tegenover de Hervormde Kerk misdadig. Na deze verklaring van Ds. Neethling, hield Ds. van Warmelo nog een plechtige redevoering waarin hij het goed recht van de Hervormde Kerk verdedigde, en later nam hij zijn protest terug. Toen was alles schijnbaar weer even mooi, een broeder was „dankbaar over den goeden geest", en Ds. Neethling van Utrecht verklaarde „dat hij ook verblijd is over „den geest der vergadering nu uitgedrukt". Ds. van Warmelo diende nu het volgende voorstel in over de naam:

> De definitieve vaststelling van den naam over te laten aan de Synode der Vereenigde Kerk, zegge over 3, 5 of 10 jaren en voorloopig den naam te houden van Ned. Herv. of Geref. Kerk in de Z. A. Republiek.
>
> Dat intusschen aan de verschillende kerkeraden zal vrijgelaten worden de twee vormen van benaming naar goedvinden te gebruiken, gelijk zulks in de Kaap Kolonie gebruikt werd tot aan de Synode van 1842, toen de naam aldaar vastgesteld werd.

---

1) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 6.

Dat de verschillende kerkeraden der hereenigde Kerk bij bovenvermelde Synode de stem hunner respectieve gemeenten zullen voordragen; en

Dat gemelde Synode alsdan zoveel mogelijk overeenkomstig de stemming der gemeenten den naam der hereenigde Kerk voor de toekomst officieel vaststelle.[1])

Allen, de Ned. Hervormden zowel als de Ned. Gereformeerden waren het met dit voorstel eens, behalve dat de Ned. Gereformeerden voorstelden dat de voorlopige naam niet zou zijn Ned. Herv. of Geref. maar Ned. Geref. of Hervormd. De Hervormden stemden op de eerste naam, en de Ned. Gereformeerden op de tweede naam, zodat de stemmen staakten. Door het lot werd beslist, dat de voorlopige naam zou zijn „Ned. Hervormd of Gereformeerd". Later zou dus de naam officieel vastgesteld worden.

Zoals duidelik blijkt uit dit voorstel, was nergens bepaald tussen welke namen gekozen kon worden. Wel verklaarde Ds. van Warmelo in de Algemene Kerkvergadering van de Verenigde Kerk in 1888 dat de leden van de Verenigde Kommissies, „met het oog op de alwetende God" moesten erkennen, dat de bedoeling van dit besluit was, dat later alleen gestemd kon worden tussen twee namen „Ned. Hervormd" en „Ned. Gereformeerd". In het besluit zelf wordt gesproken van „de twee vormen van benaming", wat echter heel vaag is. Toen er in 1889 dan ook gestemd werd tussen veertien namen, was de Algemene Kerkvergadering van de Verenigde Kerk volgens de *letter* van dit besluit niet rechtstreeks te blameren; wel was de Kommissie door de Hervormde Kerk benoemd om over de vereniging te handelen, te blameren, omdat zij niet gezorgd had, dat haar bedoeling in haar besluit was opgenomen.[2])

---

[1]) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 53.

[2]) In de uitspraak van het Hoog-Gerechtshof in de Trichardtfonteinzaak in 1893 zeide de Rechter G. Th. Morice „ook kan ik niet inzien, dat toen „eindelijk in 1888 de naam der Kerk door de Algemeene Kerkvergaderingen „der Vereenigde Kerk werd vastgesteld, er iets gedaan werd dat in strijd „was met de artikelen voorgesteld door de Vereenigings-Commissie van „1882. Het was niet bepaald dat de naam zou zijn of de *Nederduitsch*

Hiermee was het werk zo goed als afgedaan. Over de punten, die nog restten, was men het vrijwel eens, en de volgende dag beschouwden de Kommissiën het werk als geëindigd. Van Hervormde kant bedankte men Ds. Neethling van Utrecht „voor de bekwame wijze" waarop hij zijn plicht als voorzitter vervuld had en roemde men dat hij zo „onpartijdig" was; van de kant der Ned. Gereformeerden werd Ds. van Warmelo bedankt voor zijn „zwaar werk" zo „goed gedaan" dat tot „aller genoegen" was. Ds. Bosman van Pretoria, die de vergaderingen als belangstellende had bijgewoond, zeide „verbaasd „te zijn geweest te zien hoe verstandig, broederlijk en grondig „de beraadslagingen waren geweest". (!!)

Het werk van de Kommissie was afgelopen, en moest nu aan de Algemene Kerkvergaderingen van beide Kerken voorgelegd worden.

Het Kommissie-Rapport voor de beide Algemene Kerkvergaderingen.

De Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk kwam al heel spoedig, op 27 November, dus 19 dagen nadat de Kommissiën hun zittingen opgebroken hadden, bijmekaar. De eerste werkzaamheid van de Vergadering was om kennis te nemen van het werk van de Verenigde Kommissies, waarvan de notulen op die vergadering gelezen werden. Merkwaardig is het te zien hoe grenzeloos oppervlakkig de Algemene Kerkvergadering in deze uiterst gewichtige zaak te werk ging. De Voorzitter verklaarde „verbaasd" te zijn over het gedane werk, „de geest „der eendragt is niet verbroken". Hij liet ook de moeilikheid uitkomen om alles van de lange notulen te onthouden, want dat was onmogelik. Verreweg de grootste meerderheid van de leden der Vergadering had die dag voor het eerst iets van de uitslag van de werkzaamheid van de verenigde Kommissies

---

„*Hervormde*, of de *Nederduitsch Gereformeerde Kerk*. En het vaststellen „van den naam als de *Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk* „komt mij voor te zijn geweest geheel en al overeenkomstig den geest „dier bepaling".

Rapporten van de zaken beslist door het Hoog-Gerechtshof der Z.A.R. 1893, blz. 101 en 102.

vernomen. Het kon ook niet anders, want in die dagen waren er geen spoorwegen, en geen telegrafen. Ds. de Vries zeide, dat hij tot die morgen niets van de werkzaamheid wist, behalve wat hij onderweg naar Pretoria en uit de Volkstem vernomen had. Hij wist dus met geen mogelikheid hoe zijn Gemeente er over dacht; maar toch stelde hij voor om het werk van de verenigde Kommissies aan te nemen en goed te keuren „bij acclamatie, zonder discussie". Met de gevoelens van de gemeenteleden moest dus niet de minste rekening gehouden worden. Om pressie bij dit voorstel te zetten, verklaarde Ds. Bosman, „dat de besluiten hartelijke instemming „gevonden hebben bij de overgroote meerderheid des volks". Eigenaardig, hoe konden die besluiten de „hartelijke instemming" van de „overgroote meerderheid des volks" gevonden hebben, waar bijna iedereen met de werkzaamheden nog onbekend was! De tijd was te kort om met de verkeersmiddelen van die dagen ook maar voor het minst te weten hoe de „overgroote „meerderheid des volks" er over dacht, en in de 19 dagen die er verlopen waren tussen de vergadering van de Kommissies voor Kerkvereniging en de Algemene Kerkvergadering moesten de notulen nog gedrukt worden! Maar het was of de Vergadering zijn bezinning kwijt was, of men niet meer dacht. Iedereen wilde, dat de besluiten van de verenigde Kommissies zonder diskussie in alle haast toch maar goedgekeurd moesten worden, om zo doende Gods werk toch niet in de weg te staan. Men wist niet wat in de notulen stond, ook niet hoe in ieder opzicht door de Kommissie afgeweken was van de „wenken" het vorig jaar door de Algemene Kerkvergadering aan haar gegeven.

Alleen twee stemmen werden gehoord, die tegen de Vergadering in gingen: het waren de beide afgevaardigden van Witfontein, de Ouderlingen Christiaan Joubert, en Vaal Martinus Prinsloo. Ouderling Joubert zeide dat hij in het voorlezen van de notulen van de verenigde Kommissies punten had opgemerkt „die hem gebieden om te spreken". Zonder diskussie kon hij het niet goedkeuren; hij „heeft bezwaren, die hij nooit als „ouderling der gemeente zal toestemmen". Ouderling Prinsloo wilde ook niet alles zo maar plotseling goedkeuren zonder recht alles te weten wat in de notulen stond, hij „moet waken

„voor de gemeente". Hierop raadde Ds. Bosman aan om toch „voorzichtig" te zijn, evenals de Kommissie voorzichtig had moeten zijn. Ds. Ackerman wilde aan Ouderling Joubert de gelegenheid geven na de aanneming van het Kommissie-rapport zijn bezwaren schriftelik in te dienen, „zoodat hij zijne rechten „als ouderling tegenover de gemeente kan handhaven", maar Ouderling Joubert vond dit een beetje „snaaksch", eerst iets zonder diskussie goedkeuren, en dan met schriftelike bezwaren te komen aanzetten, waarover natuurlik dan ook niet gediskussieerd kon worden. Het voorstel van Ds. de Vries werd aangenomen, en het werk van de Kommissie zonder diskussie goedgekeurd. Alleen Ouderlingen Joubert en Prinsloo stemden tegen, en verzochten aantekening van hun tegenstem.

Toen dit voorstel aangenomen was, kwam dan ook maar al te duidelik uit, dat men iets zonder diskussie goedgekeurd had, waarvan de meerderheid de inhoud en de strekking niet wist, want na de aanneming van dit voorstel gaf Ds. Bosman een „wenk" om de verschillende „besluiten van de verenigde Kommissiën nog „eens voor te lezen". Ook anderen wilden die besluiten nog eens horen, wat Ds. van Warmelo zeer „begrijpelik" vond, en Ouderling B. A. Kloppers van Rustenburg zeide, dat hij de besluiten „met bedaardheid aangehoord had", maar bekende dat hij daarvan „nog niets vertellen kan". Ouderling Chr. Joubert kon nu met recht de Vergadering het verwijt maken, dat het „vreemd" was om iets eerst zonder diskussie goed te keuren, en dan nog eens voor te lezen, om te zien wat of men eigenlik goedgekeurd had. Ds. Bosman nam hierop zijn „wenk" terug, zodat er niet nog eens een voorlezing plaats vond. [1]) De stem der Gemeente was aldus gesmoord, en de moeilikheden werden niet onder de ogen gezien. Later echter zouden die moeilikheden opkomen, maar dan zou het te laat zijn.

De Algemene Kerkvergadering van de Ned. Gereformeerde Kerk, die in Maart 1883 gehouden werd om de werkzaamheden van de Kommissies te behandelen, ging niet zo oppervlakkig te werk. Waar men van Hervormde kant in een dag met alles klaar was, vergaderden de Nederduits Gereformeerden vier

---

[1]) Notulen Alg. Kerkvergadering Ned. Herv. Kerk, 1882, blz. 3—7.

dagen lang, om het Kommissie-rapport te behandelen, en te onderzoeken of de Ned. Gereformeerde Kerk in zijn rechten te kort gedaan werd. Ook daar werd het werk van de verenigde Kommissies goedgekeurd, maar niet alvorens men zich over sommige punten nog ekstra duidelik had uitgesproken, zoals over de legitimatie. Enige sprekers, die ook leden waren van de Kommissie van Kerkvereniging, zeiden, hoe zij onder de indruk waren bij de vergadering van de Kommissies, dat alleen de nieuw aankomende predikanten aan de Kaap gelegitimeerd moesten worden. Toen Ds. van Warmelo in een van de Kommissie-vergaderingen gevraagd had, of de akte van legitimatie, waar aan de legitimatie een Colloqium Doctum aan de Kaap moest voorafgaan, alleen voor de toekomstige aankomende predikanten vereist werd, kreeg hij ten antwoord: voor aankomende predikanten alleen. [1]) Niemand van de afgevaardigden van de Ned. Gereformeerde Kerk had dit tegengesproken, ook niet Ds. Neethling van Utrecht, en daarom waren de Kommissie-leden van de Hervormde Kerk onder die indruk gebleven.

Doch op deze Algemene Kerkvergadering van de Ned. Gereformeerde Kerk nam Ds. Neethling een geheel ander standpunt in. Hij wilde, dat iedere predikant van de toekomstige Verenigde Kerk aan de Kaap zou gelegitimeerd zijn. Dit zou natuurlik smadelik zijn voor de Hervormde Kerk. Al de predikanten van de Ned. Gereformeerde Kerk waren aan de Kaap gelegitimeerd, doch van de Hervormde predikanten was Ds. van Warmelo niet aan de Kaap gelegitimeerd, en de legitimatie van Ds. Smits, die het Colloqium Doctum niet had afgelegd, was in 1862 ingetrokken. Dus, als Ds. Neethling van Utrecht zijn zin kreeg, dan was er voor Ds. Smits en Ds. van Warmelo in de Verenigde Kerk geen plaats, tenzij zij beiden na jaren-lange dienst in de Hervormde Kerk nog eerst weer naar de Kaap zouden reizen om opnieuw geëksamineerd, en opnieuw gelegitimeerd te worden; en op die Algemene Kerkvergadering heeft Ds. Neethling zijn zin gekregen. De Vergadering stelde zich op het standpunt, dat bij de Kerkvereniging de Hervormde en de Ned. Gereformeerde Kerken ontbonden zouden worden en zouden ophouden om te

[1]) Notulen Verenigde Kommissiën, 1882, blz. 20.

bestaan, er zou een „nieuwe kerk" gesticht worden, voorlopig genoemd de Ned. Hervormde of Gereformeerde Kerk, en daarom moest ieder predikant van die nieuwe kerk aan de Kaap gelegitimeerd zijn, want een vroegere legitimatie van de Hervormde Kerk had dan geen waarde meer. [1]) Het heeft alle schijn, of dit een strik was van Ds. Neethling, gespannen om beiden, Ds. Smits en Ds. van Warmelo uit de Kerk te stoten, want hij kon toch weten, dat deze beide predikanten, die bijna grijs geworden waren in de dienst van de Hervormde Kerk, niet nogeens naar de Kaap zouden reizen om zich opnieuw te laten eksamineren, en te laten onderzoeken of zij bekwaam waren om de status van predikant te verkrijgen.

Geen wonder, dat men in de Hervormde Kerk over deze uitleg van de Algemene Kerkvergadering der Ned. Gereformeerde Kerk ontevreden was. Trouwens, die hele uitleg was een van de meest ongerijmde dingen, die denkbaar zijn in een Kerk. Wat is de legitimatie? Het is de wettiging, de toelating tot het predikambt; een daad van de Kerk, waardoor zij als lichaam iemand toelaat tot de dienst des Woords en der Sakramenten. Als iemand gelegitimeerd wordt, dan wordt hij toegelaten om een wettig op hem uitgebracht beroep aan te nemen. Wordt iemand nu door de daartoe geroepen Kerkelike Besturen aan de Kaap gelegitimeerd, dan wil dit alleen zeggen, dat hij voor de Kaapse Kerk beroepbaar verklaard wordt. Gaat hij nu over naar een andere Kerk om daar het predikambt te aanvaarden, dan houdt hij vanzelf op om langer lid te zijn van de Kerk waardoor hij toegelaten is tot de predikdienst, en moet hij, kerkrechtelik, zich eerst weer laten legitimeren alvorens hij zich in zijn vroegere Kerk weer beroepbaar kan stellen.

Al de predikanten van de Ned. Geref. Kerk in Transvaal en

[1]) Bij de Kerkvereniging ging men van het standpunt uit, dat de beide Kerken: de Hervormde en de Gereformeerde, ophielden te bestaan, en dat de Verenigde Kerk een nieuw gestichte kerk was. Al de notulen van de Alg. Kerkvergaderingen van die dagen geven deze indruk. Duidelik komt dit uit in de notulen van de Alg. Kerkverg. Ned. Geref. Kerk, 1883, blz. 15. Ook het Hoog-Gerechtshof ging in de Trichardtfontein-kerkzaak uit van het standpunt dat de Verenigde Kerk een nieuw lichaam was, zoals uit het vonnis duidelik blijkt; zie Rapporten van zaken, beslist door het Hoog-Gerechtshof der Z. A. R. in 1893 blz. 84.

de meesten van de Ned. Hervormde Kerk tijdens de vereniging, waren vroeger aan de Kaap gelegitimeerd. Volgens het Gereformeerd Kerkrecht is die legitimatie als vanzelf vervallen bij het aannemen van een beroep in een van de Transvaalse Kerken, want een legitimatie kan toch niet langer geldig zijn als men niet meer lid is van de Kerk, waardoor men gelegitimeerd is, en van twee Kerken kan men toch niet tegelijk lid zijn. Waar nu het standpunt ingenomen werd, dat bij de vereniging de Ned. Hervormde en de Ned. Gereformeerde Kerken beide zouden ophouden om te bestaan, en men in de nieuwe Verenigde Kerk opnieuw gelegitimeerd moest worden, opnieuw de kerkelike belijdenisschriften moest onderschrijven, waaraan een legitimatie aan de Kaap moest voorafgaan, zou men zeggen, dat ieder predikant van de Verenigde Kerk zich opnieuw aan de Kaap moest laten legitimeren. Maar de Ned. Gereformeerde Kerk stelde zich op dat kerkrechtelik onhoudbaar standpunt, dat bij de vereniging de legitimatie van de predikanten bij de Ned. Geref. Kerk in de Z. A. R. en de Ned. Herv. Kerk vervielen, doch de vroegere legitimatie bij de Kaapse Kerk, waarvan niemand van hen meer lid was, bleef wel van kracht.

Uit de notulen van die vergadering spreekt het maar al te duidelik, vooral bij het behandelen van het punt over de legitimatie, welke gezindheid Ds. Neethling van Utrecht in zijn hart tegenover de Hervormde Kerk omdroeg, een gezindheid, die hij in de Vergadering wilde doen doorwerken. Dit is hem gelukt, want Ds. Neethling van Lijdenburg verklaarde dan ook ronduit, dat hij nu een andere mening was toegedaan, dan toen hij in Pretoria in de verenigde Kommissie zitting had genomen, om over de Kerkvereniging te handelen. Hij legde de bepaling inzake de legitimatie nu anders uit dan in Pretoria. [1])

Een botsing moest nu komen met de Hervormde Kerk, waar men nu een andere uitleg ging geven aan de bepalingen, vastgesteld door de beide Kommissies voor Kerkvereniging, en dat terwijl men van Hervormde kant het werk van de Kommissie „zonder „discussie" had goedgekeurd. De Algemene Kerkvergadering van de Ned. Geref. Kerk besloot met 13 tegen 3 stemmen, dat het

---

[1]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Geref. Kerk in de Z.A.R., 1883, blz. 13.

artikel in zake de legitimatie moest verstaan worden in die zin, dat ieder predikant van de Verenigde Kerk een bewijs moest leveren van aan de Kaap te zijn gelegitimeerd. [1]) Met andere woorden, in de nieuw op te richten Kerk zou voor mannen als Ds. Smits en Ds. van Warmelo, die jaren lang in de Hervormde Kerk gearbeid hadden, en de hitte des daags en de koude des nachts gedragen hadden in tijden, toen geen van de predikanten uit de Kaap Kolonie de moed had een beroep in het woeste Transvaal aan te nemen, geen plaats zijn, tenzij zij eerst nog eens naar de Kaap zouden reizen, zich opnieuw zouden laten eksamineren en legitimeren. Onder zulke vernederende en smadelike voorwaarden zou de Hervormde Kerk niet verenigen, al was het werk van de Kommissie van Kerkvereniging ook feitelik ongezien „bij acclamatie zonder discussie" goedgekeurd.

De eerste botsing is gekomen, toen de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk in 1884 bijeenkwam. Daar nam men kennis hoe de Algemene Kerkvergadering van de Ned. Gereformeerde Kerk van sommige artikels van het Kommissie-Rapport van de verenigde Kommissies van 1882 een uitleg gegeven had, waarmee de Hervormde Kerk niet instemmen kon, zo o.a. dat al de predikanten van de Verenigde Kerk aan de Kaap gelegitimeerd moesten zijn. Op een vraag van Ouderling Christiaan Joubert hebben de Hervormde leden van de verenigings-Kommissie toen verklaard, dat het in 1882 geenszins in hun bedoeling lag, dat de predikanten van de Verenigde Kerk aan de Kaap gelegitimeerd moesten zijn. Ook Ds. Bosman, die geen lid was van de verenigings-Kommissie, maar toch de vergaderingen uit belangstelling had bijgewoond, zeide dat hij onder dezelfde indruk was, hoewel de uitleg van de Ned. Gereformeerde Kerk hem toch niet verwonderen kon, want de bedoeling was, dat de Verenigde Kerk een „nieuwe Kerk" zou zijn:

„de gewone deur van de Ned. Herv. en de Ned. Geref. Kerk
„werd gesloten, en de vraag is dus, wie zal worden toegelaten?
„En het antwoord was, diegenen die gelegitimeerd zijn". [2])

De heer Christiaan Joubert maande toen weer aan om toch

---

[1]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Geref. Kerk in de Z. A. R., 1883, blz. 17-18.

[2]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Herv. Kerk, 1884, blz. 24.

„voorzichtig" te zijn. Op voorstel van de Witfonteinse afgevaardigden, Ouderling Joubert en Diaken J. J. Botha, werd toen besloten, om uit de Vergadering een Kommissie te benoemen, die dan grondig op de zaak moest ingaan, al de punten, waarin men met de Ned. Geref. Kerk over het Rapport van de verenigde Kommissies verschilde, aan de Vergadering voor te leggen, en een „uitgebreid voorstel" te maken. Deze Kommissie bracht de dag daarop haar rapport uit, dat uitvoerig punt voor punt door Ds. van Warmelo werd toegelicht, waarbij hij de eer en de zelfstandigheid van de Hervormde Kerk verdedigde. [1]) Die rede van Ds. van Warmelo is merkwaardig, omdat daaruit ten duidelikste blijkt, hoedat hij door de omstandigheden in de vereniging is gesleept, en hoe warm zijn hart voor de Hervormde Kerk klopte. Het was een lange redevoering, en daar Ds. van Warmelo scriba was van de Vergadering, kon hij geen aantekeningen er van houden; de predikant van Pretoria deed zulks, waarmee Ds. van Warmelo echter niet tevreden was, en hij de Vergadering verzocht om zelf een uittreksel te maken van hetgeen hij gesproken had, tegen welk verzoek Ds. Bosman zich verzette; nadat de Vergadering een tijdlang hierover gediskussieerd had, werd het verzoek van Ds. van Warmelo toegestaan, doch men besloot de diskussie daarover niet te notuleren, maar het als een „zamenspraak" te beschouwen, tegen welk besluit de Witfonteinse afgevaardigden Ouderlingen C. J. Joubert en M. J. Prinsloo en Diaken J. J. Botha, alsook enige andere leden van de Vergadering hun tegenstem lieten aantekenen.

Ook deze houding heeft medegewerkt om sommigen langzamerhand de ogen te doen opengaan, dat de Vereniging met de Ned. Gereformeerde Kerk niet was een geven en nemen voor beide partijen, maar een geven door de Hervormden en een nemen door de Ned. Gereformeerden; de Vereniging zou dan ook daarop uitlopen, dat de Hervormden moesten overgaan tot de Ned. Geref. Kerk, en de toekomst zou leren, hoe later de leidslieden van de Verenigde Kerk het goed recht van de Hervormde Kerk zouden verloochenen; de Verenigde Kerk zou

---

[1]) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Herv. Kerk, 1884, blz. 32—35.

dan ook niets anders worden dan een voortzetting van de Ned. Gereformeerde Kerk, verrijkt met vele Hervormde lidmaten en Hervormde kerkelike goederen. De Algemene Kerkvergadering is kort daarop verdaagd, en is op 26 Januarie 1885 weer bijeengekomen te Pretoria, waar de Algemene Kerkvergadering van de Ned. Gereformeerde Kerk toen ook zitting had.

Al dadelik op de eerste dag, toen de Verdaagde Algemene Kerkvergadering heropend was, bleek het, hoe er vele Gemeenteleden waren, die met de Kerkvereniging niet veel op hadden. Er waren verschillende memories voor de Vergadering, twee uit Standerton met 144 namen, een uit Vredenburg (Rhenosterkop-afdeling van Witfontein) met 49 namen, een uit Heidelberg met 34 namen om de naam Hervormd te behouden. Ds. Bosman gaf te kennen hoe „ontroerd" hij er over was, hij kon „geen oogen-„blik begrijpen, hoe leden der Ned. Herv. Kerk zoo iets kunnen „teekenen", terwijl men bijeen was „om te vereenigen, en de „zaak tot zulk een hoogte is gekomen". Daarom wilde hij, dat „er moet beslist geantwoord worden, dat de onderteekenaren „hebben gedwaald, en dat de memories moeten worden terugge-„geven". Dus de ondertekenaren waren *te laat* met hun memories.

Ouderling Joubert van Witfontein verdedigde het recht van de Gemeenteleden tegenover de predikant van Pretoria, om zich hierover uit te spreken, en zeide „de gemeente wist eerst „niet veel van de vereeniging; maar later is zij daarmede „bekend geworden". De andere Witfonteinse afgevaardigde, Ouderling M. J. Prinsloo zeide, „dat er nog meer memories „van dien aard zijn. Het gaat met de gemeente zooals het „hem gegaan is — plotseling". Anderen weer waren van mening, dat de memories *te vroeg* kwamen. Ten slotte werd een voorstel van Ds. H. S. Bosman, gesekondeerd door Diaken G. J. Engelbrecht van Standerton, aangenomen, waarin de Vergadering „belooft, dat de zaak van haren kant ter sprake „gebragt zal worden zoodra zulks vereischt wordt". Ouderling M. J. Prinsloo verzocht aantekening van zijn tegenstem, hij was met een blote belofte niet tevreden. Zoals later blijken zal, had deze ouderling volkomen gelijk, want aan deze belofte is nooit en nimmer voldaan, ja, de voorsteller van het besluit, waarin deze belofte vervat is, zou de eerste zijn om spoedig

na de vereniging de pen op te nemen, tegen de naam Hervormd. Zo is de Gemeente met een valse belofte gepaaid, doch de moeilikheden zouden komen.

Het nageslacht vraagt misschien wat is een naam? Zou men door de naam „Hervormd" te verkiezen boven de naam „Gerefor- „meerd" de vereniging laten mislukken? Maar daar gaat het niet om, het doet er niet toe wat het nageslacht denkt. Voor deze steunpilaren van de Kerk was de naamskwestie een moeilikheid, en in plaats van deze moeilikheid onder de ogen te zien, wilde men die uit de weg ruimen met een belofte, waaraan men toch niet van plan was te voldoen! Bovendien, de Hervormden waren, zoals reeds gezegd, tot in het diepst van hun ziel afkerig van het methodisme met zijn opwekkingen, zijn speciale diensten en zijn bekeringsdiensten en biduren, waar het een herhaling van gebeden is, een individualisme zonder eind. En van hun opvatting hierover was de naam „Hervormd" het symbool geworden. Zo is het gegaan met de memories in zake de Kerkvereniging, men was altijd òf te vroeg, òf te laat. [1])

Wat nog overbleef, was een vereffening van het geschil tussen de beide Kerken, en wel de verschillende uitlegging van enige besluiten van de verenigde Kommissies van 1882, waarvan de voornaamste was de vraag of al de predikanten van de toekomstige Verenigde Kerk aan de Kaap gelegitimeerd moesten zijn, met andere woorden, of in die Kerk ook plaats zou zijn voor Ds. Smits en Ds. van Warmelo; want het spreekt vanzelf, dat geen van beiden hun bestaan in de Hervormde Kerk zo zouden verloochenen, en zichzelven zo zouden vernederen, om na jarenlange diensttijd nog eens naar de Kaap te reizen om zich te laten onderzoeken of zij geschikt waren voor de Evangeliebediening. De Algemene Vergadering van de Ned. Gereformeerde Kerk besloot een deputatie te zenden naar de Algemene Vergadering van de Hervormde Kerk, om hierover te onderhandelen, echter met de duidelike instruktie, dat al de predikanten, dus ook Ds. Smits en Ds. van Warmelo, aan de Kaap gelegitimeerd

---

[1]) Vgl. Ds. M. J. Goddefroy: *De Kerkkwestie niet een Leer- maar een Levenskwestie*, blz. 55, waar verhaald wordt hoe op Ouderling C. J. M. Jansen van Vuren van Makwassie de censuur is toegepast, omdat hij in zijn wijk was rondgegaan met een protest tegen de Vereniging.

moesten zijn, welke deputatie bestond uit de beide predikanten Neethling van Utrecht en Lijdenburg, met nog vijf ouderlingen.

Toen de deputatie zijn verschijning maakte in de Vergadering der Hervormden, begon Ds. Neethling van Utrecht er op te wijzen, dat van de Hervormde Kerk twee antwoorden waren ingekomen over het rapport van de verenigings-Kommissie; het eerste was, dat van Nov. 1882, dat het rapport „bij acclamatie „zonder discussie" was aangenomen, en het tweede was dat van Mei 1884 over de legitimatie van de predikanten. Wegens de verregaande oppervlakkigheid van de Algemene Vergadering van de Hervormde Kerk van 1882 was men in deze moeilikheid geraakt. De Ned. Gereformeerde Kerk gaf aan het rapport van de verenigings-Kommissie een andere uitleg dan de Hervormde Kerk.

Bij dit alles was het weer Ouderling Chr. Joubert die tot „voorzichtigheid," aanmaande. De Hervormde Kerk vroeg nu aan de Ned. Gereformeerde Kerk om een beslist antwoord: of zij het verlangde dat al de predikanten van de Verenigde Kerk aan de Kaap gelegitimeerd moesten zijn. De Ned. Gereformeerden zagen in, dat, indien het antwoord hierop bevestigend was, er van geen verder onderhandelen over de Kerkvereniging meer sprake kon zijn, waarop zij besloten te antwoorden, dat legitimatie aan de Kaap verbindend beschouwd werd „ook voor „de thans dienstdoende Predikanten der beide Kerken, maar „verklaart zich genegen — om den Wil der Vereeniging — van „de toepassing der acte van Legitimatie af te zien voor thans „dienstdoende Predikanten". Ds. Neethling van Utrecht stemde hier tegen, hij bleef eisen dat Ds. Smits en Ds. van Warmelo aan de Kaap gelegitimeerd zouden worden.

Wat zou de Hervormde Algemene Kerkvergadering op deze dubbelhartige houding antwoorden? Want dubbelhartig is het; de twee oudste van de dienstdoende predikanten van de Hervormde Kerk zouden in de Verenigde Kerk dan ook slechts geduld worden „om den Wil der Vereeniging", meer niet. Hun status, die zij van de Hervormde Kerk ontvangen hadden, werd als twijfelachtig beschouwd. De gezindheid spreekt hier maar al te duidelik uit, en het blijkt hoe men van de kant van de Ned. Gereformeerde Kerk de Hervormde Kerk als iets minderwaardigs beschouwde! De vereniging kon onder zulke omstandig-

heden ook niet gelukken. Toen dit antwoord voor de Hervormde Algemene Vergadering gelegd werd, liet Ouderling Chr. Joubert dadelik zijn stem er tegen horen, en meende zijn medeafgevaardigde M. J. Prinsloo „aan de eer der Hervormde Kerk" te moeten herinneren. De meeste afgevaardigden waren echter tevreden met het antwoord van de Ned. Gereformeerde Kerk, waarop Ds. van Warmelo zeide: „de zaak neemt een onrecht-„vaardige wending". Hij kon dan ook niet begrijpen, dat men nu anders sprak dan acht maanden te voren te Heidelberg, waar men „elke predikant in zijn stand" wilde handhaven. De Ned. Gereformeerde Kerk „meet met twee maten". Te Heidelberg was het vorig jaar bepaald, dat alleen nieuw aankomende predikanten het formulier van de Verenigde Kerk moesten ondertekenen, en nu wilde men, dat alle predikanten het opnieuw zouden doen. Ds. van Warmelo zag daarin een aanranden van zijn status. Ds. Bosman pleitte vooral om van de basis, het vorig jaar gelegd, af te stappen. Na veel diskussie werd eindelik eenparig besloten om toch toe te geven aan de eisen van de Ned. Geref. Kerk.

Nu waren de twee Algemene Kerkvergaderingen het eens, en zonder veel moeite werd toen wederzijds een plan opgetrokken, volgens welke de ineensmelting van de Kerkeraden en Gemeenten van de twee Kerken zou plaatsvinden. Hiervan bepaalde het elfde artikel, dat „bij de gemeente welke eenen „leeraar heeft, gehad heeft, of beroepen heeft, voege zich de „gemeente die nog geen leeraar heeft, gehad heeft, of be-„roepen heeft". In de loop van het jaar 1885 vond dan ook de ineensmelting plaats, en op 7 December 1885 kwam de eerste Algemene Kerkvergadering van de Verenigde Kerk bijeen. De Gemeente van Witfontein had geen vertegenwoordigers gezonden, want zij weigerde langer samen te werken tot de ontbinding van de Hervormde Kerk. Dit zal in een volgend hoofdstuk behandeld worden. De datum 7 December 1885 is de geboortedatum van de Verenigde Kerk, zoals ook uitgesproken op haar Algemene Kerkvergadering in Mei 1888 gehouden.[1]

---

[1] Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Herv. of Geref. Kerk, 1888, blz. 88.

HOOFDSTUK VI.

Reorganisatie.

De Konsulents-Gemeente[1]) wil niet verenigen.

Zoals reeds gezegd, heeft de Konsulents-Gemeente van Pretoria een eigenaardige plaats ingenomen in de geschiedenis van de Hervormde Kerk. De stichting van de Gemeente in 1869 was een gevolg van geschilpunten met de predikant van Pretoria, Ds. A. J. Begemann. Toen Ds. Begemann in 1872 was afgetreden, was ook de weg geëffend voor deze Gemeente om zich weer te voegen bij de Moeder-Gemeente van Pretoria. Doch terwijl zich te Pretoria de neiging openbaarde om Stellenbossche kwekelingen te beroepen, nam de Konsulents-Gemeente een afwachtende houding aan, en toen Ds. H. S. Bosman in 1876 te Pretoria bevestigd werd, was de ineensmelting van beide Gemeenten voorlopig van de baan. Doordat Ds. Bosman in 1877 een aktief aandeel had genomen aan de inzwering van Shepstone, die Transvaal voor Engeland geannekseerd had, alsmede door het kwaad-gerucht waarin deze predikant door de oorlog van 1880—81 was geraakt, was de Konsulents-Gemeente gedetermineerd als afzonderlike Gemeente te blijven, zolang Ds. Bosman te Pretoria was.[2]) Toen de Kerkvereniging

[1]) De Konsulents-Gemeente had twee Kerkplaatsen met kerkgebouwen, te Witfontein en te Rhenosterpoort (Vredenburg). Daar de afdeling Witfontein in zake de Kerkvereniging de leiding aangaf, noemden velen de Konsulents-Gemeente gewoonweg met de naam van „Witfontein".

[2]) Op de eerste Alg. Kerkvergadering, die na de oorlog van 1880—81 gehouden is, heeft Witfontein het volgende beschrijvingspunt ingediend: „De Alg. Kerkvergadering neme het besluit, dat voortaan elke predikant,

in 1885 in volle gang was, en op vele plaatsen een ineensmelting plaatsvond van de Kerkeraden van de Ned. Hervormde en van de Ned. Gereformeerde Kerken, meende Ds. Bosman van Pretoria, dat de tijd aangebroken was, om te trachten de Gemeente van Witfontein te bewegen, zich te voegen bij de Gemeente van Pretoria. De Kommissie der Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk vergaderde nog op 14 September 1885, waar besloten werd de Konsulents-Gemeente „te vragen „het oude te vergeten, alle geschillen op zijde te zetten", en zich weer te voegen bij de Gemeente van Pretoria. Met het oog hierop werd de volgende dag een schrijven gericht aan de Konsulents-Gemeente, waarin zij verzocht werd één te worden met Pretoria. [1]) Ds. van Warmelo ging hierop in plaats van Ds. Smits naar Witfontein en Rhenosterpoort, met deze brief, om de Gemeente tot ineensmelting met Pretoria te bewegen. Ds. van Warmelo had grote invloed in de Konsulents-Gemeente, en was daar algemeen geacht en bemind, maar toch ging de Gemeente in deze zaak tegen hem. Te Witfontein werd deze brief door een Kommissie uit de Gemeente behandeld, bestaande uit de heren L. H. Jacobs, S. T. Prinsloo, C. M. Vermaak, D. S. Prinsloo en W. J. Basson, en te Rhenosterpoort voor een Kommissie, bestaande uit de heren W. J. B. de Beer, P. C. Minnaar, S. L. Riekert, M. J. Prinsloo, J. D. Venter en C. P. Bodenstein. Het besluit was om zich alleen onder de volgende voorwaarden bij de Gemeente van Pretoria te voegen:

1°. Dat door beide Kerkeraden vooraf bewijs zal moeten overgelegd worden, dat alle Kerkschulden, waarvoor een der Kerkeraden of Gemeenten verantwoordelijk zijn, geheel vereffend en afbetaald zijn.

„die beroepen zal worden in de Ned. Herv. Kerk hier te lande, en zulk „beroep aanneemt, verplicht zal zijn voor zijne voorstelling aan de Ge- „meente, bij de regeering den eed van getrouwheid af te leggen aan het „Gouvernement der Zuid Afrikaansche Republiek". Notulen Alg. Kerkverg., 1881, blz. 7. Het was ook vooral Witfontein dat onwillig was enige geldelike steun te verstrekken aan de Engels-medium-school „The Prospect Seminary" door Ds. Bosman te Pretoria opgericht.

1) Een officieel afschrift van die brief is nog voorhanden.

2°. Dat vooraf door bovengenoemde Kerkeraden zal moeten overeengekomen zijn welke Predikant door hen zal moeten beroepen worden in de vereenigde Gemeente [1]) van Pretoria.

3°. Onder de thans bestaande wetten van de Ned. Hervormde Kerk van de Z. A. Republiek.

Met nadruk werd er nog bijgevoegd: „Wanneer stipt naar „bovengenoemde drie punten gehandeld wordt, beloven wij „onze goedkeuring aan de alzoo gesloten vereeniging te zullen „hechten". [2]) Duidelik dus, men wilde alleen zich bij Pretoria voegen, als men wist wie de predikant zou zijn, want met de plaatselike predikant van Pretoria was men niet tevreden; alsook, men wilde niet verenigen met de Ned. Geref. Kerk, want de Kerkelike Wet van de Hervormde Kerk moest in alle delen gehandhaafd blijven.

Te Rhenosterpoort zou Kerkeraadsvergadering gehouden worden, en Ds. van Warmelo wilde, dat er tegelijk afgevaardigden zouden verkozen worden naar de eerste Algemene Kerkvergadering van de Verenigde Kerk, die op 7 December bijeen zou komen. Ouderling M. J. Prinsloo zeide toen ronduit aan Ds. van Warmelo, dat hij niet van plan was de Kerkeraadsvergadering bij te wonen voor het kiezen van afgevaardigden, hij wilde geen klippen bijdragen op het graf van de Hervormde Kerk. Ouderling Prinsloo en anderen kwamen niet naar de vergadering op, zodat er geen kworum was, en de vergadering niet gehouden kon worden, en dus geen afgevaardigden gekozen werden.

Intussen kwam de Algemene Kerkvergadering van de Verenigde Kerk op 7 December 1885 bijeen. De Konsulents-Gemeente wilde niets met de vereniging te maken hebben en

---

[1]) Verenigd nl. door de ineensmelting of vereniging van de beide *Hervormde* Gemeenten.

[2]) Het Kerkeraads Notulen-Boek van de Konsulents-Gemeente uit die dagen is nog aanwezig, en bevat tal van biezonderheden, die hier worden medegedeeld. Ook zijn vele officiële stukken uit die dagen in het bezit van schrijver dezes. Die belangrijke stukken zullen worden afgestaan aan het Archief van de Ned. Herv. Kerk.

was niet vertegenwoordigd. De vergadering werd met open deuren gehouden, en Ouderling Christiaan Joubert zorgde, dat hij ook in de kerk aanwezig was om te zien wat gebeuren zou, terwijl Ouderling Martinus Prinsloo zijn schoonzoon Pieter Gouws gestuurd had om te zamen met de heer C. Vermaak tijdens de zittingen ook in de kerk te zijn, om hem zodoende rapport uit te brengen. Bij het aflezen van de lijst van Gemeenten sloeg de Voorzitter, Ds. Neethling, de Konsulents-Gemeente over, niet omdat die Gemeente geen afgevaardigden had willen sturen, doch omdat men nu, en vooral de Ned. Gereformeerden, aan de Konsulents-Gemeente het recht ontzeide om afgevaardigden te kiezen. Men voorzag de moeilikheid die komen zou, doordat Witfontein niet wilde verenigen, en om die moeilikheid te onderdrukken, verviel men in de inderdaad zeer vreemdsoortige handelwijze om deze Gemeente te dwingen zich bij Pretoria te voegen; men gaf het voor, wat voor God en de mensen niet verantwoord kan worden, alsof de Kerkvereniging van de Ned. Hervormde en de Ned. Gereformeerde Kerken ook betrekking had op de twee Hervormde Gemeenten, die van Pretoria en de Konsulents-Gemeente. Men wilde dus Witfontein dwingen, met Pretoria te verenigen, men wilde die Gemeente „annexeeren" zoals de ouden het uitdrukten. Het was tevergeefs, dat Ds. van Warmelo voor de rechten van deze Gemeente opkwam, en met 30 tegen 24 stemmen werd het volgende voorstel aangenomen:

> Deze Vergadering betreurt het, dat de Konsulents-Gemeente van Pretoria nog niet vereenigd is met de Gemeente van Pretoria, en verzoekt haar dringend om vóór de volgende Algemeene Vergadering de ineensmelting volgens Art. 11 te doen plaats hebben.

Een vreemd voorstel! Art. 11 zag op de wijze waarop de Ned. Hervormde en de Ned. Gereformeerde Gemeenten moesten verenigen! Nu maakte men alsof dit artikel zag op de ineensmelting van een zelfstandige Hervormde Gemeente met een andere zelfstandige Hervormde Gemeente; een ineensmelting, die men wilde doordrijven om zodoende de Konsulents-Gemeente als zelfstandige Gemeente te ontbinden, denkende de moeilikheden te ontwijken,

M. J. PRINSLOO.

C. J. JOUBERT.

P. J. MULLER.

N. M. VILJOEN.

A. J. DE LANGE.

J. J. PRINSLOO.

J. J. BOTHA.

De Kerkeraad van de Konsulents-Gemeente op 13 Februarie 1886.

door deze Gemeente te forseren met de Kerkvereniging mee te gaan! Eigenaardig is het als men bedenkt, dat bij de Kerkvereniging de Hervormde Kerk ruim driemaal zo groot was als de Ned. Gereformeerde Kerk, en dat van de ouderlingen en diakenen, die afgevaardigd waren, het grootste deel behoorde aan de Ned. Gereformeerde Kerk, evenals met de Algemene Vergadering van 1886 het geval zou zijn. De Hervormden stemden grotendeels tegen dit voorstel in zake de Konsulents-Gemeente, en de Ned. Gereformeerden stemden daar voor.

Zo stond de Konsulents-Gemeente op een gegeven ogenblik op zichzelf, daar het Kerkbestuur van de Hervormde Kerk ontwricht was door de Vereniging. Ouderling C. J. Joubert, die te zamen met Ouderling M. J. Prinsloo van de aanvang af geprotesteerd had, meende dat de zaak hopeloos was. Wat kon men doen, de Hervormde Kerkeraden waren allen ontbonden, een nieuw lichaam, een nieuwe Kerk, de Verenigde Kerk, was in het leven geroepen. Er waren over het gehele land wel duizenden Hervormden, die met de Vereniging niet ingenomen waren, doch zij waren allen zonder eigen Kerkeraden, en alleen de Kerkeraad van de Konsulents-Gemeente was in zijn geheel staande gebleven. Wat zou men nu doen? De Kerk was door de Vereniging ontroofd van al haar predikanten; alleen Ds. Smits was niet verenigd, doch zwak en ziekelik als hij was, had hij emeritaat aangevraagd, hetgeen hem met ingang van 1 April 1886 was verleend. Witfontein stond op zichzelf, en zelfs Ouderling Joubert meende op een ogenblik, dat er niets meer aan te doen was. In het huis van Ouderling Prinsloo kwamen deze beide Ouderlingen C. Joubert en M. J. Prinsloo, mede door toedoen van de zoon van Ouderling Prinsloo, de heer N. M. Prinsloo, tans nog Ouderling in de Gemeente Erasmus (Witfontein), overeen bijelkaar te staan; kome wat wil. Reeds op 8 Januarie 1886 werd dan ook namens de Kerkeraad van Witfontein een schrijven gericht aan Jhr. Mr. G. Beelaerts van Blokland, Gezant van de Zuid-Afrikaansche Republiek te 's-Gravenhage, waarin hem gevraagd werd of hij in Holland niet een predikant voor Witfontein vinden kon.

Het is wel eens verweten aan de Witfonteiners, dat zij door Ds. Smits beïnvloed zijn om niet met de Vereniging saam

te gaan, doch al deze feiten hier vermeld, logenstraffen deze bewering. Witfontein heeft uit eigen vrije overtuiging gehandeld, en van af November 1884 was Ds. Smits niet in die Gemeente, doch werd zij bezocht, zoals wij gezien hebben door Ds. van Warmelo. Eerst in Februarie 1886, nadat Witfontein haar standpunt klaar had ingenomen, en er reeds naar Holland geschreven was om een predikant, is Ds. Smits voor het eerst weer daar gekomen. Ds. Smits was op dat tijdstip nog dienstdoende predikant, en zijn eervol ontslag en emeritaat, hem door de Hervormde Kerkeraad van Rustenburg en door de Kommissie der Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk verleend, zou eerst, zo was bepaald, met 1 April 1886 ingaan. Op 13 en 14 Februarie was er Avondmaalsviering in de afdeling Witfontein, en de week daárop in de afdeling Rhenosterpoort (Vredenburg). In de voormiddag van Zaterdag de 13de vergaderde de Kerkeraad. Ter tafel was ook een brief van de Scriba van de Algemene Kerkvergadering van de Ned. Herv. of Geref. Kerk, waarin het besluit van de Verenigde Alg. Kerkvergadering van 7 December 1885 in zake de Konsulents-Gemeente werd medegedeeld. Hierop nam de Kerkeraad na vele diskussie het volgende besluit:

> Overwegende, dat door de HoogEerw. Algemeene Kerkvergadering der Ned. Herv. of Geref. Gemeente in de Z.A.R., zitting houdende te Pretoria 7 December 1885, de Consulentsgemeente van Pretoria niet op de rij der gemeenten is geplaatst;
>
> Overwegende, dat er bij die gelegenheid ook geene afgevaardigden door den HoogEerw. Voorzitter zijn opgeroepen;
>
> Overwegende, dat dientengevolge ook geene afgevaardigden hebben kunnen zitting nemen, al zouden zij ook tegenwoordig zijn geweest;
>
> Overwegende, dat het besluit der HoogEerw. Algem. Kerkvergadering dato Pretoria 7 December 1885 ten eenenmale in strijd is met een schrijven van den Voorzitter en Scriba der Commissie Algem. Kerkvergadering, dato Pretoria 15 September 1885, uit welk schrijven het blijkt

als het gevoelen van de HoogEerw. Commissie dat de Consulentsgemeente niet valt onder Art. 11 der Commissie-besluiten Januarij 1885;

Overwegende, dat ook zelfs de Scriba der Hoog Eerw. Kerkvergadering den Kerkeraad alhier niet schijnt te erkennen als te zijn: Kerkeraad van de Hervormde of van de Nederd. Herv. of Geref. Gemeente van Pretoria, onder Consulentschap van Ds. G. W. Smits, volgens opschrift van zijn HoogEerw. schrijven aan den Kerkeraad, dato Heidelberg 23 December 1885, luidende als volgt:

Aan den Eerw. Kerkeraad van de Consulentsgemeente van Pretoria, onder het Consulentschap van Ds. G. W. Smits;

Zoo besluit de Kerkeraad heden avond eene bijeenkomst te houden ten einde het gevoelen der Gemeenteleden te weten wat hun te doen staat in deze met betrekking het besluit der HoogEerw. Algem. Kerkvergadering der Ned. Herv. of Geref. Gemeente, op voorstel van den predikant van P.C.Stroom, gesecondeerd door diaken Klaassen.

Voor diezelfde Vergadering was ook een brief van de hoogbejaarde P. J. L. Venter, die van af 1852 Ouderling was van Zoutpansberg, maar nu woonachtig was in de Gemeente van Standerton (Trichardtsfontein), waarin hij zeide zich bij Witfontein aan te sluiten, omdat men daar Hervormd wilde blijven. Zo was het standpunt van deze Gemeente al buiten haar grenzen bekend. Diezelfde avond nog werd de brief van de Scriba van de Verenigde Kerk voor de Gemeentevergadering gelegd, die onder Voorzitterschap van Kommandant Salomon T. Prinsloo gehouden werd, en waarvan zijn zoon, de heer G. C. Prinsloo — tans nog ouderling van de Gemeente Erasmus (= Witfontein) als sekretaris fungeerde. Het volgend besluit werd toen met algemene stemmen aangenomen, en namens de afdeling Witfontein getekend door S. T. Prinsloo, Voorzitter, C. Vermaak, L. H. Jacobs, J. H. Duvenage, D. S. Prinsloo, P. J. Minnaar, L. C. Geyser en G. C. Prinsloo, Sekretaris:

De vergadering dezer gemeente tot bespreking harer geestelijke belangen, verklaart zich onder geene omstandigheden aan een dwangbesluit te onderwerpen; en komt ten volle overeen met alle aangehaalde punten met onze Eerw. Kerkeraad in haar besluit vervat hedenavond aan ons voorgelegd.

Maakt geene objectie omtrent het niet opnemen dezer Gemeente in de rij der Gemeenten van de Ned. Herv. of Geref. Kerk.

Gevoelt ons integendeel tevreden te blijven hetgeen wij was en nu nog ben, namelijk: Ned. Herv. Deze vergadering verklaart verder, dat zij onder geene omstandigheden zullen aansluiten bij die Kerkgenootschap, waardoor inbreuk zal kan worden gemaakt op de naam en regten van de Ned. Herv. Kerk, zooals dezelve zijn neergelegd in art. 20 onzer Grondwet.

Van deze kerk onzer vaderen willen wij geen afstand doen en verzoek onze Eerw. Kerkeraad iedere geoorloofde middel in het werk te stellen en hunne uiterste best te doen, opdat dit kostbaar kleinood voor ons en onze kinderen bewaard moge blijven, belovende krachtig te zullen medewerken in alles dat onze pligt van ons vordert ter behoud van dit heerlijk doel.

Alle leden van de Ned. Herv. Kerk in de Z. A. Republiek worde door ons als zoodanige met broederlijke liefde erkend en ontvangen.

Verlangt verder dat de wetten van Ned. Herv. Kerk voor ons zullen blijven bestaan zooals zij thans bestaan.

De week daarop werd deze zelfde zaak voor de afdeling Rhenosterpoort gelegd, alwaar de Gemeente onder Voorzitterschap van de heer F. G. Joubert, bekend als de man van de slag van Bronkhorstspruit in de oorlog van 1880-81, vergaderde, en haar goedkeuring hechtte aan het Gemeentebesluit van Witfontein. [1])

---

[1]) Het Gemeentebesluit van Rhenosterpoort is namens de Gemeente getekend door F. G. Joubert, S. L. Riekert, P. S. Vermaak, J. N. Roetz, M. J. Prinsloo (niet te verwarren met de Ouderling van die naam), D. C. Minnaar en Wm. S. Porter. Zie voor deze besluiten behalve het Notulenboek van de Kerkeraad, ook *de Volkstem* van 18 Febr. 1886.

Zo stond de Konsulents-Gemeente afzonderlik, gedetermineerd buiten de Kerkvereniging te blijven.

Men kwam overeen, om in de maand April weer Avondmaalsviering en Kerkeraadsvergadering te houden, en met het oog daarop verzocht men Ds. Smits, die intussen emeritus zou worden, weer voor die gelegenheid over te komen, daar er geen andere Hervormde predikant meer was.

Reeds op Vrijdag 23 April kwam de Kerkeraad weer bijeen. In deze vergadering waren ook twee oud-ouderlingen van Rustenburg, de heren G. S. Botha en J. J. Pietersen, die een lijst met de handtekeningen van ruim 230 manslidmaten van Rustenburg bij zich hadden, waarin de ondertekenaars kennis gaven „dat men getrouw wenschte te blijven aan de Ned. „Herv. Kerk en als zoodanig aansluiting verlangt" bij de Gemeente van Witfontein. Ook bleek het de Kerkeraad, dat in verschillende Gemeenten leden waren, die bij de Hervormde Kerk wensten te blijven.

De Kerkeraad achtte het „noodzakelijk" dat eerst moesten worden neergelegd de „gronden" waarop zij leden der Ned. Hervormde Kerk bleven. Met het oog hierop werd het volgende besluit opgetrokken, dat de dag daarop door de Gemeente met algemene stemmen werd goedgekeurd, en waarmede ook de aanwezige afgevaardigden en leden van andere distrikten hun instemming betuigden:

1. Aangezien de Nederduitsch Hervormde Gemeente van het district Pretoria, onder Consulentschap van den WelEerw.ZeerGel. heer G. W. Smits, bij besluit van 13 en 20 Februarij 1886, duidelijk heeft verklaard geen afstand te willen doen van de Nederduitsch-Hervormde Kerk en al de regten daaraan verbonden;

En gezien hebbende dat er zeer vele leden van verschillende Gemeenten van de Ned. Herv. Kerk in de Z. A. Republiek zich met dat ons gevoelen vereenigen, zoo besluit de vergadering, met goedkeuring van de Gemeente, te zijn en te blijven leden van de Nederduitsch-Hervormde Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek, met al derzelver regten daaraan verbonden, zooals dezelve zijn vastgesteld

bij artt. 20 en 24 der Grondwet, en bij de wetten en bepalingen der Ned. Herv. Kerk, vastgesteld in de Algemeene Kerkvergadering, zitting gehouden hebbende te Heidelberg, dato 29 November 1869 en volgende dagen, en welke wetten en bepalingen erkend zijn door den HoogEdelAchtbaren Volksraad der Z. A. Republiek.

2. Van dit Kerkeraads- en Gemeentebesluit zal onmiddelijk kennis worden gegeven aan de Hoog-Edele Regering der Z. A. Republiek.

3. Bij behandeling van zaken, kiezen van kerkbesturen, oprigten van nieuwe gemeenten, enz., enz., zal gehandeld worden naar gelang de omstandigheden het vereischen; doch altijd zoo na mogelijk overeenkomstig de wetten en bepalingen der Ned. Herv. Kerk.

4. Met betrekking de behartiging der geestelijke belangen van de Gemeenten in verschillende districten, zullen later bepalingen worden gemaakt, zooveel mogelijk in overleg met en naar de behoeften en begeerten der gemeenten.

5. Uit kracht van bovengenoemde besluiten, houdt deze gemeente op te bestaan als eene Consulentsgemeente van het district Pretoria, doch beschouwt zich van nu af aan te zijn: *de Nederduitsch-Hervormde Gemeente der Zuid Afrikaansche Republiek, district Pretoria.*

G. W. SMITS, *Predikant* en *Voorzitter.*

Ouderling M. J. PRINSLOO,
" C. J. JOUBERT,
" P. J. MULLER,
" N. M. VILJOEN.
Diaken A. J. DE LANGE,
" J. J. PRINSLOO,
" J. J. BOTHA.

Voortaan trad de Konsulents-Gemeente dus op als *de* Ned. Herv. Gemeente van Pretoria, waarbij zich ook degenen voegden van de Gemeente van Ds. Bosman, die niet wilden verenigen. Als zodanig is deze Gemeente door de Volksraad erkend, toen tevens door dat lichaam besloten is, dat er voortaan geen

Staatskerk meer zou zijn. Dit besluit, genomen naar aanleiding van het overleggen van de Kerkelike Wet van de Verenigde Kerk, en het kennis geven van de Kerkeraad van Witfontein, dat men niet van plan was de Herv. Kerk prijs te geven en dus bij art. 20 van de Grondwet bleef staan, luidt als volgt: [1])

Art. 322. De Volksraad heeft met de grootste belangstelling kennis genomen van de brieven en stukken hem door de Regeering toegezonden van wege de Synode der Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk en die van de Nederduitsch Hervormde Kerk, vergaderd te Witfontein, en meent zijnen oprechten dank te moeten uitspreken voor het vertrouwen door de eerwaardige kerkelijke besturen uitgesproken op de bescherming door den E.A.Volksraad. De Volksraad is diep doordrongen van het groote gewicht der werkzaamheden van de genoemde Synode en der Kerkvergadering voor het heil van den Staat. Hij bidt haar van ganscher harte den zegen Gods toe op hare gewichtige taak, diep doordrongen van de overtuiging, dat de Zuid Afrikaansche Republiek alleen dan bloeijen kan wanneer zij steunt op de rots van Gods Woord.

Alles wat in het vermogen van onze Vergadering ligt om de eerwaardige kerken in hare heerlijke taak te ondersteunen en te beschermen, verzekeren wij haar van ganscher harte en blijmoedig te zullen doen; niet slechts de bescherming van onze wetten, maar zelfs meer dan dat, de bereidvaardige hulp waar het kan, door verleening van stoffelijke hulp, noodig voor de oprichting van nieuwe Gemeenten, zooals reeds herhaaldelijk en nog ten vorige jaren kostbare erven in verschillende dorpen daartoe door den Volksraad zijn afgestaan. Was in vroegere jaren de band tot den Staat tot de Nederduitsch Hervormde Kerk een andere, het is de wensch des volks geweest hierin verandering te brengen en de Volksraad heeft dien wensch moeten eerbiedigen.

---

[1]) Lokale Wetten der Z. A. Republiek, 1886 en 1887, blz. 74.

> Staat het derhalve nu niet langer in de magt van den Volksraad aan eene der Kerken het voorregt te verleenen om te zijn „de Kerk van den Staat" [1]) onveranderd blijft echter de verplichting van den Staat om alle vroegere aangegane verbintenissen tegenover personen, zooals salarissen, te handhaven.
>
> De Volksraad verzoekt de Regeering, bij de Synode der Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk en bij den Kerkeraad der Nederduitsch Hervormde Kerk, de tolk te zijn van deze zijne gevoelens.

Ook in Rustenburg was het woelig. Het was in deze tijd dat Ds. Smits besloten had zijn emeritaat aan te vragen, daar hij wegens ziekelike omstandigheden de Gemeente niet meer naar behoren kon bedienen. Onder voorzitterschap van Ds. N. J. van Warmelo heeft de Kerkeraad op 9 Januarie 1886 het volgend besluit genomen:

> De Kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente van Rustenburg, heden wettig zitting houdende, overwegende het aanzoek van Ds. G. W. Smits, om wegens ziekelijke omstandigheden eervol ontslagen te worden uit zijne betrekking als Herder en Leeraar van de Ned. Hervormde Gemeente van Rustenburg;
>
> Geeft bij deze aan den predikant G. W. Smits eervol ontslag uit zijne betrekking als Herder en Leeraar van de Gemeente Rustenburg;
>
> Met dien verstande
>
> *a*) Dat het ontslag zal ingaan op den eersten April 1886, en dat de predikant zijn gewoon dienstwerk zal voortzetten tot op gezegden datum;
>
> *b*) Dat er maatregelen zullen genomen worden om van wege het Gouvernement het pensioen te verzekeren volgens goedgekeurde Kerkwet, zie art. 9, blz. 14;
>
> *c*) Dat aan den Consulent Ds. C. W. du Toit, predikant van Potchefstroom, kennis zal worden gegeven van dit eervol ontslag, met verzoek om op 8 April e.k. hier te

---

[1] Zie Grondwet art. 20.

wezen, om op 9 April de gemeente te ontvangen uit den hand van den ontslagen Leeraar en van den Kerkeraad, en het archief enz. volgens wet over te nemen;

d) Dat de ontslagen Leeraar (D.V.) op 10 April, bij gelegenheid van het Nachtmaal, des voormiddags zijn Afscheidsreden zal houden, tevens herinnering vierende van zijn 25-jarige Evangeliebediening te dezer plaatse. [1])

In de Kerkeraadsvergadering op 9 April 1886, onder Voorzitterschap van de Konsulent Ds. C. W. du Toit gehouden, werden reeds „vele bezwaren geopperd" tegen de Kerkwet van de Verenigde Kerk, en moest Ds. du Toit de Vergadering vermanen „toch geen opschudding te veroorzaken in de Gemeente".

Ds. Smits kreeg het recht de pastorie intussen te blijven bewonen. Het was een eigenaardige toestand. Velen hadden gemeend, dat met Kerkvereniging bedoeld was het opnemen van de Ned. Gereformeerde Kerk onder de Hervormde Kerk, maar nu eerst begrepen zij, dat het feitelik presies andersom was. Van Hervormde zijde instrueerde men Ds. Smits om de pastorie niet af te geven aan de Ned. Herv. of Geref. Kerk, en wilde men het Kerkgebouw als zijn rechtmatig bezit behouden. Ds. Bosman, intussen Konsulent geworden van de Verenigde Gemeente, vroeg met de Kerkeraad hierop bij het Hof een „Auctorisatie de facto", om Ds. Smits uit de pastorie te zetten. Het Hof heeft toen niet de vraag behandeld of de Kerk en de Pastorie het bezit was van de Verenigde of van de Hervormde Gemeente, maar alleen de „auctorisatie de facto" toegestaan, en Ds. Smits als afgetreden predikant bevolen de pastorie te ontruimen. [2])

---

[1]) Dit eervol ontslag werd met algemene stemmen verleend. Van Ouderling B. A. Kloppers staat genotuleerd, dat hij er mee instemt „tot „zijn spijt nu de Leeraar door ziekelijke omstandigheden niet Leeraar „kan blijven dezer Gemeente tot aan zijn dood". Deze notulen alsmede het eervol ontslag, dat uitgereikt is aan Ds. Smits, zijn nog voorhanden. Van wege het Gouvernement is Ds. Smits het aan emeritus predikanten toekomende pensioen toegekend.

[2]) Eerst in 1895 heeft de vraag, aan welke Gemeente de Kerkelike eigendommen behoorden, voor het Hoog-Gerechtshof gediend, en is uitspraak gedaan ten gunste van de Hervormde Gemeente, en tegen de Verenigde Kerk.

De Kerkeraad, die weer aangevuld en voltallig was, besloot op 8 Augustus om Ds. Smits te vragen de Gemeente van Rustenburg „te bedienen als consulent tot tijd en wijle men „een leeraar voor de Hervormde Gemeente zal hebben beroepen."

In verschillende andere Gemeenten wilde men eveneens niets met de Kerkvereniging te maken hebben, omdat men niet wilde, dat de Hervormde Kerk ontbonden zou worden. In de Algemene Kerkvergadering van de Hervormde Kerk die in Januarie 1885 bijeen was, had Ouderling A. B. Wolmarans van Standerton (Trichardtsfontein) een memorie met 48 handtekeningen ingediend, waarbij de memorialisten, als leden van de Hervormde Kerk, hun wens te kennen gaven bij art. 20 der Grondwet te blijven, en verklaarden, dat zij „nooit van „eenige rechten der Hervormde Kerk wilden afzien". Aan deze memorie, gedateerd 21 September 1884, werd door de Algemene Kerkvergadering geen gehoor gegeven, [1]) en op 9 April 1885 smolten de beide Kerkeraden van de Ned. Hervormde en de Ned. Gereformeerde Gemeenten ineen. Verschillende leden der Gemeente weigerden zich te laten verenigen. Enigen, waaronder de heer Piet Roets, bleven liever buiten de kerkmuur zitten, dan de dienst van Ds. Neethling, de konsulent van de Verenigde Gemeente, bij te wonen.

Op de Kerkeraadsvergadering van Witfontein, gehouden op 6 November 1886, waren ook twee afgevaardigden van Standerton tegenwoordig, de heren D. P. J. van Schalkwijk en A. B. Wolmarans. Aan hen was namens de Gemeente van Standerton opgedragen, tezamen met Pretoria een predikant te beroepen, en tevens Ds. Smits te verzoeken naar Trichardtsfontein te gaan, om opnieuw ouderlingen en diakenen te doen kiezen. Ds. Smits is hierop met de heer van Schalkwijk meegegaan, en op zijn plaats Cijferfontein is de Kerkeraad opnieuw gekozen, en zijn ook de Sakramenten bediend. Op 7 November hebben de Kerkeraden van Pretoria en Standerton een beroep uitgebracht op Ds. van Warmelo. Een ogenblik scheen het of Ds. van Warmelo het beroep zou aannemen,

---

[1]) Rapporten van zaken beslist door het Hoog-Gerechtshof der Z. A. Republiek gedurende het jaar 1893, blz. 94. Notulen van de Alg. Kerkverg. der Ned. Herv. Kerk, 1885, blz. 3 en 4.

Ds. M. J. GODDEFROY.

en met de Kerkvereniging zou breken. Hij was toch geheel tegen zijn zin met de Kerkvereniging meegegaan, en hij schreef dan ook aan de Kerkeraad, dat hij op 26 December antwoord zou geven. Sommige Kerkeraadsleden van Witfontein gingen hem persoonlik over dit beroep spreken. Toch was Ds. van Warmelo huiverig: hij was diep teleurgesteld met de loop van zaken, en gaf te kennen, dat personen, op wie hij gerekend had, hem in de steek hadden gelaten, waardoor de zaken zulk een vlucht genomen hadden. En welke verzekering had hij, de diep teleurgestelde, dat hij op de Witfonteiners kon rekenen! Het kostte hem strijd, maar toch bedankte hij.

De Komst van Ds. M. J. Goddefroy.

Op 3 Januarie 1887 kwam de Kerkeraad weer bijeen, eerst onder voorzitterschap van Ouderling M. J. Prinsloo, en daarna van Ouderling C. J. Joubert, terwijl er ook een ouderling en twee diakenen van Standerton [1]) tegenwoordig waren, een ouderling en een diaken van Middelburg, [2]) alsmede drie gemeenteleden van Heidelberg. [3]) Er werd toen een behoorlik getekende blanco-beroepsbrief opgemaakt en verzonden aan Jhr. Mr. G. Beelaerts van Blokland, Gezant van de Republiek te 's-Gravenhage. De heer Beelaerts van Blokland vond Ds. M. J. Goddefroy, predikant van de Ned. Hervormde Gemeente van Achlum, bereidwillig een dergelijk beroep aan te nemen. Door zijn toedoen, en doordat hij inmiddels de reiskosten van

---

[1]) Oud. D. P. J. van Schalkwijk, en Diakenen J. J. H. Engelbrecht en J. L. Venter.

[2]) Oud. J. H. Vorster en Diaken L. C. Lagrange.

[3]) De heren J. G. Marais, J. H. Jacobs en S. J. Marais. Ook in Heidelberg waren zeer velen ontevreden. In de Notulen van de Alg. Kerkvergadering der Ned. Herv. of Geref. Kerk, 1886 leest men op blz. 37, dat Ouderling van Staden zeide: „In de gemeente Heidelberg is groot gewoel en algemeene ontevredenheid, die bij de dag gevaarlijker wordt". Later verklaarden de Heidelbergers, dat het alleen „uit achting" voor Ds. van Warmelo was, dat een „afwachtende houding" aangenomen werd. Ook in Waterberg begon het te gisten, en reeds op 15 Oktober 1886 verklaarden ruim 50 manslidmaten, dat zij Hervormd wilden blijven. Men zie de gewaarmerkte besluiten in de Notulen der Alg. Kerkverg. der Ned. Herv. Kerk, 1888, blz. 66—73.

Ds. Goddefroy aan de Kerkeraden van Pretoria, Middelburg en Standerton had voorgeschoten, kon Ds. Goddefroy zich terstond na het aannemen van het beroep inschepen, zodat hij in de winter van 1887 met zijn gezin te Pretoria aankwam.

De komst van Ds. Goddefroy was een uitredding voor de Hervormde Kerk. Wat zou van haar geworden zijn, indien men in de oude Moederkerk, de Ned. Herv. Kerk van Holland, zich niet over haar ontfermd had! Het klinkt misschien vreemd, dat men met voorbijgaan van de Kaap Kolonie zich tot Holland gewend heeft om hulp. Doch men vergete bij dit alles niet, dat het verschil van geest, het verschil van mentaliteit, dat zich in de dagen van de Kerkvereniging zo marcant openbaarde, niets anders was dan een verschil tussen de Schotse en de Hollandse geest. Het Methodisme maakte de Hervormden van een Kerkvereniging afkerig, zoals verder blijken zal. Het Methodisme was vreemd in de Hervormde Kerk. Toen nu van de oude Hervormde predikanten nog alleen Ds. van Warmelo overgebleven was, daar de andere Hervormde predikanten allen uit de Ned. Geref. Kerk afkomstig waren, en verschillende jonge Kwekelingen van Stellenbosch in de pas opgerichte Verenigde Kerk beroepen werden, [1]) allen voorstanders van Methodistiese biduren, opwekkingsdiensten, en dergelike meer, voelde men het verschil. Het was een wrijving tussen de Hollandse geest en de Schotse geest. Vooral kwam dit uit toen Ds. Andrew Murray in 1887 zijn opwekkingstoer door Transvaal hield. Dit maakte, zoals vooral in het Zoutpansbergse het geval was, vele Hervormden nog meer afkerig van de Kerkvereniging. Vooral de opwekkingsdiensten in de maand Mei 1887 te Maraba-

---

[1]) In een schrijven van 20 Februarie 1887 klaagde de heer N. A. van Herwaarden van Klerksdorp bij Ds. van Warmelo over de biduren en dergelike die hij in de Verenigde Kerk zag. In een brief gedateerd 1 Maart 1887, antwoordde Ds. van Warmelo dat zijn geweten hem „nu nog „niet" toeliet met de Verenigde Kerk te breken; „in Heidelberg gaat „alles op den ouden voet, zooals 18 jaren lang, zonder eenige verandering. „Er zijn geen bidstonden". Sprekende over de Verenigde Kerk, schreef Ds. van Warmelo in diezelfde brief, dat de beide partijen wat moesten toegeven, „maar men vergete niet dat er 14 predikanten nu in de Transvaal „zijn, waarvan 13 Gereformeerd, komende van de Gereformeerde School. „Dit mag niet vergeten worden". (De Gereformeerde School, Stellenbosch).

stad gehouden door Ds. Andrew Murray en Zendeling Hofmeyr waren voor velen een aanstoot. Hard is het toen gegaan. De heer Barend Vorster, vóór de Kerkvereniging ouderling bij zendeling Hofmeyr, riep bij die gelegenheid de „Hervormde honden", die buiten de Kerk stonden en niet aan de bekeringsdienst wilden deelnemen, om naar een gillend meisje in de dienst te komen kijken, en te zien wat God gedaan heeft! [1]) Toen was het genoeg, en ook te Zoutpansberg leed de Kerkvereniging schipbreuk.

Toen Ds. Goddefroy in Pretoria kwam waren vele mensen met hun vee in het bosveld. Met het oog hierop werd het wenselik geacht, dat hij intussen wel kon prediken en de sakramenten kon bedienen, maar dat zijn bevestiging in het midden der Gemeente eerst na de winter zou plaatsvinden.

In die dagen is Witfontein spottend wel eens genoemd de „ark" van de Hervormde Kerk. Dit spotwoord drukte echter de waarheid uit; Witfontein was de ark, waarin de Hervormde Kerk behouden is gebleven. Velen hebben weer moed geschept, toen Witfontein trouw bleef aan het aloude beginsel der Hervormde Kerk: geen wonder dan ook, dat bij de bevestiging van Ds. Goddefroy er vele vertegenwoordigers uit andere Gemeenten waren. Die bevestiging had plaats op Vrijdag 30 September 1887, en geschiedde op verzoek van de Kerkeraad door Ouderling C. J. Joubert. Reeds voor zijn aankomst te Pretoria was er een Kommissie benoemd, bestaande uit drie ouderlingen en twee diakenen „voor het ontvangen en nazien „van de dokumenten bij de wet bepaald, door den Predikant „te worden vertoond en het onderteekenen van het formulier „van de Ned. Herv. Kerk". Ds. Goddefroy opende de plechtig-

---

[1]) Het liep zo erg, dat Mevrouw M. M. Biccard, echtgenote van Ds. Biccard, de vroegere Hervormde maar nu Verenigde predikant van Zoutpansberg, op 2 Mei 1887 als lid van de Verenigde Kerk bedankte!

Reeds op 18 Mei 1885 hadden de Zoutpansbergers, de heren J. A. Rabe en M. J. Pos, een Memorie bij de Regering ingezonden om de Verenigde Kerk niet te erkennen, daar de Kerkvereniging „op verschillende plaatsen „nog hangende is en aan voorwaarden onderhevig, zooals het geval is in „de Gemeente Zoutpansberg".

Zie Staatsarchieven R. 2365/86.

heid met gebed en het lezen van een passend gedeelte uit de Schrift. Hierop verliet hij de kansel, en nam plaats vóór Ouderling Joubert, die naast de kansel stond en de volgende toespraak hield:

Geachte Leeraar en Vriend,

Door den Kerkeraad der Nederduitsch Hervormde Gemeente van Pretoria, Middelburg en Standerton is mij de vereerende opdracht gegeven U op dezen dag aan de Gemeente voor te stellen, en alzoo overeenkomstig onze Kerkverordening U in Uw gewichtig ambt te bevestigen.

Het zal wel niet noodig zijn thans nog met zoovele woorden de verzekering U te geven dat ik, hoewel niet zonder schroom, nogthans met blijdschap en dankbaarheid deze taak op mij genomen heb.

Waarlijk, deze dag is ons een dag van groote blijdschap! De Heer, onze God, heeft ons gebed gehoord. Neen, wij willen nu niet alles opnieuw ophalen wat daar achter ons ligt; veel moeite, zorg en strijd heeft onze aloude vrije, vaderlandsche Kerk in deze laatste jaren vooral doorgemaakt, terwijl de Kerkeraad en de Gemeente hier vergaderd, een niet gering deel van dat alles heeft gedragen. Het was in die dagen bijna als vroeger in Holland, toen men sprak van *redeloos*, *radeloos* en *reddeloos*!

Onder de leuze van „Vereeniging", Kerk bij Kerk, en menschen bij menschen werd meer verdeeld en verscheurd, dan iemand had kunnen vermoeden.

Ziet, wij willen, naar den aard der liefde, gaarne aannemen, dat velen het goed meenden met die hooggeroemde, en op zichzelf niet te versmaden eenheid; maar hoe werden wij door de werkelijkheid ontnuchterd; hoe werden ons, hoe langer zoo meer, de oogen geopend voor een gevaar, dat inderdaad heel wat ernstiger is dan het bestaan van verschillende Kerkgenootschappen in het land, door bloed en tranen als uit Gods hand ten erfdeel ons geschonken. En in dat *vrije land* en onder dat *vrijheid lievend volk*, had God ons ook een *vrije Kerk* gegeven.

Onze Ned. Hervormde Kerk, eerstijds de eenige onder onze vaderen; waaraan zij hun Bijbel, hun geloof, hun moed hadden te danken; waarin zij hunne kinderen door den H. Doop hebben ingelijfd; waarin die kinderen op hun beurt belijdenis hebben afgelegd van hun allerheiligst geloof. Hoe, was zij niet goed? Was haar naam onduidelijk? Haar belijdenis af te keuren? Wel neen, men zou haar alleen maar herdoopen, en dan meteen een nieuw bestuur en natuurlijk ook nieuwe wetten opleggen.

Ziet, dat ging ons te ver. Tot zoo duren prijs wilden we geen vereeniging koopen. En toen door een wonderlijke en opmerkelijke dwaling deze Gemeente eenvoudig als Gemeente werd buitengesloten, toen zijn wij met honderden, ja duizenden in dit land, gebleven wat we waren: „*Nederduitsch Hervormd*" zonder meer!

Neen, die Kerk was nimmer en zal nimmer zijn „een toevluchtsoord voor ontevredenen of gecensureerden", [1]) Daartoe is zij te goed en te oprecht, en al te zeer geworteld in het hart van geloovige mannen en vrouwen, die ernst maken met eenmaal afgelegde beloften, en hun toebetrouwde panden.

Ziet, wij willen op dezen dag en van deze plaats allerminst hard of bitter zijn. Daartoe zijn wij heden te gelukkig in hetgeen de Almachtige ons heeft gelaten en daarenboven geschonken!

Maar toch kunnen we niet nalaten als onze innigste overtuiging het uit te spreken: dat al wat op Kerkelijk terrein geschied is, slechts zal dienen om *veler oogen te openen*, dat ze mogen waken en bidden, *om nader aan elkander te binden*, en te verbinden wat uit den aard der zaak bijeenhoort; en eindelijk *om aan te vuren* tot het bewijzen van meerdere liefde en belangstelling in het dierbaar pand ons toebetrouwd.

---

[1]) Op de Algemene Kerkvergadering van de Ned. Herv. of Geref. Kerk van Mei 1886 is de vrees uitgesproken „dat de gemeente Witfontein „een vrijstad worden zal voor ontevredenen en gecensureerden". Zie de notulen van genoemde Algemene Kerkvergadering, blz. 41.

Wat we liefhebben kunnen we ook gemakkelijk onderhouden; niet uit nooddwang of al zuchtende moet het geschieden.

Mijne vrienden! God heeft onze zwakke pogingen wonderbaar en boven verdienste gezegend. Onze roepstem tot de Moederkerk in Holland was niet te vergeefs — Die Moeder is nog niet dood — zoo min als de Dochter! Zij leeft nog om velen ten zegen te zijn.

Daar staat hij in ons midden, de man, die uit die Moederkerk, in den naam zijns Zenders tot ons is overgekomen. Reeds meer dan drie maanden is het geleden dat wij hem en zijn gezin, uit Uw naam, een hartelijk welkom mochten toeroepen. Met ijver en nauwgezetheid heeft hij reeds zijn arbeid onder ons aangevangen; aanvankelijk reeds de harten gewonnen en ons met goede hope voor de toekomst vervuld.

Welaan, nu ook ten spoedigste den Herder en Leeraar van de Ned. Hervormde Kerk in Holland, in de Ned. Herv. Kerk der Zuid Afrikaansche Republiek ingeleid.

Geef gij, Gemeente *ons* Uwe welwillende aandacht bij een zoo gewichtige en voor mij zware taak! Geef *hem*, die thans in zijn vierde Gemeente bevestigd wordt het beste wat Uw hart geven kan, opdat hij eenige vergoeding mag vinden voor zooveel liefs en goeds als hij heeft achter gelaten, en het hem nimmer berouwe dat hij onze dringende roepstem heeft gehoor gegeven; maar bovenal geve de Heer der Gemeente, de getrouwe Leidsman Zijner kudde, ons allen de Genade om, naar het Apostolisch woord (Fil. 3 : 14) te vergeten hetgeen achter is en ons uit te strekken tot hetgeen voor is; te jagen naar het wit, tot den prijs der roeping Gods, die van boven is, in Christus Jezus onzen Heer!

Nadat Ds. Goddefroy op de gewone wijze geantwoord had, en de Gemeente hem de bekende zegenbede uit Ps. 134 : 3 toegezongen had, beklom hij weer de kansel, en sprak een intreerede uit naar aanleiding van 2 Corinthe 4 : 5.

Voor de Hervormden was het een verademing, er was weer

hoop voor de toekomst, nu dat er tenminste weer een predikant was. Men zou kunnen zeggen, dat er een ongeregeldheid was in de bevestiging van Ds. Goddefroy, ten eerste doordat hij gelegitimeerd was door een Kommissie uit de Kerkeraad, terwijl volgens de toenmalige Kerkelike wetten die legitimatie namens de Kommissie der Algemene Kerkvergadering door de Scriba van de Kerk moest geschieden, alsook dat de bevestiging door een ouderling was geschied. Doch men vergete niet, dat de Kommissie der Algemene Kerkvergadering door de Kerkvereniging ontbonden was, en daar er wegens de volslagen herderloosheid nog geen Algemene Vergadering bijeen was, zo was de Kommissie op dat tijdstip nog niet opnieuw weer in het leven geroepen. Wat de bevestiging door een ouderling aanbetreft, men kon zich terecht beroepen op de bevestiging van Ds. van der Hoff in 1853 door Ouderling F. G. Wolmarans.

Hierop is voor Ds. Goddefroy de tijd van reizen en trekken begonnen. Behalve de gekombineerde Gemeenten van Pretoria, Middelburg en Standerton moest hij het overige van Transvaal als konsulentsgemeenten bedienen. De gedesorganiseerde Gemeenten moest hij opnieuw reorganiseren, en op vele plaatsen nieuwe Gemeenten stichten, zoals te Venterskroon en Groot Suikerboschkop (Dullstroom). Tot 1891 stond hij alleen voor 13 verschillende Gemeenten met 17 kerkplaatsen. Bovendien werden de aanvallen hem niet bespaard. Het ergste was het in 1889, toen hij in „De Volkstem" openlik beschuldigd werd van een „mengelmoes van Calvinisme, Congregationalisme, Modernisme, „Baptisme en wat dies meer zij", te vertegenwoordigen. Op afdoende wijze heeft Ds. Goddefroy hierop geantwoord in een brochure *„De Kerkkwestie niet een Leer- maar een Levens- „kwestie"*, een boekje van blijvende waarde. Hoe bitter de gemoederen in die dagen waren, en hoe scherp men tegenover elkander stond, blijkt ook uit de wederwaardigheden van Ds. Goddefroy in de maand Julie 1890 te Zeerust. Van die Gemeente wilde ook het grootste gedeelte niet verenigen. In Januarie 1890 had men Ds. Goddefroy uit Pretoria laten komen om Kerk te houden, en de Kerkeraad opnieuw te installeren. Het kerkgebouw was nog in het bezit van de Verenigde Gemeente, waarop dan ook buiten in de kiel der kerk bokzeilen gespannen werden,

waaronder de diensten gehouden werden. Op Zaterdag 19 en Zondag 20 Julie zou Ds. Goddefroy andermaal op Zeerust zijn, en met het oog daarop had de Verenigde predikant, Ds. S. J. van der Spuy, zijn Gemeente „gewaarschuwd" op die Zondag niet naar de Kerk te komen, opdat het dan niet zou zijn „eene „menigte tegen eene menigte" waaruit een botsing kon voortkomen. [1]) De Landdrost van Zeerust, de heer F. D. J. Wepener die pas twee maanden tevoren was aangesteld, was juist naar de Vrijstaat, en in zijn plaats was de heer J. S. N. Hugo als waarnemende Landdrost opgetreden. Toen reeds op Donderdag 17 Julie de wagens van alle kanten uit het distrikt kwamen opdagen, werd de waarnemende Landdrost bevreesd, want het was te voorzien, dat er moeilikheden konden komen, daar de Hervormden bitter gestemd waren omdat hun kerkgebouw wederrechtelik in het bezit werd gehouden van de Verenigde Gemeente. De waarnemende Landdrost meende dan ook zeer terecht, dat het veiliger was zich met de Regering in verbinding te stellen, en zond diezelfde Donderdagmorgen het volgende telegram aan President Kruger:

> Met oog op mogelijke onlusten tusschen partijen heden kerkeigendommen geregistreerd ten name Ned. Hervormde Kerk Marico steeds in gebruik der Vereenigde Kerk Gemeente. Bij vervoeging tot het gerecht en bij noodzakelijke handelend optreden in geval van geweld welke houding best voor mij. Verzoek Staatsprocureur advies wie beschouwd worden in bezit.

De Staats-Sekretaris zond hierop onmiddellik het volgende telegram terug:

> De Regeering kan onmogelijk instructies geven, hoe gij U als rechter moet gedragen. Gij moet al Uw invloed gebruiken om vrede onder de partijen te houden. Maak hen duidelijk dat zij niet de wet in hun eigen handen moeten nemen, dat zij zich dan schuldig maken aan de

---

[1]) Aldus Ds. v. d. Spuy in een brief aan de Regering ged. 31 Julie 1890. Al de stukken betrekking hebbende op deze zaak, zijn te vinden in de Staatsarchieven, R 10065a/90.

wet. De gerechtsbanken staan voor hen open. Overigens moet gij U zooveel mogelijk neutraal houden.

Op Zaterdagmorgen ging Ds. van der Spuy, die blijkbaar een andere houding aangenomen had als kort tevoren, toen hij zijn Gemeente gewaarschuwd had bij deze gelegenheid niet naar de kerk te komen, naar het Landdrostkantoor, waar hij de volgende beëdigde verklaring aflegde:

Ik ben Predikant van de Ned. Herv. of Geref. Gemeente te Zeerust. Aangezien namens de Kerkeraad van de Ned. Herv. of Geref. Gemeente aan de vertegenwoordigers van de afgescheidene Hervormde Gemeente van Marico die alhier vergaderd waren op den 4den en 5den Januarij 1890 kennis gegeven werd om de tent die zij voor Godsdienstdoeleinden in de kiel der Kerk opgeslagen hadden te verwijderen, en wij derhalve van het Kerkgebouw, om groote stoornis te voorkomen, geen gebruik konden maken.

Genoemde Afgescheidene Hervormde Gemeente heeft nu andermaal de Kerkplein betrokken. Gisteren heeft de Veldcornet François A. Jacobs in tegenwoordigheid van anderen getracht met valsche sleutels de kerkdeuren te openen, verder is het hedenmorgen gebleken dat een der Kerkdeuren geopend is, en dezelfde kiel der Kerk hebben zij hedenmorgen weder in bezit genomen, en aangezien wij gegronde reden hebben om te vermoeden dat zij ons morgen weer zoo zullen storen dat wij het Kerkgebouw niet zullen kunnen gebruiken voor den openbaren Eeredienst, en er wellicht andere ongeregeldheden plaats zullen vinden. Zoo verzoek ik namens de Kerkeraad van de Ned. Herv. of Geref. Gemeente van Zeerust het Hof beleefdelijk om protectie.

De Hervormden hadden intussen een deur van de kerk opengemaakt en de sloten van de andere deuren afgeschroefd en er andere op geplaatst, en gingen in de kerk, om de voorbereidingsdienst daar te laten houden. Hierop was de waarnemende Landdrost zijn instrukties van de Regering, om zich

zoveel mogelik neutraal te houden, helemaal vergeten, en zond de gerechtsbode met de volgende lastbrief aan de Hervormde „Kommissie van Beheer" van de Kerkelike eigendommen, waarvan de heer Frans Joubert, [1]) tevens voorlezer in de Kerk, de voorziter was:

Aan de heeren,
Commissieleden van de ligchaam zich noemende de Hervormde Kerk en de Kerkeraadsleden van dat ligchaam.

Gelieve kennis te nemen dat U indringen in het Kerkgebouw thans in bezit van de Ned. Herv. of Geref. Gemeente van Marico, in tegenstrijd is met de Wet en dat gij U hierdoor strafschuldig maakt.

Deze diene derhalve alleen een iegelijk te gelasten zich dadelijk uit genoemd gebouw te verwijderen op straffe van Regtsvervolging bij weigering.

Gegeven onder mijne hand te Zeerust heden 19 Juli 1890.

J. S. N. Hugo,
Wd. Landdrost.

De zending van de gerechtsbode had geen resultaat; toen de Kommissie van Beheer weigerde om het kerkgebouw te laten ontruimen, ging hij de kerk binnen en legde de lastbrief op het boek van de voorzanger, de heer F. Joubert, die het echter van zich wierp. Hierna is de gerechtsbode naar de waarnemende Landdrost gegaan, waar hij het volgende relaas heeft gemaakt:

Ik relateer bij deze dat ik gezegde order behoorlijk gediend heb op de heeren A. J. Joubert, J. C. Coetzee, J. W. Viljoen Jr. en F. A. Jacobs zich noemende Commissie Leden dat zij gezegd hebben dat de heer F. J. Joubert de Voorzitter is van gezegde Commissie en dat ik gezegde Order van het Hof bij hem (F. J. Joubert) gelaten heb.

---

[1]) Zie over hem de Almanak van de Ned. Herv. Kerk, 1923, blz. 143, waar zijn portret voorkomt.

Dat de gemeente bezig aan het zingen waren toen ik de order aan genoemden heer F. J. Joubert afgegeven heb. Gezegde heer F. J. Joubert weigerde de order in ontvangst te nemen. Ik plaatste het dus op zijn Gezangboek die hij in zijn handen hield. Hij (heer F. J. Joubert) wierp dezelve van zich.

De waarnemende Landdrost meende nu nog de kroon op al deze dwaze handelingen te moeten zetten door de gerechtsbode, de waarnemende veldkornet, de waarnemende publieke aanklager, de telegrafist en enige burgers, allen te zamen, elf in getal, des avonds naar de kerk te zenden met de volgende nieuwe Lastbrief, vergezeld van de „instructies met de meest „mogelijke omzichtigheid te werk te gaan en alleen bij uiterste „noodzakelijkheid de lastbrief in zijn geheel uit te voeren en „arrestaties te maken": [1])

Aan Veldcornetten, Baljuws, Politiedienaren en Beambten, belast met de uitvoering van orders en decreeten van Gerechtshoven.

Nademaal en naar aanleiding van informatie onder eede van Johannes Sybrand van der Spuy.

Billijke redenen van suspicie bestaat dat op of omtrent den 19den dag van Juli 1890 door leden van het lichaam zich noemende de Nederduitsch Hervormde Gemeente van Marico, gepleegd is de misdaad van overschrijding.

Zoo wordt gij mits dezen gelast dadelijk op vertooning of op ontvangst dezes zelfs en met assistentie der Burgers genoemde personen aldus overschrijdende hierin te beletten, en desnoods en indien de Handhaving van het gezag hier ter stede zulks noodzakelijk vereischt, wederstrevigen te arresteeren of te doen arresteeren en te

[1]) Uit het rapport van de waarnemende Landdrost aan de Staats Secretaris. Deze onderneming was inderdaad dwaas; naief van de waarnemende Landdrost om te denken, dat de paar Honderd Hervormden die in de Kerk waren, het zouden toelaten, om hun kerkelike voormannen te zamen met Ds. M. J. Goddefroy door elf personen te laten gevangen nemen, en geboeid te laten weg voeren.

brengen of te doen brengen voor mij ten einde te worden behandeld volgens Wet. Strekkende deze U ten Lastbrief ook tegen eenig ander persoon of personen als boven aangeduid overtredende dit Lastbrief U te dienen tot en met Maandag e.k.

Gegeven onder mijne hand te Zeerust op heden den 19de Juli 1890.

J. S. N. Hugo,
Wd. Landdrost.

Deze elf personen kwamen met de lastbrief in de konsistoriekamer, kort voor de dienst zou beginnen, en toen zij enigen wilden arresteren, gingen de Kerkeraadsleden met de leden van de „Commissie van Beheer" de kerk binnen, en beklom Ds. Goddefroy de predikstoel en liet dadelik zingen, om de menigte tot kalmte te brengen. De baljuw legde hierop de lastbrief voor de Heer Frans Joubert neder, die het evenals hij in de middagdienst gedaan had, van zich weg wierp.

De opgewondenheid was door dit alles zo groot, dat de Kerkeraad het beter achtte de viering van het Avondmaal de volgende dag niet te laten doorgaan. Maandag kwam er een telegram van de Regering, dat een Kommissie benoemd zou worden, om de geschillen te onderzoeken. Door de Hervormden werd de volgende memorie aan de Uitvoerende Raad gezonden, getekend door 282 personen, waarvan de oude Kommandant Jan Viljoen de eerste ondertekenaar was:

Wij de ondergeteekenden allen Burgers van den Staat en Lidmaten der Nederduitsch Hervormde Gemeente van Marico en Zeerust nemen bij deze de vrijheid om ons met alle eerbied tot de HoogEdele Regeering te richten met de navolgende klachte:

Dat wij als Burgers van den Staat ons gekrenkt achten in onze heiligste rechten door de willekeurige en partijdige handelwijze van ondergeschikte ambtenaren van deze staat.

Toen namelijk de Godsdienstoefening der Nederduitsch Hervormde Gemeente alhier in haar wettig eigendom,

op hare naam getransporteerd, het Nederduitsch Hervormde Kerkgebouw was aangevangen op Zaterdag den 19den Juli 1890, kwamen onverwacht onder het zingen de Baljuw met een order van den waarnemenden Landdrost J. S. N. Hugo vergezeld van den Tweeden Landdrostklerk de Lange met een wandelstok in de hand binnen het Kerkgebouw en veroorzaakten daardoor algemeene ontsteltenis en verstoring onder de Gemeente en waarop weggaande het afschrift op het boek van den voorlezer den Heer Frans Joubert gelegd werd (copy hiernevens gemerkt A).

Dat bij den avond Godsdienst alweer het kerkgebouw en de consistoriekamer de Baljuw met Hoofdconstabel, wn. Veldcornet du Toit, wnd. Publ. Aanklager de Waal, en de heer Meiring Telegrafist alhier vergezeld van een onstuimige bende het Kerkgebouw indrongen met een Lastbrief van apprehensie uitgevaardigd door dezelfde (Wn.) Landdrost de heer J. S. N. Hugo (copy hiernevens gemerkt B) op beëedigde verklaring van Ds. S. J. van der Spuy (copy hiernevens gemerkt C) en daarbij werkelijk hunne handen sloegen op verscheidene van de voornaamste Burgers in dit District en zich niet ontzagen om oude grijsaards op een ruwe wijze aan te randen onder het gebruik van taal alles behalve kies en fatsoenlijk. Dat door deze handelwijze alzoo gepleegd in het Godsgebouw groote opgewondenheid en verwarring werd veroorzaakt onder de Gemeente Leden, zoowel als storing in de Godsdienst, zoo zelfs dat en Predikant en Gemeente geen vrijheid gevoelden om het Heilige Avondmaal, tot viering waarvan wij alhier waren bijeengekomen, te bedienen en met elkander te genieten. Redenen waarom wij als Burgers van deze staat en als leden van een Protestantsche Gemeente ons tot UHoogEdele wenden om bescherming, daar bovenaangehaalde handelwijze door ondergeschikte ambtenaren inbreuk maakt op onze Godsdienstige en Burgerlijke vrijheid en eene herhaling daarvan met ernstige gevolgen zou kunnen gepaard gaan, en welke nu gelukkig door Gods voorzienigheid en de

verstandige leiding van onze geachte leeraar Ds. Goddefroy met Kerkeraad en Commissie van Beheer der Ned. Hervormde Gemeente alhier zijn geweerd geworden.

De Kommissie door de Regering benoemd, bestond uit de heren J. H. de la Rey en W. Dreyer. Het einde was, dat na verloop van meer dan een jaar de zaak geschikt werd, na eerst ook nog voor het Hof gediend te hebben. De Hervormden hebben de kerk behouden, en de Verenigden konden zich met Regeringssteun een nieuwe kerk bouwen.

De Gemeenten Rustenburg en Zeerust volgden het voetspoor van Witfontein door eveneens aan Jhr. Mr. G. Beelaerts van Blokland een blanco-beroepsbrief te zenden, met het verzoek een predikant uit te sturen. Het was tengevolge hiervan dat Ds. J. van Belkum in Rustenburg is gekomen, waar hij op 6 Junie 1891 door Ds. Goddefroy bevestigd is als predikant van beide Gemeenten. Bij zijn bevestiging gebeurde het, dat de predikant van de Verenigde Gemeente, Ds. J. C. Hefer, tegenwoordig was, hetgeen een lichtstraal was om tot betere verstandhoudingen te geraken.

De Prokuratie-Kommissie.

Het zou niet lang duren eer dat een groep van Hervormden, die wel met de Kerkvereniging was meegegaan, weer uit die Vereniging zou treden. De moeilikheden zijn hoofdzakelik begonnen in Pretoria en in Potchefstroom. In de maand Junie dienden de broeders Josephus en Jacobus Wolmarans te zamen met anderen een memorie in bij de Kerkeraad van de Verenigde Gemeente van Pretoria, waarin bezwaren werden uitgedrukt tegen het gebruik van de Kinderharp-liederen in de kerk, alsmede tegen de speciale diensten,[1]) en andere „nieuwigheden", die in de Gemeente „opschudding" verwekken. Nadat een voorstel van Diaken A. D. W. Wolmarans om deze dingen af te schaffen verworpen was, werd een voorstel van de voorzitter, Ds. H. S. Bosman, aangenomen, welk voorstel echter geen bevredigende oplossing heeft geboden.[2]) Ook in de Verenigde

[1]) Nl. Opwekkings- en bekeringsdiensten.

[2]) Het voorstel van Ds. Bosman is echter niet in de notulen opgenomen, blijkbaar door een vergissing.

Ds. JAC. van BELKUM.

Gemeente van Potchefstroom was er „beroering" ontstaan blijkens een openbaar schrijven van de predikant, Ds. C. W. du Toit.[1])

Deze ontevredenen waren vooreerst nog niet van plan met de Vereniging te breken, en hadden al hun hoop gevestigd op de Algemene Kerkvergadering. Doch daar zouden echter niet de moeilikheden opgelost worden, er was eerder een organiseren tegen de oude Hervormden, die bezwaren hadden, zoals ook blijkt uit een briefje, in het handschrift van een van de bekende predikanten van de vroegere Ned. Gereformeerde Kerk, dat in de Algemene Kerkvergadering van 1888 onder sommige predikanten gesirkuleerd had, met het doel in de Synodale Kommissie alleen personen van de vroegere Ned. Gereformeerde Kerk te kiezen, en geen Hervormden.[2]) Dit briefje door Diaken Bodenstein onder de stoel van de predikant van Middelburg gevonden, heeft veel kwaad bloed gezet. In diezelfde Algemene Kerkvergadering is gehandeld over de vaststelling van de naam van de Verenigde Kerk. Van Hervormde zijde was men beslist van mening, dat de bedoeling van het besluit van 1882 was om uitsluitend te kiezen tussen de naam Ned. Hervormd en de naam Ned. Gereformeerd, te meer daar in dat besluit gesproken werd van de „twee vormen van benaming". Er waren zes memories om de naam Ned. Hervormd vast te stellen, wat aan Ds. van Warmelo de gelegenheid gaf er op te wijzen hoe er „onbekendheid met „de bijzonderheden der vereeniging" was,[3]) en te waarschuwen niet van de grondslagen der vereniging af te stappen. Het bleek echter, dat de geest in de vergadering een heel andere was, en Ds. Martins, die nog geen jaar predikant was, zeide zelfs dat die grondslag niet een wet is van Meden en Perzen.[4]) Ds. van Warmelo pleitte weer voor het recht der Hervormden,

---

1) Verschenen in *„De Potchefstroomer"* van 12 Maart 1887.

2) Dit briefje, dat nog voorhanden is, luidt: „Wij moeten trachten „gereformeerden in de Kerkelijke Comm. te krijgen met het oog op de te „stichten gemeenten". Zie A. D. W. Wolmarans, *Kerkhistoriese Feiten*, blz. 20.

3) Notulen Alg. Kerkvergadering Ned. Herv. of Geref. Kerk, 1888, blz. 60.

4) Notulen Alg. Kerkvergadering Ned. Herv. of Geref. Kerk, 1888, blz. 75.

en liet tegelijkertijd uitkomen, dat hij zich niet zo geheel op zijn plaats gevoelde. [1]) Hij verklaarde „plechtig" dat de bedoeling van de Kommissies voor Kerkvereniging was, te kiezen tussen twee namen alleen.

Gerechtigheid verhoogt een volk, en gerechtigheid moet in deze zaak worden toegepast. De gemeente van Heidelberg is bij elkander gehouden door de belofte, dat wij aan de grondslagen zouden blijven, dat er van naamsvaststelling eerst zal sprake zijn, als de 3 jaren om zijn en dat dan de gemeente uit de twee namen een zou moeten kiezen. Ik zou mijn voet in de pastorie niet meer kunnen zetten, indien ik ontrouw werd aan mijn woord.

Er is verschil van gevoelen, aangaande de uitleg van het commissierapport van '82; daarom kan de vergadering niet met haar werk vorderen. De notulen van '82 zijn de grondwet van onze Vereeniging. Daaraan moeten wij ons houden...... Nu is de vraag omtrent de naam der Kerk. Ik antwoord, dat deze vergadering eerst beslissen zal, wat de grondwet zegt. En wanneer wij vragen naar de betekenis van onze grondwet, zal ik dit vragen *niet* aan de predikanten, die in de commissie *niet* hebben gezeten, maar aan de Hoogeerwaarde Voorzitter. Ik zal 't vragen op zijn geweten af aan de predikant van Lijdenburg; ook aan de predikant van Wakkerstroom met het oog op den alwetenden God, en aan de 10 andere leden der Commissie (bij name genoemd). Zij allen zijn instaat een uitleg te geven aan hun eigen besluit. Wij hebben gehoord van enkelen, die niet tegenwoordig waren, wat naar de *letter* van het besluit de betekenis is. Nu vraag ik aan de 14 leden wat de geest is van het besluit. Aan de tegenwoordig zijnde leden vraag ik of er ooit in de commissie sprake is geweest van een derde naam!.....

De voorzitter heeft in dit gebouw gezegd, dat de Kerkvereeniging een contract was tusschen twee partijen. De

[1]) Notulen Alg. Kerkvergadering Ned. Herv. of Geref. Kerk, 1888, blz. 69.

Ds. C. W. du TOIT.

voorwaarden staan in het notulenboek en een afwijking daarvan kan met moeilijkheden gepaard gaan. Ik vraag nu aan de leden, of er ooit gedacht werd aan een derde naam en of er niet moest gekozen worden uit de twee namen van de twee kerken: „Nederduitsch Hervormd" of „Nederduitsch Gereformeerd".

Wij moeten blijven bij onze besluiten, dan zullen de gemeenten zich ook onderwerpen. En altijd heb ik geantwoord desgevraagd, dat ik mij ook zal onderwerpen, als wij blijven bij onze besluiten. [1])

Het heeft echter niet geholpen. De Vergadering liet de Gemeenten stemmen over een onbeperkt aantal namen, want het was duidelik, als er alleen gestemd zou worden tussen de naam Ned. Hervormd en de naam Ned. Gereformeerd, dan zou de naam Ned. Hervormd verreweg de meeste stemmen krijgen. Toen de Algemene Kerkvergadering het volgend jaar weer bijeen kwam, bleek het dat er tussen niet minder dan veertien namen gestemd is. De naam Ned. Hervormd of Gereformeerd had wel 979 stemmen meer dan de naam Ned. Hervormd, doch nog niet eens de helft van het aantal uitgebrachte stemmen, en dus niet de volstrekte meerderheid, terwijl de stemlijsten van Potchefstroom, de grootste Gemeente, overwegend Hervormd, nog niet eens allen ingediend waren! [2]) Toch werd deze naam door de Algemene Kerkvergadering vastgesteld, waartegen echter Ds. C. W. du Toit van Potchefstroom in de minderheid stemde, op grond van het volgende: [3])

1. Omdat de naam Ned. Herv. of Geref. een afwijking is van de oorspronkelijke overeenkomst welke als basis is neergelegd door de Vereenigings Commissie van 1882, waarbij bedoeld werd dat de keuze van den naam later te worden gedaan, zal zijn tusschen den naam „Ned. „Herv." of „Ned. Gereformeerd."

---

1) Notulen Alg. Kerkverg. Ned. Herv. of Ger. Kerk, 1888, blz. 73 en 74.
2) Notulen Alg. Kerkvergadering Ned. Herv. of Ger. Kerk, 1889, blz. 90.
3) Notulen Alg. Kerkvergadering Ned. Herv. of Ger. Kerk, 1889, blz. 71.

2. Omdat hij vreest dat door dien naam groote scheuring zal ontstaan in de Kerk.

3. Omdat hij vreest dat de vaststelling van dezen naam de kerkelijke effecten in gevaar zal brengen.

Voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Kerk, die in Mei 1890 bijeenkwam, werd er in verschillende memories tegen deze naamsvaststelling geprotesteerd, doch de memories werden van de hand gewezen. Het gevolg van dit alles was, dat er in de maand Julie 1890 een Kommissie gevormd werd, bestaande uit de heren N. M. S. Prinsloo, M. J. Wolmarans, H. C. Visser, A. D. W. Wolmarans, J. J. Breytenbach, J. J. H. Wolmarans, G. J. Engelbrecht, H. J. H. Glas, Gert van Deventer, J. T. Martins, P. L. Bezuidenhout en M. C. Rijkaard, met een prokuratie van meer dan 1000 manslidmaten om hun belangen te behartigen en hun rechten te handhaven op de eigendommen van de Hervormde Kerk, die in bezit waren van de Verenigde Kerk. Deze Prokuratie-Kommissie waarvan de heer A. D. W. Wolmarans optrad als sekretaris, vertegenwoordigde dus die groep van personen, die aanvankelik met de Kerkvereniging waren samengegaan. Met het oog op het behoud van de Kerkelike eigendommen voegden zij zich niet dadelik bij de Hervormde Kerk, zoals die onder leiding van Ds. M. J. Goddefroy was gereorganiseerd. Te Potchefstroom voegde nagenoeg de hele oude Hervormde Gemeente met haar Predikant zich bij de Prokuratie-Kommissie. [1])

De Prokuratie-Kommissie vond te Standerton een sterke aanhanger in de persoon van de heer G. J. Engelbrecht, die met het Kerkbestuur van de plaatselike Verenigde Gemeente in botsing kwam, omdat de predikant o.a. het bepleitte, dat ook gekleurden in de kerk konden gaan tezamen met de blanken. [2]) Er waren dus drie groepen: de Hervormden, de Verenigden en de Hervormden onder leiding van de Prokuratie-Kommissie. De twisten liepen zo hoog, dat President Kruger een oproep deed, aan de verschillende partijen om elkander onder zijn

---

[1]) Vgl. A. D. W. Wolmarans, *Kerkhistoriese Feiten*, blz. 25 en v. v.

[2]) *De Volkstem*, 15 April 1889.

leiding te ontmoeten. De samenkomst vond plaats te Pretoria op 24 Augustus en de volgende dagen. [1]) Op die vergadering was het weer Ds. Neethling van Utrecht, die wegens zijn heftigheid een droevig figuur maakte. Er werd een konsept-voorstel opgetrokken om tot schikking te komen, welk voorstel echter door de Verenigde Kerk afgeslagen, en alleen door de Hervormden aangenomen werd.

Het gevolg hiervan was verschillende proceszaken voor het Hoog-Gerechtshof, waarvan de zaak van Standerton als toetsingzaak verreweg de belangrijkste was. [2]) Al de zaken vielen uit ten gunste van de Hervormde Kerk. De Verenigden kregen echter, ter wille van de vrede, kompensatie van de Regering. Zo verrezen naast de Hervormde Kerken op vele plaatsen mooie Verenigde Kerkgebouwen, gebouwd met Regeringssteun.

Enige maanden na deze vergadering, op 21 April 1892 is Ds. van Warmelo gestorven. Zijn laatste levensjaren waren verdonkerd door de Kerkvereniging. Tegen zijn zin is hij er ingesleept, en meer dan eens heeft hij onder tranen aan zijn vrienden zijn harteleed er over betuigd. Hij achtte, dat hij te ver was gegaan om weer terug te komen, doch wees aan zijn kinderen de weg naar de Hervormde Kerk, om zich daar te laten aannemen. Lang was hij ziek, en de dokters konden het niet zeggen wat de oorzaak was. Zij konstateerden eindelik „marasmus", verval van krachten, voor deze zes-en-vijftigjarige. Zijn krachten vervielen vanwege het leed, dat hij droeg. Vele oude vrienden hadden hem verlaten, en hij zelf stond buiten de Hervormde Kerk, die hij liefhad. Hij had gedwaald, en zag het in, en de dood nam hem weg.

De beide Hervormde partijen werden weer één in het jaar 1894 toen de prokuratie-groep ging ressorteren onder het Kerkverband der Hervormde Kerk, zoals opnieuw onder leiding van Ds. Goddefroy gereorganiseerd. [3])

---

[1]) De Notulen zijn nog voorhanden. Zie ook A. D. W. Wolmarans t. a. p. blz. 43—48.

[2]) Rapporten van zaken beslist door het Hoog-Gerechtshof der Z. A. R. in 1893, blz. 84 tot 106.

[3]) Vgl. A. D. W. Wolmarans, *Kerkhistoriese Feiten*, blz. 66—69.

BIJLAGE I. [1])

Wij ondergeteekenden keuren door deze onze handteekening goed het werk van onzen leeraar P. A. C. van Heyningen aangaande de vereeniging der Gemeente Lijdenburg met de Gemeente der Ned. Herv. Kerk in de Z. A. Republiek en dat dezelve onvoorwaardelijk is geschied.

De Kerkeraad der Ned. Gereformeerde Gemeente van Lijdenburg.

L. T. Fourie, *Oud.*
A. B. Joubert, *Diak.*
J. J. Burger.
B. J. van der Merwe.
O. T. van Niekerk.
J. Bekker.
G. J. J. Joubert.
J. P. Steyn.
S. P. Botha.
E. M. Labuschagnie.

Gegeven in onze Kerkvergadering, 8 Januarij 1866.

---

[1]) De Bijlagen I—VIII zijn genomen uit de Notulen van de Kommissie der Alg. Kerkvergadering van 4 Maart 1867 en de volgende dagen, zoals gepubliceerd in De Staatscourant van 17 April, 1 en 8 Mei 1867.

BIJLAGE II.

De Eerw. Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente Lijdenburg verklaart, gehoord hebbende de broeders Ouderlingen A. B. Joubert en Louis Fourie dat er zeker document zou bestaan volgens het welk de Eerw. Lion Cachet, Leeraar te Utrecht in de Z. A. Republiek, Consulent zoude zijn van Lijdenburg, gehoord hebbende, dat gemelde Eerw. Cachet aan onzen Leeraar P. A. C. van Heyningen geschreven heeft aanspraken te maken op het Consulentschap van Lijdenburg gelet op de Notulen der Ringvergadering van de ring van Natal van 30 April en 1 en 2 Mei 1863, dat op heden de Eerw. heer Lion Cachet geene aanspraken heeft als Consulent dezer Gemeente.

L. T. Fourie, *Ouderling.*
A. B. Joubert, *Diaken.*
J. J. Burger.
B. J. van der Merwe.
O. T. van Niekerk.
J. Bekker.
G. J. J. Joubert.
J. P. Steyn.
F. M. Labuschagnie.
S. P. Botha.

Gegeven in onze Kerkvergadering, 8 Januarij 1866.

BIJLAGE III.

Hoedspruit, 8 Januarij 1866.

Aan den ZeerEerw. Heer P. A. C. van Heyningen.

ZeerEerwaarde Heer!

De Kerkeraad heden overeengekomen zijnde heeft besloten eenparig UZeerEerwaarde vriendelijk te verzoeken' als Consulent tweemaal des jaars Uwe dienst als zoodanig onder de Gemeente van Lijdenburg te verrigten, het is ZeerEerwaarde Heer de vurige begeerte van alle ons ondergeteekenden dit te willen aannemen terwijl wij door ondervinding en tevredenheid in Uwe leerrede ons gevoelen geen ander beter uitzigt te hebben dan op U op dit oogenblik waarvoor wij ook gezamenlijk ons verpligt gevoelen U ZeerEerwaarde naast God alle liefde en erkentelijkheid toe te brengen. Wij hopen en vertrouwen dan dat U dit ons zoo vriendelijk verzoek zult aannemen, daar het toch voor U bekend is hoe noodig de Gemeente die U thans staat te verlaten het heeft. Tevens belooven wij U dat wij U naar behooren zullen afhalen.

Zoo blijven wij dan in goede afwachting op Uw antwoord op dit ons ernstig verzoek ons noemen met de meeste hoogachting,

Uws.Ed. Dienaren,

L. T. Fourie, *Ouderling.*
J. J. Burger.
A. B. Joubert, *Diaken.*
B. J. van der Merwe.
O. T. van Niekerk.
J. Bekker.
S. P. Botha.
G. J. J. Joubert.
J. P. Steyn.
F. M. Labuschagnie.

BIJLAGE IV.

LIJDENBURG, 12 Junij 1865.

Den Hoog-Eerw. Voorzitter der Vergadering der Nederduitsch Gereformeerde Kerk der Z. A. Republiek.

Hoog-Eerwaardige Heer en Mede-broeder!

Tot mijn leedwezen moet ik U Hoog-Eerw. melden, dat het mij wegens den grooten afstand en het ongunstig jaargetijde onmogenlik is de hooge vergadering onzer Kerk bij te wonen.

Ik acht mij tevens verplicht U Hoog-Eerw. bekend te maken, dat ik eene op mij uitgebragte beroeping naar de Gemeente Croonstad Oranje Vrijstaat heb aangenomen, zoodat ik bescheidenlijk verzoek van mijne betrekking tot de Ned. Geref. Kerk der Z. A. Republiek te worden losgemaakt en daarvan acte te mogen ontvangen.

U Hoog-Eerw. verzekering gevende van mijne onveranderlijke gehechtheid aan de Ned. Geref. Kerk in de Z. A. Republiek en van mijne hartelijke belangstelling in hare welvaart en den geestelijken wasdom der Gemeente, tevens Gods zegen afsmeekende over de handelingen dezer hooge vergadering, heb ik de eer mij met volkomen hoogachting te noemen,

Hoog-Eerwaardige Heer,

Uw Zeer Dw. Dr. en Mede-broeder in Jezus Christus,

P. A. C. VAN HEYNINGEN.

BIJLAGE V.

LIJDENBURG, 3 December 1865.

Den Wel-Eerw. Zeer-gel. Heer den Heer van Warmelo,
beroepen Predikant te Lijdenburg.

Wel Eerw. Zeergeleerde Heer!

Geachte Broeder in Jezus Christus!

Het is onze hartelijke wensch en niet minder die der Gemeente Lijdenburg, dat UEerw. het beroep naar hier aanneme. Doch zoo er onoverkomelijke zwarigheden mogten bestaan, welke UEerw. beletten tot ons te komen, wenschen wij een beroep uit te brengen op den Wel-Eerw. Zeer-gel. Heer Smits, leeraar te Rustenburg. Wij verzoeken en magtigen UEerw. derhalve om, zoo onverhoopt ons beroep van UEerw. niet met gunstigen uitslag mogt worden bekroond, in onzen naam een beroep uit te brengen op- en toe te zenden aan den Eerw. Heer Smits, met verzoek om een spoedig en gunstig antwoord. Wij noemen ons,

Wel-Eerw. Zeergeleerde Heer,

U Eerw. Dw. Ds. en broeder in den Heere,

P. A. C. VAN HEYNINGEN, V.D.M. h.t.p.
J. H. BREYTENBACH, *Oud.*
O. T. VAN NIEKERK, *Oud.*
J. J. BURGER, *Oud.*
B. J. VAN DER MERWE, *Oud.*
F. M. LABUSCHAGNIE, *Diak.*
G. J. J. JOUBERT, *Diak.*
S. P. BOTHA, *Diak.*
J. P. STEYN, *Diak.*
J. J. C. POTGIETER, *Diak.*

BIJLAGE VI.

DUPLICAAT.

LIJDENBURG, den 2 December 1865.

Wel-Eerwaarde Zeer geleerde Heer van Warmelo, te Zoutpansberg.

Wel-Eerwaarde Zeer geleerde Heer!

Geliefde Broeder in Jezus Christus!

De Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente van Lijdenburg heeft in eene wettige Kerkeraadsvergadering, op heden 2 December, 1865, het beroep van herder en leeraar dezer Gemeente uitgebragt op UEerw. niet twijfelende of UEerw. zult deze roepstem, in de vreeze des Heeren tot U gebragt, in ernstige overweging nemen en zoo mogelijk er ook gehoor aan geven. Om UEerw. in de vervulling Uwer pligten, aan Uw heilig ambt verbonden, aan te moedigen, belooven wij UEerw. achting, liefde en gehoorzaamheid. En om UEerw. voor wereldlijke beslommeringen en zorgen te vrijwaren. terwijl UEerw. ons geestelijke zegeningen brengt verbinden wij, de vertegenwoordigers der Ned. Herv. Gemeente van Lijdenburg, ons zelven om UEerw. benevens vrije woning en behalve het Salaris, van Gouvernements-wege den leeraren alhier toegekend Rds. 3000 's jaars nog Rds. 1000 aan UEerw. uit te betalen per jaar, zoolang UEerw. de diensten des Evangelies onder ons waarneemt. De Heer der Gemeente neige U Eerws. hart tot eene blijmoedige aanname van dit beroep en zende UEerw. eerlang tot ons in Zijne gunst en vreeze met den vollen zegen van het Evangelie des vredes.

Gedaan in onze Kerkeraads-vergadering den tweeden dag van December, anno Dom: 1865.

P. A. C. VAN HEYNINGEN, V. D. M.
J. H. BREYTENBACH, *Oud.*
B. J. VAN DER MERWE, *Oud.*
J. J. BURGER, *Oud.*
O. T. VAN NIEKERK, *Oud.*
F. M. LABUSCHAGNIE, *Oud.*
G. J. J. JOUBERT, *Diaken.*
S. P. BOTHA, *Diaken.*
J. P. STEYN, *Diaken.*
J. J. C. POTGIETER, *Diaken.*

BIJLAGE VII.

LIJDENBURG, 24 Augustus 1866.

Den Weleerwaarden Zeergeleerden Heer G. W. Smits,
Predikant te Rustenburg.

Wel Eerwaarden Zeergeleerden Heer!

In antwoord op UWel-Eerws. schrijven dato 9 Maart 1866, waarin UWel-Eerwaarde bedankt voor een beroep, dat op 2 December 1865, op U zoude zijn uitgebragt, als Herder en Leeraar der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg, wenscht de Kerkeraad UEerwaarde beleefd te verklaren, dat hij zich niet bewust is, op 2 December 1865, UWel-Eerw. te hebben beroepen als Herder en Leeraar der Ned. Ger. Gemeente van Lijdenburg. Verder wenscht de Eerw. Kerkeraad UWel-Eerw. te verzoeken, in het vervolg alle brieven, gerigt aan de Kerk, te willen adresseeren: Aan den Eerw. Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente Lijdenburg, daar brieven aan de „Hervormde Kerk" door dezelve niet kunnen worden ontvangen.

Met de meeste hoogachting,

Namens den Kerkeraad voornoemd,

J. J. BURGER.
O. T. VAN NIEKERK.
J. BEKKER.
B. J. VAN DER MERWE.
J. H. BREYTENBACH.
G. J. J. JOUBERT.
A. B. JOUBERT.
F. M. LABUSCHAGNIE.
J. N. GROBLER.
J. J. C. POTGIETER.

BIJLAGE VIII.

De Kerkeraad der Ned. Geref. Gemeente Lijdenburg Z. A. Republiek,

OVERWOGEN HEBBENDE,

1. Dat er in de Gemeente van Lijdenburg geene geringe beroering ontstaan is na het verschijnen in de „Staats Courant" N. 132 van eene Gouvernements Kennisgeving No. 10, inhoudende een Kerkelijk berigt geplaatst op verzoek van den Wel-Eerw. A. J. Begemann, Scriba der Algemeene Kerkvergadering der Ned. Herv. Gemeenten in de Z. A. Republiek, en inhoudende eene verklaring dat het werk van Ds. van Heyningen aangaande de vereeniging der Gemeente Lijdenburg met de Nederduitsch Hervormde Kerk in de Z. A. Republiek door latere onderrigting, door eene Kerkvergadering gehouden 8 Januarij 1866, onvoorwaardelijk wordt goedgekeurd — van welke vereeniging de Gemeente geene kennis had bekomen, en welke onvoorwaardelijke vereeniging door de Gemeente wordt afgekeurd.
2. De gronden waarop de dusgenoemde vereeniging der Ned. Gereformeerde Gemeente van Lijdenburg met de Nederduitsch Hervormde Gemeenten in de Z. A. Republiek rust; namentlijk:

A. de handelingen van den Wel-Eerwaarde Heer van Heyningen op de Algemeene Kerkvergadering der Hervormde Gemeenten in de Republiek September 1864

B. de handelingen van zekere leden des Kerkeraads van Lijdenburg, op 8 Januarij 1866, te Hoedspruit als bekend gemaakt in het besluit voornoemd.

3. In aanmerking genomen hebbende

A. het door Ds. van Heyningen verrichtte op de Algemeene Kerkvergadering voornoemd met betrekking tot de vereeniging der Gemeente Lijdenburg, van nul en geener waarde is, omdat Z.Ew. noch door den Kerkeraad, noch door de Gemeente gemagtigd was tot eene onvoorwaardelijke vereeniging der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg met de Ned. Herv. Gemeente in de Zuid-Afrikaansche Republiek.

B. De vergadering die in de Staats Courant voornoemd genoemd wordt eene „Kerkvergadering" geen Kerkeraadsvergadering was, maar slechts eene bijeenkomst van broeders Kerkeraadsleden, die

niet waren opgeroepen tot het bijwonen eener Kerkeraadsvergadering.

C. omdat indien deze vergadering ook al eene wettige Kerkeraadsvergadering zou zijn geweest, die vergadering de handelingen van den Wel-Eerw. heer van Heyningen, inzake der vereeniging voornoemd, en uit den aard der zaak onwettig door hare onderteekening niet had kunnen wettigen noch die handelingen kunnen bekrachtigen en de vereeniging voornoemd bevestigen zonder advies en toestemming der Gemeente.

D. de broeders die het bewuste No. 10 Staats Courant N. 132 onderteekend hebben, met uitzondering van twee broeders, die niet tegenwoordig zijn en van wien de vergadering sedert Jan. 8, 1866, niets hebben vernomen, duidelik hebben verklaard dat het niet hunne bedoeling was om door hunne onderteekening te kennen te geven, dat zij de onvoorwaardelijke vereeniging der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg met de Hervormde Kerk in de Republiek goedkeurden maar slechts erkenden, dat zulks door Ds. van Heyningen volgens Z.Ew. eigene mededeeling te Hoedspruit was gedaan.

4. Overwogen hebbende dat de dus genaamde vereeniging van Lijdenburg met de Hervormde Kerk in de Republiek slechts berust op zekere handelingen van den Wel-Eerw. heer van Heyningen, waartoe Z.Ew. niet was gemagtigd en welke handelingen dus onwettig waren — en op eenige handelingen van eenige broeders Kerkeraadsleden, welke handelingen door broeders onderteekenaren geheel anders en in tegenovergestelden zin worden uitgelegd en verklaard dan men uit den letter van het stuk in de Staats Courant voornoemd, zou kunnen verstaan en dat de Gemeente opkomt tegen alle de voornoemde handelingen van Ds. van Heyningen en der Kerkeraadsleden te Hoedspruit, als tegen den wensch der Gemeente en onwettig VERKLAART bij dezen:

dat alle handelingen met betrekking tot de dusgenoemde vereeniging der Nederduitsch Gereformeerde Gemeente van Lijdenburg met de Ned. Hervormde Gemeente van Lijdenburg met de Ned. Hervormde Gemeente in de Z. A. Republiek van nul en geene waarde te zijn, en dat de gemeente van Lijdenburg is en blijft wat zij sedert hare stichting ,was en gebleven is, gelijk ook bepaaldelijk is voorbehouden in de akte van politieke inlijving art. 9 bij de Z. A. Republiek in 1859–1860 eene Gemeente der Nederduitsche Gereformeerde Kerk vasthoudende aan de leer van Gods-woord als nedergelegd in

de Formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerk 1618–19 — en dat de Gemeente Lijdenburg wel eene vereeniging wenscht met de andere gemeenten in de Z. A. Republiek maar slechts op voorwaarde dat de Formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerk erkend zullen worden als de belijdenis der kerk en de predikanten gehouden zullen worden die Formulieren van Eenigheid te onderteekenen als OVEREENKOMSTIG GODS WOORD; doch op dit oogenblik in geene officieele betrekking hoegenaamd ook staat met de Ned. Herv. Kerk in de Republiek of elders; noch erkent dat eenig Kerkbestuur, der dusgenoemde Hervormde Kerk eenig gezag over de Nederduitsch Gereformeerde Gemeente van Lijdenburg kan uitoefenen.

En besluit de Kerkeraad dat deze declaratie met de meeste zorgvuldigheid zal bewaard worden, onder de Kerkelijke papieren der Ned. Geref. Gemeente van Lijdenburg, dat afschrift zal gezonden worden aan de Algemeene Kerkvergadering der Ned. Herv. Gemeente in de Z. A. Republiek en dat dezelve tweemalen namens den Kerkeraad in de Staats Courant zal worden gepubliceerd.

Aldus gedaan in onze Kerkvergadering te Lijdenburg den Zeventienden Maart, Achtien Honderd Zes en Zestig.

L. T. FOURIE, *Voorzitter.*
J. J. BURGER,
H. BEKKER,
O. T. VAN NIEKERK,
J. H. BREYTENBACH,
Ouderlingen.
C. J. VILJOEN, *Oud-Ouderling.*
C. DE JAGER,
F. M. LABUSCHAGNIE,
A. B. JOUBERT,
Diakenen.
N. B. PRINSLOO, *Oud-Diaken.*

Een ware Copy,

F. LION CACHET, *Pred. Consulent Pred.*

BIJLAGE IX.

Deze studie was reeds ter perse, toen ik in de Staatsarchieven nog de volgende brief vond, geregistreerd als R 418/64, van Ds. P. A. C. van Heyningen van Lijdenburg aan de Uitvoerende Raad, waaruit blijkt, hoe hij de Gemeente van Lijdenburg beschouwde als buiten enig kerkelik verband met de Kaapse Synode en met de Natalse Kerk; terwijl hij feitelik kennis gaf, dat Lijdenburg zich onder het kerkverband van de Hervormde Kerk zou voegen. De brief luidt als volgt:

LIJDENBURG, 25 Junij 1864.

Aan den HoogEdelen
Uitvoerenden Raad der Z. A. Republiek.

HoogEdele Heeren!

In antwoord op het in missive 32 vervatte besluit des Hoog Edelen Uitvoerenden Raads, om te willen weten onder welk gouvernement de kerkwet van Lijdenburg t'huis behoort, is dienende dat de kerkwet van Lijdenburg t'huis behoort onder het zelfde gouvernement als de overige Ned. Hervormde gemeenten der Z. A. Republiek makende deze gemeente een afdeeling uit van de zoogenoemde Staats Kerk, met bijzonder inwendig en huishoudelijk bestuur, gelijk altijd feitelijk door het gouvernement is erkend en tevens voor het hooge Kerkbestuur der Ned. Hervormde gemeenten, terwijl de Eerw. Kerkeraad van Lijdenburg immers zitting heeft gehad in de door den Staat of door de Kerk belegde vergaderingen. Dat bovendien blijkt uit Art. I van het Algemeen Reglement, luidende:

„De Nederduitsch Hervormde Kerk bestaat uit *al* de her-
„vormde gemeenten in de Z. Afr. Republiek".

Alleenlijk is mij door den WelEdl. landdrost bekend gemaakt dat door den HoogEd. heer ex-president des Uitvoerende Raads onderscheid werd gemaakt, hetgeen ik nochthans bescheidenlijk gehouden heb voor eene der bijzondere meeningen van genoemde hoogEdelen heer en waarop ik als zoodanig geen acht heb geslagen.

Tevens wensch ik ter kennis van UHoogEdelen te brengen, dat, alle betrekkingen tusschen deze gemeente en de Kaapsche Synode of de ring van Natal, door deze ligchamen verbroken zijnde er weldra eene vereeniging onder het zelfde reglement tusschen Lijdenburg en de gemeenten der Ned. Hervormde Kerk in de Z. A. Republiek D.V. staat plaats te grijpen.

Ik meen echter te moeten opmerken dat de bedoelde borgplaatsen in den tijd door het gouvernement zijn afgestaan ten behoeve der Eeredienst van de Gemeente Lijdenburg en vertrouwende dus dat UHoogedelen op het gedane verzoek des Kerkeraads gunstig zal willen beschikken.

Ik heb de eer te zijn

HoogEdele Heeren

Uw Gehoorzame Dienaar,
P. A. C. VAN HEYNINGEN, V.D.M.,
Voorzitter des Kerkeraads.

Dr. S. P.
ENGELBRECHT

GESCHIEDENIS
VAN DE
NEDERDUITS
HERV. KERK IN
ZUID-AFRIKA

II